

Марҳабо Мўминжон қизи
Абдулазиз Миравазов
Зубайда Зокир қизи

ОТА-ОНАЛИК САНЪАТИ

ТЎЛДИРИЛГАН ҚАЙТА НАШР

Тошкент
«Akademnashr»
2019

УЎК:173.5

КБК: 88.5

М 29

М 29 Ота-оналик санъати [Матн]/М.Мўминжон қизи, А.Миравазов, Зубайда Зокир қизи – Тошкент: Akademnashr, 2019. – 128 б.

ISBN 978-9943-5649-8-5

УЎК: 173.5

КБК: 88.5

Ушбу китобда инсон ҳаётидаги мураккаб ва масъулиятли жараён – фарзанд тарбиясида ота-оналарга кўмакчи бўла оладиган амалий маслаҳатлар жамланган. Китобда ота-она ва фарзанд ўртасидаги муносабатлар чуқур таҳлил қилинган, тарбия жараёнидаги нозик масалалар атрафлича ёритилган. Китоб руҳиунослар, педагоглар ва кенг ўқувчилар оммасига мўлжалланган.

ISBN 978-9943-5649-8-5

© Марҳабо Мўминжон қизи,
Абдулазиз Миравазов, Зубайда Зокир қизи
«Ота-оналик санъати»
© «Akademnashr», 2019

БОЛА ТАРБИЯСИ БОРАСИДА ОТА-ОНАЛАРГА ТАВСИЯЛАР

1. Фарзандингизни яхши билинг

Ота-оналар, аввало, болаларини яхши билишлари, уларнинг қизиқишлари ва қобилиятларига қараб йўл кўрсатишлари лозим. Болаларнинг қобилиятлари турлича бўлади. Улардан қизиқишларига мос бўлмаган соҳада муваффақият талаб қилиш уларни қийнаш ва бекорга зўриқтиришдир. Бу ҳолатда бола бахтли бўлиши мумкин эмас. Болаларимизнинг бахти эса биз учун ҳамма нарсадан ҳам муҳим, албатта. Болангизни бутунлай кашф этмай туриб уни ҳақиқий маънода ўстириб, камолга етказишнинг сира иложи йўқ. Шунинг учун болангизни яхшилаб билиб олинг, унинг қобилиятини, истеъдодини тўғри аниқланг, керак бўлса, бу хусусда атрофдагилар билан маслаҳатлашинг.

2. Болангизнинг ишончини қозонинг

Бунда сизга қуйидаги формула жуда асқотади:

- Қабул қилиниш + Маъқулланиш + Қадрланиш

«Қабул қилиниш + Маъқулланиш + Қадрланиш» инсон ички эҳтиёжларининг энг шиддатлисидир. Одамларни энг сўнги урфдаги кийим кийишга, энг янги русумдаги машина минишга, болалари ҳақида мақтаниб гапиришга ундаган жиҳатлар ҳам айнан шулардир.

Бу уч омилни (Қ + М + Қ) ҳаётингизга тўғри татбиқ қилиб қандай ютуқларни қўлга киритишингиз мумкинлигини кўриб лол қоласиз.

1) Қабул қилиниш.

Ҳаммамиз қандай бўлсак шундай қабул қилинишни хоҳлаймиз ва бизни боримизча қабул қилувчилар билан доим бирга бўлгимиз келади.

Шуниси қизиқки, бошқаларни қандай бўлса шундай ёқтирадиганлар одамларнинг ҳаракатларини яхши томонга ўзгартиришда энг кўп муваффақиятга эришар эканлар.

Бир руҳшунос айтганидек, «Ҳеч ким бошқа одамнинг хулқ-атворини янгитдан бичиш қудратига эга эмас, аммо қаршингиздаги кишини қандай бўлса шундайлигича қабул қилиш билан унга ўзини ўзгартириш учун куч берган бўласиз».

Болангиз барча уни тушунишини, ўзини керакли ҳис қилишни хоҳлайди.

Фарзандларингизни қандай бўлса шундайича қабул қилсангиз, улар сиздан қуйидаги беш хабарни олган бўладилар:

1. Мен борман.
2. Мен табиийман.
3. Севиляпман.
4. Қадрлиман.
5. Ишонсам бўлади.

2) Маъқулланиш.

Ҳамма ҳис қиладиган иккинчи сеҳрли туйғу маъқулланишдир. Қаршингиздаги инсонда маъқулласа бўладиган ёки маъқуллаб бўлмайдиган хусусиятлар мавжуд. Бу сизни ундан нима ахтаришингизга боғлиқ.

Салбий одамлар ичимиздаги энг ёмон томонларни топиб чиқарадилар, зеро, улар доим камчиликларимизни ахтарадилар. Ижобий одамлар биздан маъқул-лаб бўладиган бир нарса топиб чиқариб ўртага қўядилар. Уларнинг маъқуллашидан худди кўёш нурида эригандек бўламиз, бу туйғу шу қадар ёқимлики, янгитдан маъқулланиш ва бу ҳисни такрор туйиш учун бошқа хусусиятларимизни такомиллаштириш ҳаракатига тушиб қоламиз.

Шунинг учун болангизнинг сизга маъқул тарафини ахтаринг. Майли, бу арзимас нарса бўлар, балки. Лекин болангиз нимани маъқуллаганингизни билсин. Болангиз сизнинг маъқуллашингиз мазасини билгандан кейин бошқа нарсалар учун ҳам ижобий баҳо олиш мақсадида ҳаракати ва муомаласини ўзгартира бошлайди.

3) Уларни қадрлашингизни кўрсатинг.

Биласизми, ҳар бир бола елкасида кўринмас бир лавҳа олиб юради. Ажабо, нима ёзилган бу лавҳада?.. «Мен аҳамиятлиман», «Мен қадрлиман», «Мени тан олинг»...

Аҳамият берган бўлсангиз, кичик болалар доимо эътиборда бўлиш, ўзгалар диққатини жалб қилишни истайдилар. «Қаранг, она, қаранг!» ёки «Дада, келинг, менга қаранг!». Булар ҳамма ота-оналарга таниш жумлалардир. Фақат болалар эътиборингизни «яхшилиқча» жалб қила олмасалар қинғирроқ йўлларни ахтарадилар: овқат ейишни рад этиш, бошни деворга уриш, бир нарсаларни синдириб тўкиш, укасини уриш каби.

«Инсонларнинг қадрини ҳис эттира оладиган фурсатларингизни қўлдан чиқарманг».

Атрофингиздагиларга уларни қабул қилганингизни, маъқуллаганингизни ва қадр-қиймат берганингизни ҳис эттиришнинг баъзи йўллари:

I. Кўп-кўп табассум қилинг.

- Табассумли юзингиз инсонларни сиз томон қаратади.

Кулимсираш рўпарангиздаги инсонни пайқаганингиз ва уни ҳурмат қилишингиз белгисидир. Шунинг учун атрофингиздагиларга табассум ҳадя этишни қанда қилманг. Табассум пайтида жаҳлдор бўлиш мумкин эмас. Кулимсираш ўзига ишончини кўрсатади.

Табассум дўстликка олиб келиши учун у юракдан бўлиши зарур. Сохта табассум бирор ишга ярамайди.

- Табассум аввал онгдадир, сўнгра юзда.

Кўзгуда тажриба қилиб кўринг. Ҳақиқий табассумни кўрар-кўрмас танийсиз. Кўзгу кулимсирашингиз ҳақиқий ёки сохта эканлигини айтиб беради. Ҳақиқий табассумни кўргунингизгача кўзгунинг олдида машқ қилишни давом эттиринг.

II. Эътибор кўрсатинг.

Эътибор барчага ёқади. Фарзандларингиз сиз учун ҳаммадан ва ҳар нарсадан ҳам азизроқдир. Аммо, афсуски, улар ҳар куни ёнимизда бўлганлари учун уларга бепарво бўлиб, бошқаларга эътибор кўрсатамиз. Бу ҳаракатимиз билан жондан ортиқ қадрдонларимизни хафа қилиб қўямиз. Уларнинг талаб ва истакларини бамайлихотир орқага сураверамиз. Болаларимиз билан кечки сайрга чиқишга сўз берган бўлсак-у, аммо бир дўстимиз шу кеча бизни кутаётган бўлса, нима қиламиз? «Бошқа бирор кун олиб чиқарман», – дея сўзимизнинг устидан чиқмаймиз. Кейин эса улардан эътибор ва меҳр кутаамиз. Эътибор ва меҳр берилмасдан олиб бўлмайди-ган хазинадир.

III. Исмлари билан хитоб қилинг.

- Исмларни унутмасликни ўрганинг, буни уддалай олмаслик эътиборнинг етарли эмаслигини кўрсатади.

Инсонлар исмларининг эсда қолишидан ёки исмлари билан чақирилишдан ўзларини қадрлаганингизни тушунганлари учун хурсанд бўладилар. Уларнинг исмларини тўғри талаффуз қилинг, тўғри ёзинг. Акс ҳолда, қаршингиздаги кишининг «аҳамиятсиз бир кимса эканлиги»га ишора қилгандай таассурот қолдирасиз.

Болаларингизни таништираётиб «Бу ҳеч овқат емайдигани, бу ҳар доим йиғлайдигани, буниси эса онасига эргашадигани» каби сўзларни ишлатманг. «Йиғлоқ», «қўрқоқ», «палид» каби сўзларни қўллаш батамом тақиқланади.

IV. Улар билан гаплашинг.

Гапиришга унданг ва тингланг

- Ҳамма ўзига тингловчи ахтаради.
- Ота-оналар, агар болаларингизнинг муаммоларини эшитмас экансиз, улар ҳам сиз топган ечимларни тингламайдилар.
- Ҳаттоки банд бўлганингизда ҳам болаларингизни: «Сал кейинроқ айтиб берарсан», – дея асло қайтарманг.
- Бировни тинглаш унга кўрсатилган энг юқори даражадаги ҳурматдир.

Болани тинглаш босиқлик, ўзини боланинг ўрнига қўя олиш қобилиятини талаб қилади. Болани тинглаш унинг истакларини бутунлай бажо келтириш дегани эмас. Тинглаш муаммоси мавжуд кишининг руҳини енгиллаштириш, уни тушуна билиш демақдир. Бола гапирганда тингласангиз:

- ▶ Унинг гапириш қобилияти, сўз бойлиги ривожланади;
- ▶ Бола дардини ва муаммосини айтиб енгил тортади;
- ▶ Уни тушунганларини сезган бола ўзини янада хотиржам ва ишончли ҳис этади;
- ▶ Бола билан ота-она ўртасида яқинлашув юзага келади. Бола улардан маслаҳат сўрайдиган бўлади;
- ▶ Бола ота-онасини тинглашни бошлайди.

V. Тақдирланг ва ташвиқ қилинг.

Тақдирланиб ва эзгуликка ундаб ўстирилган болалар давомли танқид қилинган болалардан кўра бахтлироқ, меҳнаткашроқ ва итоаткорроқ бўладилар.

Тақдирлаш кишининг ўзига бўлган ишончини ўстириш услубидир. Барчамиз ич-ичимиздан тақдирланишни хоҳлаймиз, юракдан чиққан мақтовдан хурсанд бўламиз. Мақтов мўъжизавий кучга эга. Фан томонидан ҳалигача аниқланмаган сабаб туфайли мақтов кишига ҳақиқий жисмоний қувват бағишлайди.

Боламизнинг чизган расмини кўргач мақтаб ҳеч қўлга олдикми? Аёлимизнинг бутун кунини сарф этиб биз учун пиширган таомини-чи?

Инсонлар ҳар ерда: уйда, ишда, мактабда мақтов ва тақдирланишга эҳтиёж ҳис этадилар. Уларнинг руҳиятини кўтаринг.

VI. Болаларимизни чорасизликка ўргатмайлик.

Акула бошқа балиқларни еб қўймаслиги учун ўрталарига ойнали тўсиқ қўйилди. Акула ўзидан кичик балиқларни ейиш учун тинмай ҳаракат қилди. 28 соатдан

кейин акула, ўртадан ойнали тўсиқ олинганига қарамай, балиқларни ейишдан воз кечди. Чунки у мен бу балиқларни ея олмайман, деб ўйлади.

Фарзандларимизда ҳам шундай ҳолат бўлиши мумкин. Агар муваффақиятсизликка ҳақиқатдан ҳам ишониб қолсалар, ютуққа эришиш имкониятлари чегараланади. Ўтказилган «Муваффақиятсизлик сабаблари» номли сўровномаларда бу яққол намоён бўлган. Нима учун ва қайси дарслардан оқсашлари ҳақида сўралганида, ўқувчилар «Эплай олмаслигимга ишонган дарсларни бажаришни хоҳламаганимдан» деган жавобни берган.

Бундан кейин фарзандингиздан мақтовни аяманг. Шунда унинг дарҳол «жонлангани»ни кўрасиз.

Агар бировни танқид қилиш зарур бўлса:

1. Уларнинг хатоларини танқид қилишдан олдин ўз хатоларингиздан сўз очинг, ҳар қандай инсон хато қилиши мумкинлигини айтинг. Шу тариқа унинг ўз хатоларини қабул қилишини осонлаштирасиз.
2. Кўпчилик ичида ҳеч қачон бировни танқид қилманг. Бундай гапларни яккама-якка гаплашинг.
3. Шикоят ва танқидни тегишли шахсга қаратинг, воқитачи қўлламанг.
4. Шикоят ва танқиднинг сабаблари очиқ айтиб ўтилиши керак. Ҳам далил, ҳам ният ўртага қўйилиши лозим. Мақсад ҳам кўрсатилгани маъқул.
5. Танқид қилганда қиёслаш энг катта хатодир.
6. Умумий танқид зарарли. Танқид битта мавзуда бўлиши керак.
7. Танқид ўз вақтида берилиши шарт. Инсонни ёмонлаш ўрнига уни тушунишга интилайлик. Нима учун ёмон иш қилганини сўрайлик ва текширайлик. Бу танқиддан кўра фойдалироқдир.

VII. Хурсандчилик ва хафагарчиликда шерик бўлинг.

Тўй, байрам каби қувончли кунларда гул ёки табрикнома жўнатишни, хурсандчилигига шерик бўлишни, бошига иш тушганда далда бўлишни унутманг.

VIII. Совға бериш.

Совға бериш қаршингиздаги кишига нисбатан эътиборсиз эмаслигингизни, уни қадрлашингизни кўрсатади, қалбларни бир-бирига яқинлаштиради. Шунинг учун ота-онангизга, аёлингизга, фарзандларингизга, дўстларингизга совға беришни канда қилманг.

- Кичик ҳадялар дўстликни, катта ҳадялар севгини майдонга келтиради.

IX. Уларнинг ёрдамлашишларига шароит яратинг.

Бозордан қайтган маҳалингиз болангизнинг маҳсулотларни жойлаштиришга ёрдамлашишига изн беринг. Таом тайёрланганда таом тайёрлашга, пиширишга ёрдамлашишини таъминланг. Кейин овқатни дастурхонга тортиш, дастурхонни йиғиштириш масалаларида ҳам ёрдам беришларини сўранг. Бу ҳолат сизларни яқинлаштиради. Болангизнинг оиламга ёрдам қиляпман деган тушунчаси оила нима эканлигини билишини таъминлайди. Энг муҳими, бу ҳолат билан биргаликда ўзига ишончи шаклланади.

3. Қўйинг, болаларингиз ўйнасин!

Ўйин боланинг ривожланиши ва шахс сифатида шаклланиши учун жуда муҳим руҳий озуқадири. Катталар ўйинни болани банд қилиш, чалғитиш, бошқалардан

узоқлаштириш учун бир овунчоқ сифатида кўрадилар. Аслида, ўйин бола учун жиддий бир ишдир. Бола ўйнаган пайтда лаёқати ортади, қобилиятлари ўсади. Атрофини, билмаганларини танийди, ўзи учун тушунарли ҳолатга келтиради. Ўйнаётган бола ўз кичик дунёсида яшайди. У ўз дунёсига ўзи хўжайиндир. Тартибларни, қоидаларни ўзи белгилайди ва ўзи бузади. Аралашсангиз, аччиғи чиқади, қурган ўйинларини, жойлаштирган нарсаларини ўзгартиришга бир ҳаракат қилиб кўринг, дарров қаршилик кўрсатади. Ўрнатган «минораларини» билмасдан йиқитиб юборсангиз, гўё бошқатдан қуриб бўлмайдигандек йиғлайди.

Ўйин боланинг тили ва энг таъсирли тушунтириш воситасидир. Ўйин воситасида хафагарчиликларини, қайғуларини тилга олади.

Ўйин мактаб ёшигача бўлганларнинг ягона овунчоғидир. Лекин мактабга бориши билан ўйинга эҳтиёж тамом бўлмайди, балки бола улғайгани сайин ўйин шакли ҳам ўзгариб боради. Шу сабабли мактабни ўйин даврининг охири деб билиш хато ҳисобланади. Бошланғич синф ўқувчисини ўйиндан қайтариш болани ҳаётни ўрганишдан совутишнинг энг қисқа йўлидир. Бунинг ўрнига ўйинни ўрганишнинг ёрдамчиси ва воситаси қилиш лозим. Ўйинга тўймаган бола мактаб таълимига тайёр бўлмайди.

4. Болангизни дўстларидан айирманг

Дўстлик алоқалари боланинг уйда топа олмайдиган энг муҳим эҳтиёжларидан биридир. Дўст тутиниш ва ижтимоий муносабатга киришиш маълум бир савияга етишликни талаб қилади. Шу нуқтаи назардан, боланинг руҳий ривожини унинг орттирган дўстларига қараб англашингиз мумкин. Бирорта ўртоғи йўқ боланинг руҳий

муаммолари борлигини ўйламай айта оласиз. Ҳақиқатан ҳам, болаликнинг энг оғир руҳий нуқсони тенгқурларига аралашмаслик, улар билан дўстлашмасликдир.

Баъзи ота-оналар боланинг тенгқурлари билан ўйнашига тўсқинлик қиладилар. Болага ота-она доим ўртоқ бўла олади деб ўйлайдилар. Болалари билан ейдилар, ичадилар, ўйнайдилар, уларни сайр қилдирадилар. Аммо тенгқурлари билан алоқасини ё очiqчасига, ё яширин кесиб қўядилар. Турли-туман ўйинчоқлар олинади, уйда ўйнаш учун ҳаддан ташқари кўп ҳаракат сарфланади. Бола тенгқурларининг ўйинларини деразадан кузатади. Уйда ўтиришни афзал кўради. Боланинг дўсти бўлмаслиги қайғули бир ҳолатдир.

5. Болангизни ҳеч ким билан қиёсламанг

Болаларимизни энг кўп аччиқлантирган ва муаммолар бошида турган нарса уларни бировлар билан қиёслашдир. Ота-оналар ҳар бир боланинг ўзига хос хусусиятлари, камчиликларини инobatга олишлари, бошқа болалар ва укалари билан қиёслаш йўлини тутмасликлари лозим. Қиёслаш ҳасадни туғдиради. «Сендан тоза кийингани учун укангни кўпроқ севаман» ёки «Унинг баҳолари сеникидан анча яхши» каби қиёслашлар болада ҳасадга йўл очади. Қиёслаш ўрнига боладан нима истаётганимизни унга етказиш ёки сездириш билан кифояланишимиз керак.

6. Ука рашки

Болаларда илк қизғаниш ҳисси иккинчи фарзанд туғилиши билан бошланади. Шу пайтга қадар унинг султони бўлган болакай иккинчи даражага тушиб қолади ва бу унинг ғазабини келтиради. Бола укасига тажовуз-

кор ҳаракатлар (уриш, тишлаш) шаклида ёки, аксинча, ҳаддан ортиқ меҳр кўрсатиш шаклида ўзини кўрсатиши мумкин. Такрор эътиборни тортиш учун салбий ҳаракатлар (иштонини ҳўл қилиш, тирноқни тишлаш, бармоғини сўриш) қилиши мумкин.

Буларнинг олдини олиш учун:

1. Ҳали янги меҳмон туғилмасдан туриб болада ука-сига нисбатан меҳр ҳислари уйғотилмоғи лозим.
2. Унга чақалоқнинг озиқланиши, тозаланиши билан боғлиқ кичик вазифалар бериш даркор.
3. Бировнинг ёрдамисиз чақалоқ яшай олмаслигини, ҳеч нарса қила олмаслигини билдириш ва уни ҳам ёрдамга жалб этиш энг яхши йўллардандир. Шундай қилиб, бола ўзининг ака ёки опа эканлигини ўрганади, уй ичидаги биринчилигини давом эттириш учун чақалоққа меҳр кўрсатади.
4. Унинг ёнида янги чақалоқни жуда яхши кўриб юбормаслик зарур.
5. Бундан ташқари, икковига тенг қийматли кийимлар олиш керак.

7. Кийим ва харажат

Болаларимизнинг эҳтиёжлари учун берилаётган пуллар ўртоқларикидан кам ҳам, кўп ҳам бўлмасин. Агар кам бўлса, ўртоқларининг олдида эзилади ва уларга аралаша олмайди, ишонч билан ҳаракат қилолмайди. Бундан ташқари, ўғрилиқ йўлига кириб кетиши ҳам мумкин. Агар кўп бўлса, мақтанчоқликка одатланади. Ўртоқларига менсимай муомала қилишни ўрганади. Бу ҳолат яккаланиб қолишига сабаб бўлади. Шунингдек, керагидан ортиқча таъминланган бола эҳтиёжини қондиргандан

сўнг қўлида қолган пулни ўринли сарфлолмайди. Ручка ва ўчирғичлари бўла туриб, ёнига янгиларини қўшади. Исроф ва очкўзлик шу тариқа бошланади.

Бошланғич синф болаларига майда харажатлар учун пул кунлик қилиб берилгани маъқулроқ. Бу пулнинг нима учун берилгани ҳам болага уқтирилиши лозим. Ул-ғайиши билан икки кунлиги, кейинчалик ҳафталиги бе-рилиши мумкин. Ўн беш кун ёки бир ойлигини бирдан бериб бўлмайди, чунки бу муддат бола учун жуда узун-лик қилади.

Пул бераётганда:

- I. Ака-укалар орасида тенглик ва адолатни сақланг, болага ҳар сўраганида пул бераверманг. Пулнинг ўринли ишлатилишида болага ёрдамлашинг.
- II. У билан пулни нима қилмоқчи эканлиги ҳақида гаплашинг. Унга, керак бўлса, маслаҳатлар беринг, аммо топшириқ берманг.
- III. Асло майда харажатлар учун бериладиган пулни жазо сифатида кесиб қўйманг.
- IV. Ҳамма болаларга бир хил миқдорда пул берманг. Ёшига кўра ошириб беринг.
- V. Майда харажатлар учун бериладиган пулни мак-табдаги ютуқлари ёки уйдаги ёрдамлари учун бе-риладиган мукофот билан ҳеч қачон аралаштир-манг.

8. Болангизнинг янада чиройли гапириши учун

Ҳамма бир овоздан буни ким истамайди дейди. Ҳам-мамиз фарзандимиз шундай бўлишини, албатта, хоҳлай-миз. Ундай бўлса, олимлар сўзига қулоқ тутинг: «Агар бу-

тун кун давомида болани телевизор қаршисида қолдириб, у билан етарлича гаплашмас экансиз, болангизнинг тили албатта кеч чиқади».

Шунингдек, бола психологияси мутахассислари томонидан 2000 нафар болакайлар устида ўтказилган тадқиқотда 12 ойлик бола ўрта ҳисобда 50 тагача, 24 ойлик бола эса 50 тадан 600 тагача сўз айта олиши маълум бўлди. Тадқиқотда қатнашган болаларнинг оилалари ўрганилганда уларнинг сўз бойлиги ота-онасининг эътиборли муносабатига ва яшаган муҳитига чамбарчас боғлиқ эканлиги маълум бўлди.

Ота-она сифатида болаларимизни гапиришга ундашимиз, бу учун вақт ажратишимиз лозим. Боланинг сўз бойлиги ўсишига бош омиллардан бири улар билан вояга етган одам билан гаплашаётгандек суҳбатлашиш эканлигини эсдан чиқарманг.

Яна бир йўли унга бемалол савол сўраш имконини беришдир. Бола саволлари орқали ўзини ифода этади ва олган жавоблари билан зеҳнидаги чалкашликларга аниқлик киритади. Зеҳнидаги маълумотлар қанчалик аниқ бўлса, бола шунчалик чиройли ва маъноли жумлалар тузади. Биз фарзандимизнинг саволларидан зерикиб «Бўлди қил-э», «Миямнинг қатигини чиқариб юбординг» каби гаплар билан тўсқинлик қилмас эканмиз, болаларимиз ажойиб гапира бошлайдилар.

Қуйидаги маслаҳатларни болангизнинг мактабда муваффақиятга эришиши учун қўллашингиз мумкин:

1. Жавобгарлик ҳиссини орттиришга ҳаракат қилинг.
2. Ютуққа эришган кишилар ҳақида гапириб беринг, ўзингиз ҳам ўрнак кўрсатинг.
3. Ундан қўлидан келмайдиган ишларни талаб қилманг.
4. Унинг ютуқларга бўлган иштиёқини оширинг.

5. Уни асабийлаштирувчи омилларни ҳисобга олинг, руҳий ҳолатига диққат қилинг.
6. Ота ва она биргаликда дарс тайёрлашига ёрдамчи бўлинг.
7. Унга дарс қилиш учун яхши муҳит ҳозирлаб беринг. Болангизнинг ёнида гапингизга эътиборли бўлинг. Ҳали бола-ку, нимани ҳам тушунарди деманг.

Ҳикоя

Алининг отаси ёлғон гапни ёқтирмас ва: «Бизнинг уйдаги энг ёмон кўрилган нарса ёлғондир», – деб тақрорлашдан чарчамас эди. Ҳатто бир неча бор Алидан жаҳли ҳам чиққан эди. Ёлғон гапирганини билиб қолганида: «Бу бола ёлғон гапиришни қаердан ўрганяпти, хотин?» – дея асабийлашиб бақирар эди. Бир куни кимдир телефон қилиб қолди. Гўшакни Али кўтарди. Ота узоқдан унга қўл ишоралари билан: «Йўқ деб юбор, ҳали келганлари йўқ деб айт», – деди. Али айнан шундай жавоб берди...

Ҳақиқатни айтиш бошига бало бўлишини кўрган бола ёлғон томон йўналади. Ёлғон ҳимояланишнинг энг осон воситаси бўлиб қолади.

Бола устидан ортиқча хўжайинлик ва қатъий назорат уни тортинчоқ, қўрқоқ қилиб қўяди. Шундан келиб чиқиб фикрини ифода этолмайдиган ва тушуниб бўлмас ҳолга келади. Ўз дунёсига беркиниб олади ва ўзини жамиятдан ажратиш йўлини танлайди.

Бола тез-тез ёлғон гапираётган бўлса, бунини яхшилаб ўйлаб кўриш керак. Бу ҳолат турли сабаблар туфайли ота-она билан бола ўртасидаги ишонч йўқолганини кўрсатади. Ё бола ота-онасининг умидларини рўёбга чиқариш йўлида қийналмоқда, ё жазодан кўрқиб ёлғонга қўл уряпти.

Масалан, мактабдаги муваффақиятсизлик кечирилмайдиган оилада бола «2» баҳо олган кундалик дафтари «йўқотиб қўяди» ёки отасининг имзосига ўхшатиб имзо қўйиб олади.

9. Нарсаларини эҳтиёт қилишни қандай ўргатиш мумкин?

Буни ўргатишнинг энг яхши йўли боланинг ўзига тегишли буюмлар бўлишини таъминлаш ва маълум ёшга етганида ўз харажатлари учун пул беришдир. Боланинг алоҳида хонаси ва нарсаларини қўйиш учун жавончалари бўлгани ҳам яхши. Бола оиланинг бошқа аъзоларига тегишли нарсаларни олмоқчи бўлганида унга буларнинг кимга тегишли эканлигини эслатиш керак. Бола буларни фақат рухсат берилгандагина омонатга олиб туриши мумкинлигини билсин. Шу тарзда бола бошқаларнинг мулкани ҳурмат қилишни ўрганади. Бундан ташқари, ота-оналарнинг ўзлари ҳам чиройли намуна бўлишлари учун бошқаларнинг нарсаларини изнсиз олмасликлари шарт. Шунингдек, сиз болага бир нарса бердингизми, бас, у боланики, сизники эмас. Унга нима берган бўлсангиз, унинг шахсий назоратида қолиши керак. Бола қўйлагини йиртиши, ётоғини бузиши, ўйинчоқларини сочиб ташлаши мумкин. Бу ҳолат сизни асабийлаштирмасин. Сизга биров байрамга совға олиб келса, кейин ўша нарсани назорат қилиб сизни тез-тез тергаб турса, қай ҳолатга тушасиз?

Ё бу совғани қайтариб берасиз, ё отиб синдирасиз, шундай эмасми? Шунинг учун сиз ҳам бу ҳолатни кўз олдингизга келтириб ҳаракат қилинг.

10. Болага ҳурмат кўрсатилиши лозим

Болаларга берган ваъдасининг устидан чиқмаган, уйда ёки кўпчилик олдида бир-бирига бақирган, бир-бирига нисбатан ҳурматсизларча ва менсимаслик билан муомалада бўлган ота-оналар болаларининг ўзларига бўлган ҳурматларини кўкка совурадилар, йўқотадилар. Бундай оилада интизом ва итоат ўртадан кўтарилади.

Оилада ва мактабда болага ҳурмат кўрсатилмас экан, бола ўзига нисбатан ҳурматни ҳис этмас экан, бу эҳтиёжини қондириш учун бошқа бир йўл ахтаради, ўзига ҳурмат кўрсатадиган бошқа бир гуруҳ топади, дўст тутинади. Топган дўстлари уни ёмон йўлга бошламасликларига ким кафолат беради? Шундай экан, биз болаларимизга керакли ҳурматни ва қадрни берайликки, бошқалардан буни ахтариб юрмасинлар ва тўғрилаш қийин бўлган хатоларга қўл урмасинлар.

11. Болангизнинг ўзига бўлган ишончини орттириш учун нималар қилиниши керак?

- Гапираётганида унинг юзига қараб туринг ва унга жиддий муносабатда бўлаётганингизни билдиринг;
- У билан турли масалаларда суҳбатлашиш учун очиқ бўлинг;
- Ашаддий танқидчи бўлишдан тийилинг;
- Хатоларини айтиб огоҳлантиринг ва унга тўғри йўлни кўрсатинг;
- Унинг муваффақиятсизлигини ошириб кўрсатманг;
- Бошқалар билан уни қиёсламанг;
- Қобилиятларини аниқ билинг ва қўллаб-қувватланг;
- Уни ижтимоий муносабатларга киришишга жасоратлантиринг;
- Унинг учун аҳамиятли кунларни унутманг.

12. Болангизга жинсий масалаларда ҳам тушунча беришингиз лозим

Ота-оналар, одатда, ўзларини четга оладиган масалалардан бири болаларнинг жинсий ривожланишидир. Аввало шуни таъкидлаш керакки, боланинг тўғри руҳий-ижтимоий ривожланишида қизиқувчанлик жуда муҳим ўрин тутди. Яъни бу масалада ота-оналарнинг болаларини тўғри тушунишлари, тўғри йўналтиришлари ва боланинг тўғри ривожланишини таъминлашлари зарур.

Агар бола туғилиш, жинсий фарқ, ота-онанинг роли каби масалаларни ота-онасидан ўрганмас экан, бошқа манбалардан жавоб ахтаришни бошлайди. Унда натижа салбий бўлиши мумкин.

Болалар, одатда, 2-3 ёшларидан бошлаб эътиборларини аввал ўз жинсий аъзоларига, сўнг атрофларидаги жинсий масалаларга қаратадилар. (Шунинг учун ҳам бу ёшда бола ота-онадан алоҳида ётқизилиши керак.) Бу табиий руҳий-ижтимоий ривожланиш жараёнидир. Бу ёшда ота-онага саволлар берила бошлайди. Ота-она эса болага «қаердан келганлиги» ҳақида маълумот бериш ўрнига индамайди. Бола бундай муомаладан савол сўра-маслиги кераклигини тушунади. Саволига жавоб олганлари эса ота-онанинг гапириш услуби, овоз оҳангидан бу масалада эркин гапириш мумкин эмаслигини ҳис этадилар. Мазкур кўриниш болалар тилида «бу билан қизиқиш мумкин эмас» маъносини билдиради. Бу эса болаларнинг қизиқишини икки баравар оширади. Бу саволларга нисбатан ота-оналарга шундай маслаҳат берамиз: Боланинг ёшига мос шаклда масалани изоҳлашга ҳаракат қилиш керак. Аммо асло ёлғон ёки тушунарсиз йўлларга ўтмай, содда ва тушунарли мисоллар билан англадинг.

Ота-оналар болаларининг баъзи ҳаракатларини салбий баҳолашлари мумкин. Лекин 2-3 ёшлардаги бола-

нинг ўз жинсий аъзосини ўйнаши (ҳаддан ортиқ бўлмаслик шарти билан), уйда яланғоч юришга ҳаракат қилиши, ота-онанинг ёки бошқаларнинг жинсий аъзоларига қизиқиши табиий ҳисобланади.

Бу турдаги ҳаракатларда болани айбламасдан ёки уришмасдан тўғри йўлга солишга ҳаракат қилиш керак. Мумкин бўлмаган жойларда жинсий ҳаракатлар кўрсатган болаларга бу ҳолатнинг тўғри эмаслиги эҳтиёткорлик билан англатилиши даркор. Боланинг баъзи ҳаракатларига ортиқча қаршилик кўрсатиш ўша ҳаракатни кучайтиради. Шу сабабли ортиқча қаршилик кўрсатишдан қочиш ва у ҳаракатни бўрттирмаслик зарур. Болага баъзи масалаларда керагидан ортиқ маълумот берилиши боланинг жинсий томондан анча эрта тасаввурга эга бўлишига сабаб бўлади. Шубҳасиз, бу ҳолат боланинг жинсий ривожланишига салбий таъсир кўрсатади. Афсуски, бугун болалар телевизорда кўрмасликлари керак бўлган бемаза нарсалар кўпайиб кетди ва уни болалар томоша қилмоқдалар. Бу масалада ота-оналар эътиборли бўлишлари шарт. «Фарзандларимиз жим ўтирса бўлди» қабилида телевизор қаршисига ўтқазилмасликлари лозим. Бундан ташқари, ҳозирда кўпчиликнинг уйига интернет кириб келди. Маълумки, интернетда жинсий масалалар ҳаддан ортиқ даражада кўп ёритилмоқда. Шунинг учун бу масалада ҳам ота-оналар ҳушёр бўлишлари талаб этилади. Болани компьютер олдида асло назоратсиз ташлаб қўйманг.

Болаларнинг жинсий тарбияси улар вояга етгунларига қадар давом этади. Бу ҳолатда қиз болалар учун она, ўғил болалар учун ота яхши мураббий бўлади. Чала маълумот бериш болада нотўғри тушунчаларга, қўрқувларга, кейинги йилларда эса муаммоли жинсий ривожланишга сабаб бўлмоқда.

13. Болангизни ҳаддан ташқари назорат қилишдан сақланинг

Баъзи ота-оналарнинг йўл қўйган хатоларидан бири болаларини ҳаддан ташқари назорат ва интизомда уш-лашларидир. Бу, одатда, жуда тартибли ва ҳассос ота-она шахсиятидан келиб чиқади. Айниқса, баъзи оналар болалари ҳақида ҳар лаҳза «нима қиляпти, нима билан машғул, муаммоси йўқмикан, бирон нарса бўлса-чи, бо-шига бирон ташвиш тушса-чи» ва шунга ўхшаш тушун-чалар билан болаларини давомли ўйлайверадилар ва болаларини ҳар он назорат қилишга ҳаракат қиладилар. Албатта, ҳар ота-она боласини ўйлаши ва боласининг ҳар вақт қандай ҳолатда эканлигига қизиқиши керак. Аммо жуда ошириб юборилса ва болалар ҳаддан ортиқ назорат қилинишга ҳаракат қилинса, бола ҳар он назо-рат этилиш ҳисси билан яшайди, бу эса уларда жуда кат-та зўриқишни келтириб чиқаради.

«Хато қилиб қўймасмиканман», «Онам кўриб қол-салар-чи», «Онам бу ишимга нима дер эканлар», «Бу қилганларим учун танқид қилинмасмиканман» каби тушунчалар болаларнинг бу назорат ҳолатидан нечоғ-лик хавотирга тушишларини кўрсатади. Шу сабабли ота-оналарнинг болаларини маълум даражада назорат қи-лишлари, уларнинг баъзи хатоларини кўрмаганга олиш-лари (давом эттирган ҳолатларида олдини олиш шарти билан), уларни баъзан ўз ҳолларига ташлаб қўйишлари, узлуксиз назоратдан воз кечишлари, уларни деб ҳаддан ташқари хавотир ва андиша қилмасликлари, боланинг майда-чуйда хатоларини аниқлаб боланинг юзига сол-масликлари мақсадга мувофиқдир. Ота-оналар бола-ларини назорат қилишда меъёрни сақлашлари лозим. Назорат ва кузатув болани бўғиб қўймаслиги ва қайғуга солмайдиган даражада бўлиши керак.

14. Ота ва она болага ҳар хил муомала қилмаслиги керак

Ота-оналар, айниқса, интизом масаласида бир хил қарашда бўлишга ва боланинг ёнида тортишмасликка ҳаракат қилишлари лозим. Улардан бири болага қаттиққўллик қилганда бошқаси юмшоқ муомала кўрсатса, боланинг шахсияти соғлом ривожлана олмайди. Икки томонлама муомала болани ёлғончиликка ва иккиюзламачиликка ўргатади. Ўзига ишончини пасайтиради.

Болаларнинг мактаб дарслари билан 80% ҳолатда оналар шуғулланадилар. Аммо отаси эътиборли бўлган ўқувчиларнинг дарслардаги муваффақияти ва ижтимоий мослашуви яққол кўзга ташланади.

Одатда, ота-оналар болага муомала қилишда ягона бир тутумни ушлашга қийналадилар. Албатта, ота-онанинг шахсиятида, дунёқарашида фарқлар бўлиши мумкин. Бу боланинг жисмонан ўсиши ва ақлий ривожланишида ҳам ўз фойдасини беради. Боланинг таълими ва ҳаракатларини йўналтиришда ота-онанинг умуман фарқли ёндашувлари боланинг руҳий-ижтимоий ривожланишида муаммолар туғдириши мумкин.

Ота қўйган тартибни онанинг бузиши ёки, аксинча, ота маъқуллаган бирор ҳаракатга онанинг чегара қўйиши, одатда, боланинг ҳаракатларида беқарор, тортинчоқ ва телба-тескари ишлар пайдо бўлишига олиб келади. Болада кўринган бундай пала-партиш ва тутуриқсиз ҳолат унда турли хавотирланиш белгиларининг (тирноқ тишлаш, гапиролмаслик, уйқуси ва иштаҳасининг бузилиши ва бошқалар) пайдо бўлишига олиб келади.

Ота ва она иложи борича:

- 1) бир-бирларини қўллаб-қувватлашлари;
- 2) тутуриқсиз муомала қилмасликлари;

3) боланинг ёнида бир-бирларини танқид қилмасликлари лозим.

Ота-она бола йўқ пайтда гаплашиб, умумий қараш ва ҳамфикрликка келишишлари зарур. Акс ҳолда, бола ота-она ўрталаридаги қарама-қаршиликдан «жуда унумли» фойдаланиши мумкин. Ота-она болаларини бошқариш ўрнига бола ота-онани йўналтирадиган, бошқарадиган бўлиб қолади.

Бу ерда таъкидлаш керакки, болаларга кўрсатилган муомаланинг бир оз вақт ўтиши билан ўзгартирилиши тўғри эмас. Яъни, она бугун қўйган тартибни бир ҳафтадан кейин бузса ёки бутунлай тескарисини талаб қилса (бесабаб, заруратсиз), бу ҳолат болаларнинг ривожланишига ёмон таъсир кўрсатади.

15. Болани қандай жазолаш керак?

- Қўл кўтариш ота-она ва фарзанд ўртасидаги муносабатларда мағлубият белгисидир. Аслида, кўтарилган қўл ота-онанинг боласига чегараларни ва тақиқларни етарлича тушунтирмаганининг натижасидир.

Кундалик ҳаётда ота-оналар билиб ёки билмай болаларини мукофотлайдилар ёки жазолайдилар. Баъзан бола нотўғри иш қилган ва буни қайта такрорлаганида ота-она бунга бепарво қолиш билан ўша ишга мукофот беради. Ўз вақтида тўғриланмаган хато давом этавереди ёки шаклини ўзгартиравереди. Баъзан ота-онанинг ўринсиз ва ҳаддан ташқари жазолаши янги муаммолар пайдо бўлишига замин яратмоқда.

Жазолашнинг босқичлари ва хусусиятлари қандай бўлиши керак?

Болаларнинг биринчи хатолари учун, агар жуда хавфли бўлмаса, огоҳлантиришнинг ўзи етарли (бу ҳам бир

жазолашдир). Бу ўрни келганда бир қош чимириш шаклида бўлиши ҳам мумкин. Бу болага қилган ҳаракати маъқулланмаганлигига ишорадир.

Қилинган хатонинг меъёри ортган бўлса ёхуд хато қайтарилса, бола билан ёшига мос шаклда бу ҳолатнинг ёмон эканлиги ва маъқули қандай бўлиши, хато яна такрорланган тақдирда қандай зарарларга олиб келишини гаплашиш лозим. Бу хато ҳаракат сиз томонингиздан инкор этилганини билдиради.

Хато давомий бўлган ҳолатда, унинг катта-кичиклигига қарамай, ота-она боласи билан меҳр ва муътадиллик билан, болага нисбатан ҳаддан ташқари шиддат қўлламадан ва айблашлардан қочиб гаплашиши керак. Бу ерда ҳам боланинг ёши эътиборга олиниши билан биргаликда ота-онанинг у билан гаплашиш тарзи ва услуби ҳам аҳамиятлидир. Болани тартибга чақириш асло баҳслашиш ва тортишишга айланиб кетмаслиги керак. Чунки бу икки тарафга ҳам зарар қилади, айниқса, кейинги даврлардаги алоқаларга зиён етказди.

Огоҳлантиришларга қарамасдан хатолар давом этаверса, ота-онанинг қатъиятлик билан аҳд қилган жазосини ижро этиши шартдир. Бу ерда шуни ҳам таъкидлаш керакки, ота-оналар, аслида, қўлламайдиган жазо услулари билан болага таҳдид қилиб айтмасликлари керак. Жазолашни хоҳламаган тақдирларида бунга баъзи нарсаларни сабаб қилиб кўрсатишлари зарур. Масалан, жазо сифатида боққа олиб борилмайдиган болага бугун ҳайит бўлгани учун жазони бекор қилдим каби. Жазолашнинг шакли эса аҳамиятлидир. Руҳшунослар тавсия этган жазолаш услуби болани ёқтирган нарсаларидан маҳрум этишдир. Жисмоний жазоларни болаларга татбиқ этиш болаларнинг ота-она билан алоқаларига салбий таъсир кўрсатади ва вазиятни янада танг ҳолга келтиради.

Бунинг ўрнига вақтли ётиш, хонасида 2-3 дақиқа ёлғиз қолдириш каби оддий жазолаш усуллари қўллаш ҳам иш беради. Аммо жазолаш болаларнинг ғурурини камситмасдан ва ўзларига бўлган ишончини шикастламасдан муносиб тарзда ижро этилиши зарурдир.

Барча чора-тадбирларга қарамасдан ҳал бўлмаётган қийинчиликлар юзасидан ота-оналар мутахассисга муурожаат қилишлари лозим. Чунки бу ҳолатларда муомала бузилиши, зиддиятлар, эътибор етишмовчилиги, гипер-актив ҳолат, болалик даври депрессиялари, мослашув қийинчиликлари каби муаммолар мавжуд бўлиши мумкин. Қўйида келтирилган омиллар болаларнинг жазога муносабатларини ва жазодан кўзда тутилган натижаларни ўзгартиради:

- а) ота-онанинг жазо бериш шакли;
- б) олдинроқ болага берган таълимлари;
- в) ота-онадан ташқари таъсир кўрсатувчиларнинг ҳолати (буви, бобо ва ҳ.к.);
- г) ижтимоий муҳитнинг хусусиятлари;
- д) мактаб муҳити;
- е) ота-онанинг бир-бирларини қўллаб-қувватлашлари;
- ё) ота-онанинг шахсияти;
- ж) болага яқинлик даражалари;
- з) дўстлар давраси;
- и) ака ёки укаларнинг тутумлари;
- й) ота-онанинг аввалги ўринсиз жазолаш шакллари ва ҳ.к.

Буларнинг барчасини эътиборга олиб, натижани шунга қараб кутиш лозим.

16. Мукофотлаш тизими

Буни қанчалик вақтли бошласангиз, сиз учун шунчалик қулай бўлади. Масалан, айтайлик, 8 ёшдаги болангиз бор. Сиз мукофотлаш тизимини биринчи марта синаб кўрмоқчисиз. Қаердан бошлашингиз керак?

А) Биринчидан, болангизнинг ҳаракатларини ва ҳис-туйғуларини алоҳида-алоҳида баҳолашга ҳаракат қилинг. Бир боланинг туйғулари деганда севги, севинч, ҳаяжон, ўпқаланиш, ғам ва кўрқув назарда тутилади. Бу туйғулар болангизнинг дунёсидир. Уларга на таъсир кўрсата оласиз, на ўзгартира оласиз. Ҳаяжонланиш, кўрқиш, хафа бўлиш ёки аччиқланиш болаларнинг қўлларида эмас. Ҳеч бир бола туйғулари учун жавобгар бўлмайди. Чунки туйғулар чақирилмаган меҳмон кабидир. Сиз фақат бу ҳаракатларни ташқаридан кузатишингиз ва назорат қилишингиз мумкин. Масалан, аччиқланиш боланинг қўлида эмас, аммо аччиғи чиққанида ўртоғининг кўзига қум сочмаслик, укасини уришмаслик ёки ўйинчоғини олиб қўймаслик унинг қўлидадир. Ота-оналар болаларининг туйғуларини назоратга ололмайдилар, аммо ҳаракатларини назорат остига олиш ҳамда ижобий томонга йўналтириш мумкин. Болангизга мос мукофотлаш тизимини шакллантираётганда туйғуларини эмас, ҳаракатларини йўлга солишни назарда тутяпмиз.

Б) Диққат қилиниши керак бўлган иккинчи нуқта боланинг фақатгина биз кўра оладиган ҳаракатларини нишонга олишдир. Кўз билан кўрилмаган, қўл билан ушланмаган нарсаларга ота-она таъсир эта олмайди.

17. Ўсмирлик. Бу даврда ота-оналар нима қилишлари зарур

Ўзингизни болангизнинг ўрнига қўйинг. Уни тушунишга ҳаракат қилинг. Ўсмирлигингизда бу ҳолатларда ўзингизни қандай тутар эдингиз? Унга бўлган севги ва ҳурматингизни кўрсатинг. Мажбурлаб бу даврда ҳеч бир нарсани ўзгартира олмаслигингизни тушунинг. Хафа қилувчи, қўпол, иззат-нафсига тегувчи муомалада бўлманг. Ўсмирлик чоғининг довулли ва суронли бўлишини кўз олдингизга келтиринг. Койиган ишларингизни кейин мақтаманг. Ёки мақтаганингизни кейин койиманг. Унга жиддий қаранг, берган ваъдаларингизнинг устидан албатта чиқинг.

Ўсмирнинг кийиниш, ўзига оро беришдаги қарорларида у билан тортишманг, унинг тушунча ва таклифларига ҳурмат кўрсатинг ҳамда уларни тушунишга ҳаракат қилинг. Оила ва уй билан боғлиқ муаммоларда ўсмирнинг ҳам тушунча ва таклифларини эшитиб, у билан маслаҳатлашинг. Қилган хатоси учун дарров унга ҳаддан ортиқ терслик қилманг, бу орангизни бузиши мумкин. Суҳбат ва тортишувларда ўсмирнинг фикри тўғри бўлган ҳолатларда уни тан олинг. Тушунча ва таклифларини амалга ошириши учун унга ёрдам беринг.

- Ўсмирлар билан қилинган суҳбат ва тортишувларда уларни қўрқитиб, босим ўтказманг;
- Ўсмирнинг тутум ва ҳаракатларига баҳо берганда «менинг ёшлигимда» дея бошланадиган гап ва ўғитлардан қочинг;
- Фақатгина кўп-кўп ўғит бериш ўрнига намунали ҳаракатлар қилинг ва намунали ҳаракатларни топиб кўрсатинг;

- Дуч келган муаммоларингизда у севган, қадрлаган кишилардан фойдаланинг.

Бу даврда ўсмирлар нима қилишлари зарур?

- Ўзингизни ота-онангизнинг ўрнига қўйинг. Ота-онангизни тушунишга ҳаракат қилинг. Ўз хатти-ҳаракатларингизни баҳолаганда: «Мен ота-онамнинг ўрнида бўлганимда нима қилар эдим?» – дея ўйланг.
- Бутун ният, орзу ва истакларингиз дарров, ҳаммаси бирданига амалга ошмаслигини билинг.
- Ҳар ерда ва ҳар доим катталардан ўрганишингиз керак бўлган билим ва тажрибалар мавжудлигини тан олинг.
- Суҳбат ва тортишувларда хафа қиладиган сўзлардан ва қўпол муомаладан сақланинг.
- Тўсиқлар, муаммолар, қийинчиликлар олдида ҳар доим сизни қўллаб-қувватловчи ва ёрдам берувчи инсонлар ота-онангиз ва яқинларингиз эканлигини унутманг.

18. Ҳеч ким ҳеч кимга яшашни ўргата олмайди

Ота-оналарнинг қабул қилишлари керак бўлган бир нарса борки, у ҳам бўлса ҳеч ким ҳеч кимга яшашни ўргата олмаслигидир. Ҳамма ҳаётни ўзи яшаб кўриб ўрганади. Ота-оналар ўз ёшлиklarини ўйлаб кўрсалар, ўзлари қилган хатоларнинг асосий қисми катталар тарафидан олдинроқ огоҳлантирилган масалаларда содир бўлганини хотирлайдилар.

Ёш инсон хато қилиб, бу дунёдаги ўз кучининг чега-раларини ўрганади. Шу маънода ҳар хато ривожланиш йўлидаги бир босқичдир. Бунинг 2 шarti бор:

1. Хатолардан сабоқ олиб, олға қадам ташлаш ва айни хатони такрорламаслик.
2. Бутун ҳаётини остин-устин қилиб юборадиган хатоларни қилмаслик (гиёҳванд бўлиб қолиш каби).

Барча ота-оналар бу 2 шартни эътиборга олиб болаларга ва ёшларга «ўз хатолари»ни қилишга, натижаларини кўришга ва шу тарзда ҳаётни ўрганишларига имкон беришлари зарур.

ФАРЗАНД ТАРБИЯСИГА ДОИР АМАЛИЙ МАСЛАҲАТЛАР

Муҳтарам ота-оналар! Ўзингиз ўйлагандан ҳам кўпроқ нарсага қодирсиз. Ўз кучингизга ишонинг. Унутманг, ота-оналик – санъат. У сиздан фидокорлик, маҳорат, билим ва меҳнатни талаб қилади. Ёдда тутинг, ота-онадаги ёмон сифатлар қон орқали болага ўтмайди, балки бу ёмон тарбия орқали юзага келади!

1. Болангиздан муҳаббатингизни ва ғамхўрлигингизни сира дариг тутманг! Бола айни мана шу муҳаббат туйғули атрофдагиларни севишни ўрганади.

2. Агар ўзингиз мураккаблаштирмасангиз, бола тарбияси жуда ҳам қийин иш эмас. Муҳими, ички туйғуларингизга қулоқ солинг.

3. Болангиз қандай бўлса, шундай қабул қилинг. Унда йўқ бўлган сифатлар ҳақида ўйланг. Бу сизнинг уни севишингиз, тушунишингиздир. Инсон ўзини тўла қа-

бул қилувчилар билан осон тил топишади ва улар билан бирга бўлгиси келади.

4. Болангизни ҳеч ким билан таққосламанг. Таққослагингиз келса унинг аввалги ҳолатини кейингиси билан таққослашингиз мумкин.

5. Болага ортиқча эътибор бериш ҳам ота-она, ҳам болага салбий таъсир кўрсатади. Барча нарса меъёрида бўлиши лозим.

6. Сиз ўз ота-оналик вазифангизни ҳалол бажаринг, шу билан бирга, ўзингиз учун ҳам вақт топишга одатланг.

7. Сизнинг вазифангиз фарзандингизни бошқалар ҳам ёқтирадиган қилиб тарбиялашдир.

8. Ҳар бир ота-она ўзи қандай тарбия кўрган бўлса, боласини ҳам шундай тарбиялашга интилади. Шунинг учун ўзингиз олган тарбияни яхшилаб таҳлил қилиб кўринг.

9. Бола учун она меҳру шафқат тимсоли бўлса, ота куч-қудрат ва хавфсизлик тимсолидир. Шунга кўра тарбия ишида ота-она баб-баравар иштирок этиши керак. Агар улардан бири бунга камроқ эътибор бераётган бўлса, унда бир оз рағбат уйғотиш лозим.

10. Болангиз қанчалик сизга ўхшамасин, у мутлақо бошқа одам, қолаверса, у сизнинг шахсий мулкингиз ҳам эмас. Буни унутмасангиз, ишингиз анча осон кўчади.

11. Тарбия жараёнида сабр қила олмасангиз тушунишга ҳаракат қилинг. Агар тушуна олмасангиз сабр қилишга интилинг.

12. Бола тақлид қиладиган асосий инсон ота-онадир. Шунинг учун ҳам улар қандай ўрناق бўлаётганлари ҳақида тез-тез ўйлаб кўришга мажбурдирлар.

13. Ота-оналарнинг нима қилиш эмас, аксинча, нима қилмаслик ҳақида кўпроқ ўйлашлари талаб этилади.

14. Боланинг хулқ-атвори оила аъзоларининг ўзаро муносабатлари кўрсаткичидир.

15. Тарбияни бошлайман деган пайтингизда аллақачон кеч бўлган бўлиши мумкин.

16. Кўпчилигимиз ёшлигимизда қандай бўлганимизни унутиб қўямиз. Гўёки биз доимо ҳозиргидек ҳушёр ва ақлли бўлганмиз. Устига-устак, кўпчилик ўзига бола кўзи билан бир боқиб кўрмайди ҳам. Ўзингизни болангиз ўрнига бир қўйиб кўринг-а!

17. Фарзанд тарбиясида ақлингизни ишлатинг (яъни насиҳат қилинг), фойда бермаса, қалбингизни ишлатинг (яъни дуо қилинг), у ҳам фойда бермаса, қўлингизни ишлатинг.

18. Болани яхши кўриш деганда болани кўр-кўрона севиш эмас, балки ўзимиз хоҳламасак-да, унинг учун фойдали бўлган ишни қилиш тушунилади.

19. Биз боламизни қандай кузатиб борсак, бола ҳам бизни мана шундай кузатиб боради. Шунингдек, вақти-вақти билан бизни имтиҳон қилиб, жавоб ҳаракатларимиз қандай бўлишини ҳам текшириб туради. Биз боламизни тарбиялар эканмиз, ўз навбатида, у ҳам бизни тарбиялаб боради.

20. Болани мажбурлаш эмас, ўргатиш керак. Унга ёшлигида ўргатмаган нарсангизни, у улғайгач, талаб қилманг.

21. Отанинг ўз фарзандларини руҳан қўллаб-қувватлаши, айниқса, қиз болалар учун муҳим. Бу нарса уларда ўзига бўлган ишончни мустаҳкамлайди.

22. Ўғил болада қизларга хос хатти-ҳаракатлар кўришиб қолса, бундай болага кўпроқ ота ғамхўрлиги керак.

23. Тарбия соҳасида қўлланиладиган усуллар жуда кўп ва турли-тумандир. Масалан, боланинг доимий суратда ота-она айтганларининг тескарисини қиладиган даврлари бўлади. Бундай пайтда «тескарисини айт» усули асқотади. Яъни боласидан қўл ювишни талаб қилмоқчи бўлган она унга: «Қўлингни асло ювма», – дейди. Шубҳасиз, бола дарров қўлини юва бошлайди. Яна бир усул – танловсиз танлов. Бунда ота-она болага танлаш ихтиёрини бергандек бўлади-ю, аслида, бола уларнинг хоҳиш-иродасини ўзи билмаган ҳолда бажара бошлайди. Масалан, боласининг тезроқ овқатланишини истаган она унга: «Овқатингни ҳозир ейсанми ёки 10 дақиқадан кейинми?» – дейиши мумкин. Бола, шубҳасиз, бу икки вақтдан бирини танлайди ва онанинг болани овқатлантириш истаги амалга ошади.

24. Болани ўз ҳолига қўйинг, майли, у ўзи хоҳлаган овқатни ўзи хоҳлаган вақтда есин.

25. Бола тўйганидан сўнг овқатни ўйнай бошлайди. Шунинг учун у ўйнашга киришиши билан овқатни олиб қўйишингиз ёки олдига овқат қўйганингиздан ярим соат ўтиб, еса-емаса, йиғиштириб олишингиз ҳам мумкин.

26. Болани аввалига ҳар ойда, кейин 3 ойда, кейинроқ ҳар 6 ойда шифокорга кўрсатиб туриш керак. Болани иложи борича битта малакали мутахассис кўриши лозим. Сиз ундан ўзингизни ўйлантираётган саволларга жавоб олишга уялманг.

27. Боланинг тили тезроқ чиқиши учун у билан тинимсиз мулоқотда бўлиш, уни сўзлашга узлуксиз мажбурлаш тўғри эмас. Ҳаммаси меъёрида бўлгани маъқул. Болага бошқа болалар билан бирга бўлишга, кўпроқ тинглашга имкон яратиш лозим.

28. Бола нутқини вақти-вақти билан дўстона тўғрилаб туриш, нарсаларнинг турли хил номларини ишлатиш (нон, патир, кулча, ширмой нон каби), уларга баъзи сифатларни қўшиб айтиш (қизил олма, катта олма, қип-қизил олма каби) фойдали.

29. Болага уст-бош ва зарур анжомлар олишда, биринчи навбатда, унинг қулайлигига эътибор беринг. Эсдан чиқарманг, ҳамма нарсани сотиб олавермасдан, уни ўзингиз тайёрлашингиз ҳам мумкин.

30. Баъзи ота-оналар тарбияни болага маълум қоидаларни ўргатишдангина (бундайлар «Мен сенга айтмовидим» каби сўзларни кўпроқ ишлатадилар) ёки ундаги камчиликларни бартараф этиб туришдангина («Уни қилма», «Буни қилма» каби) иборат деб биладилар. Баъзан яхши ишни тақдирлаш, ёмон ишни жазолаш билангина кифояланадилар. Ваҳолангки, тарбияда бир хил услубга ёпишиб олиш тўғри эмас. Ишлатилаётган услублар бола ҳолатига мос, боланинг фаросатли инсон бўлишига кўмаклашувчи, унинг шахсиятини чилпарчин қилмайдиган бўлиши керак.

31. Бола тарбиясига бошқаларнинг ноўрин аралашувини тўхтатиш учун «Менга мутахассис (доктор, ўқитувчи, тарбиячи) мана бундай маслаҳат бергани, яна бир карра уни тўғри тушунганимни аниқлаб оламан» каби сўзларни хотиржам ва қатъий оҳангда айтиш мумкин.

32. Болангизни вақтинчалик бирор кишининг қарамоғига ташлаб кетадиган бўлсангиз, унга тарбиянгиздаги асосий усулларни ва болангизнинг асосий хусусиятларини англатишингиз керак.

33. Болаларингизга бир хил муносабатда бўла олмаётганингиздан ташвишланманг, чунки уларнинг ўзлари турличадир. Бироқ уларга адолат билан муносабатда бўлинг.

34. Катта одамлар учун меҳнат қилиш қанчалик муҳим бўлса, бола учун ҳам ўйин шунчалик муҳим. Чунки у ўйинлар орқали дунёни ўрганади ва унга мослашади. Асло ўйинларга майда иш деб қараманг.

35. Уйингиз озодлиги ёки ўз тинчингизни ўйлаб боланинг ҳар қандай ташаббусини сўндираверсангиз (масалан, мустақил овқатланиш, уй ишларига ёрдамлашиш каби), бола бу ишларга кейинчалик мутлақо қизиқмай қўяди. Шунинг учун бундай ҳаракатлар сизга жуда ёқмаса ҳам, тишни тишга қўйиб болага имкон беришга тўғри келади.

36. Боланинг ўйинчоқлари содда ва оддий бўлгани маъқул. Бу боланинг кўпроқ хаёллар оламида кезишига ёрдам беради (масалан, оддий кубикни уй, машина, тоғ,

поезд сифатида қўллаши мумкин). Вақти-соати келиб бола ёшини ҳисобга олган ҳолда ўйинчоқларини бир оз мураккаблаштириш мумкин.

37. Болани ўз ўйинчоқларини бошқалар билан баҳам кўришга мажбурламанг. Агар болага инсонларни яхши кўришни ўргатсангиз, сиз истаган нарса ўз-ўзидан келади.

38. Болаларни баъзан ўз ҳолига ташлаб қўйиш лозим, шунда улар доимо ота-онасига ёпишиб олмасдан ўзлари ўйнашни ҳам ўрганадилар.

39. Сандиғингизда доимо болаларингизга берадиган битта-иккита ўйинчоқ-совға тайёр турсин. Бу, айниқса, уйингизга ташриф буюрган меҳмон фақатгина битта болангизга совға олиб келганида жуда асқотади.

40. Катталарнинг иш қуроллари болаларнинг сеvimли ўйинчоқларидир. Чунки бола табиатан катталарга тақлидчи бўлади. Уларни хурсанд қилиш учун баъзан улар билан бирга ўйнанг. Бундай пайтларда сиз ҳам болага айланг ва ўйинни бола кўзи билан кўринг.

41. Болага унинг қўлидан келадиган юмушларни буюрганда ёки бола бирор ишга мустақил ҳаракат қилаётганда вазиятга қараб унга бир оз кўмаклашишга тўғри келади. Масалан, кийимни мустақил ўзи кийишга интилаётган болага ёрдамлашиб, ишнинг осон қисминигина унга қолдириш керак. Акс ҳолда, мустақил кийинишдан боланинг ҳафсаласи пир бўлиб, кейинчалик бунга мутлақо уринмай қўйиши мумкин.

42. Бола ўз хаёлида доим каттадир. Шунинг учун ҳам болаликни ҳаётга тайёргарлик деб эмас, балки ҳаётнинг айнан ўзи деб билиш даркор.

43. Болани уйқуга мулойимлик билан, қувноқ кайфиятда ҳозирлаш керак. Баъзан қўлидан тутиб ётоғига олиб боргач у билан бир оз ётишга (китоб ўқиб бериш, ҳикоя айтиб беришга) тўғри келади. Ётоққа олиб бораётиб у билан бугунги қилган ишлари ҳақида сўзлашиш ҳам мумкин.

44. Бола ухлайдиган вақт бўлганида сиз унга тинч ва қатъий оҳангда, бир оз жилмайиб ухлаш вақти бўлганини айтинг. Унинг йиғи-сиғисига эътибор бермай, эшикни оҳиста ёпиб ўз ишингизга машғул бўлинг. Бола ёнига асло қайтиб кирманг. Бола йиғлаш билан ҳеч нарсага эриша олмаслигини тушунсин.

45. Боланинг ухламаслик учун қайсарлик қилишига сабаб ундаги қўрқув, уйдаги жанжаллар, мактабдаги муаммолар, шунингдек, уйқу режасининг йўқлиги бўлиши мумкин. Сиз буни аниқлашга ҳаракат қилинг. Вақтли ётишнинг фойдасини болангизга тушунтиринг.

46. Баъзи болалар ўз ўйинчоқлари билан ётишни ёқтиришади. Бунга тўсқинлик қилманг.

47. Жуда чарчаган, етарли меҳр кўрмаган бола ухладан олдин ўзидаги руҳий чарчоқни бартараф этиш учун қаттиқ йиғлаши, бошини деворга уриши, у ён-бу ёнга тебраниши мумкин. Бундан хавотирланманг.

48. Бола тарбиясида ўз вақтида берилган танбеҳ ва қаттиққўллик қанчалар муҳим бўлса, ўз вақтида айтил-

ган мақтов ва қўллаб-қувватлаш ҳам шунчалик муҳим. Унутмаслик керакки, боланинг бу дунёдаги ҳар битта ҳаракати бир ғалабадир.

49. Ота-она фарзандига тўқ яшашдан кўра бахтли яшашни ўргатиши керак.

50. Боланинг табиати шундайки, уни ёмон десангиз, ўзи ҳақида ҳам шундай деб ўйлай бошлайди ва ўзини янада ёмонроқ тутеди.

51. Фарзандини бировнинг олдида камситган ва жазолаган ота уни исёнчи ва севгидан маҳрум қилиб ўстиради. Мақтовлар кўпчиликнинг олдида айтилса ҳам, танбеҳлар алоҳида қолганда берилиши лозим.

52. Боланинг ёмон сўзлар айтишига сабаблар турлича: бу баъзан ўзининг катта бўлиб қолганини кўрсатиш учун, баъзан катталар эътиборини тортиш учун бўлади. Бола оғзидан ёмон сўз чиққанда талвасага тушмасдан, қатъий оҳангда бундай сўзларни айтувчи болаларни ҳеч ким яхши кўрмаслигини, жумладан, сиз ҳам ёқтирмаслигини айтиш.

53. Нотўғри иш қилиб қўйган бола, албатта, уни тўғрилашингизни кутади. Агар аччиғингиз ўринли ва адолатли бўлса, бола бундан сира хафа бўлмайди, аксинча, қувонади. Чунки бу билан у ўзини кузатиб турувчи, зарур бўлганда тўғрилаб қўювчи, унинг хавфсизлиги ҳақида қайғурувчи инсонлар борлигини ҳис этади.

54. Бола ота-онанинг нафақат бурчлари, балки жуда катта ҳақ-ҳуқуқлари борлигини ҳам билиши керак.

55. «Мумкин эмас» деган сўз қанчалик кўп такрорланса, кучи шунчалик камаяверади. Болага «мумкин эмас» деганингиздан кейин дарҳол бу сўз нимани англитишини кўрсатиб қўйиш керак. Масалан, пичоқ ёки қайчи каби хавфли нарсаларни ўйнаётган болага: «Бунни ўйнама», – деганингиздан сўнг дарров унинг қўлидан ўша нарсаларни олиб қўйинг. Барча ҳаракатингиз хотиржам ва қатъий бўлсин.

56. Бола билан таллашиб-тортишишдан кўра унинг эътиборини бошқа нарсаларга чалғитиш осонроқ.

57. Тарбияда ота-онанинг ўзи айтган сўзида қатъий туриши ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Бунни уддалай олган мураббий жуда яхши натижаларни қўлга киритади.

58. Ўзингизни боланинг қулига айлантириб қўйманг. Боланинг турли инжиқликларига қулоқ солаверсангиз, у яна ҳам кўпроғини талаб қилаверади.

59. Болага унинг инжиқликларини нима учун бажара олмаслигингизни тинч, лекин қатъий оҳангда қисқа-лўнда тушунтиринг. Бола сўзларингизни тушунмаган тақдирда ҳам, сўз оҳангини тез англайди.

60. Ота фарзанди учун энг яқин одам бўла олиши, айни пайтда, оталик ўрнини ҳам йўқотмаслиги шарт.

61. Боладан сўраб ўтирмай, қилиниши керак бўлганини қилинг. Масалан, бола кийиниши керак бўлган вақтда: «Кийинасанми?» – деб сўраманг, балки: «Кийин», – денг ёки ҳеч нарса демасдан кийинтиришни бошланг.

62. Ёш боланинг бошқалар нарсасини уйга кўтариб келишини ўғрилиқ деб баҳолашга шошилманг, чунки кичкинтойларнинг ўзлари ёқтирган нарсага ёпишиб олишлари табиий ҳол. Шунинг учун уларга бу нарсанинг бировники эканини шошилмай тушунтиринг.

63. Боланинг бир мавзуда қайта-қайта савол бериши сизни аччиқлантирмасин. Бола ўз саволига қониқарли жавоб олгунича савол бераверади. Жавобларга бола ақли етмайдиган бўлган тақдирда «Бу ҳақда кейинроқ айтиб бераман» ёки «Сал каттароқ бўлсанг гаплашамиз» каби сўзлар билан чегараланиш мумкин. Бола ботиниб сўрай олмайдиган мавзуларда ота-онанинг биринчи бўлиб оғиз очгани маъқул.

64. Ўлим ҳақида савол берган болага содда тилда, мулоимлик билан, ваҳима қилмасдан, ақлига яраша, энг муҳими, тўғри жавоб бериш керак. Жавоб сўнгида сиз у билан ҳали узоқ йиллар бирга яшашингизни айтишни унутманг!

65. Болага ўз фикрингизни дўқ-пўписасиз, қатъий, хотиржам оҳангда айтишга ўрганинг. Қўлингиздан келмайдиган пўписаларни эса айтманг.

66. Ўзини эплаб қолган фарзандлар орасидаги майда-чуйда тортишувларга аралашиб, айбдорни аниқлашга ҳаракат қилманг. Чунки мағлуб бўлган томон янаги сафар ёлиб бўлгиси келади. Бу билан жанжаллар бир-бирига уланиб кетаверади. Шунинг учун бундай пайтда иккала томонга ҳам баравар тегишли бўлган насиҳат билан чегараланиб, салбий ҳолат унутилиши учун гапни тезроқ бошқа мавзуга буриш керак.

67. Бола ўртоқлари билан жанжаллашиб қолиб, ота-онасига бундан шикоят қиладиган бўлса, ҳамма вақт ҳам уни ҳимоя қилавериш яхши оқибатларга олиб келмайди. Болага ўз муаммоларини ўзи ҳал этиш йўлларини ўргатиш зарур.

68. Бола баъзан ўзи оёқ тираб қилмоқчи бўлган ишларнинг салбий оқибатларини ҳам кўриши даркор. Масалан, чойнакнинг иссиқлигини бир оз ҳис этиши ёки мактабга кеч қолиб бориб ўқитувчисидан дакки эшитиши каби.

69. Бола сизнинг сўз ёки ҳаракатингиздан иккита хулоса чиқаради: яхши ва ёмон. Улардан қайси бири унинг зеҳнига яхшироқ ўрнашса, унинг феъл-атвори ўшанга қараб шаклланади. Масалан, қизига хонани йиғиштириб қўйишни буюрган, бироқ унинг секин ҳаракатидан жиғибийрон бўлиб унга ўшқирган она қизига иккита дарс берган бўлади: биринчиси – озодалик ва хонани покиза тутиш, иккинчиси – сабрсизлик ва бақариш дарси. Сизнинг хатти-ҳаракатларингиздан бола чиқариши мумкин бўлган хулосаларга асло бефарқ бўлманг.

70. Унутмаслик керакки, бола сизнинг мақсадингизга эмас, балки мақсадга эришиш учун тутаётган йўлингиз ва услубингизга эътибор беради.

71. Бир пайтнинг ўзида ота-онанинг боладан бир-бирига зид бўлган икки сифатни исташи хатодир. Аввало, ота-она боласидан нима истаётганини яхши билиши лозим. Масалан, она боласининг тезроқ мустақил овқатланадиган бўлишини истайди, бироқ боланинг овқатни тўкиб-сочиб юборишидан қўрқиб унинг мустақил овқатланишига йўл қўймайди.

72. Болага таълим беришда амалий томонга кўпроқ эътибор қаратинг. Иложи борича болани кўриш, эшитиш, ушлаш, татиб кўриш ва ҳидлаш орқали ўргатиш керак. Яъни унга ўзи синаб кўриши учун имкон беринг. Боланинг таълими учун ажратилган вақт кўпроқ қувноқ ва қизиқарли ўйин кўринишида бўлиши шарт. Таълимга алоҳида вақт ажратишнинг имкони бўлмаганда эса кундалик юмушларни таълим-тарбия воситасига айлантинг.

73. Болага айтиб берилаётган ҳикоя ёки эртакнинг тили содда, қисқа, мазмунли, ваҳимадан холи бўлиши зарур. Айтилаётган, сўзлаб берилаётган нарса иложи борича кўз билан кўриш мумкин бўлган нарсалар ҳақида бўлсин. Ҳикоя (эртак) тугагач, боладан унинг қисқача мазмунини айтиб беришни, қандай хулосалар чиқариш кераклигини сўраш, боланинг нутқи ва хотирасини ривожлантириш мақсадида ҳар хил саволлар бериш лозим.

74. Болага бирор нарса тушунтирилганда бу уни қўрқитиб юбормаслиги, тушунтириш осон, табиий ва қисқа бўлиши даркор. Баъзан тушунтириш бермаган ҳам маъқул.

75. Баъзи масалаларда бола билан маслаҳатлашиш ва унинг фикрини билиш керак. Бола руҳияти шундайки, у доимо мўъжиза кутиб яшайди. Боладаги ўзгаришларни илғаб, уни барча учун фойдаси бўлган томонга йўналтириш зарур.

76. Агар ота-она ва бола ўртасида тўғри муносабат ўрнатилмаган бўлса, ота-она, бола назарида, «ўта би-

лимдон ва ҳамма нарсани билувчидан» «ўта билимсиз ва ҳеч нарсани билмайдиган» шахсларга айланиб боради. Бу фикр 26 – 35 ёшдан кейингина ижобий томонга ўзгариб, ўзининг аввалги ҳолатига қайта бошлайди.

77. Мактабнинг асосий вазифаси боланинг ҳаётда ўз ўрнини топишига ва ундаги қобилиятни очишга қўмаклашишдир.

78. Болага зарур бўлган билимлар амалий-қизиқарли услубда унга етказилиши даркор. Шундай қилиш керакки, бу нарсани ўрганиш ўз ҳаёти учун муҳимлигини тушунсин. Энг муҳими, бола қилаётган ишининг туб моҳиятини англасин.

79. Бола учун қизиқарли бўлган биргина мавзу орқали ҳам математикани, ҳам географияни, ҳам тасвирий санъатни, шунингдек, бошқа фанларни ўргатиш мумкин. Масалан, Амир Темурнинг жанговар юришлари мисолида қўшин босиб ўтган йўллар (география), отлич ва пиёдалар сони (математика), уруш қуроолларини (тасвирий санъат) ўргатиш мумкин. Муҳими, ҳар бир бола ўзида мавжуд бўлган имкониятларни юзага чиқарсин ва ривожлантирсин.

80. Болага керакли маълумотларни қаердан олишлари мумкинлигини ўргатиш керак.

81. Ота-она фарзандини ўз орзу-истаклари йўлида қурбон қилмаслиги шарт.

82. Баъзи ота-оналар боланинг келажагига термилавериб унинг ҳозирини унутиб қўядилар. Бугунни, ҳо-

зирни ўзгартирмай туриб келажакни яратиб бўлмайди. Тез-тез шундай ҳолатга гувоҳ бўламиз, ота-она келажак билан банд, бола эса бугунги кун билан. Бу уларнинг ўзаро тил топиша олмаётганларининг асосий сабабидир.

83. Олти ёшдан бола ота-онадан ажрала бошлайди. Энди унда кўпроқ мустақил бўлиш, ўртоқларининг фикри билан иш тутиш туйғулари пайдо бўла боради. Буни жамиятга қўшилиш дейиш ҳам мумкин. Бу ҳолатдан қўрқмаслик, балки ақлни ишлатиб болага ёрдам бериш лозим. Болага уй ичида тинч, осуда, бахтли ҳаёт яратиб беринг.

84. Ота-она мурасасиз бўлган оилаларда болаларнинг кўпроқ касал бўлиши кузатилган. Чунки бола ўзига касал бўлсагина меҳрибонлик кўрсатилишини англаб етган.

85. Болага бериладиган жазонинг асл мақсади ундан ўч олиш эмас, уни тўғри йўлга солишдир. Агар берилган жазо болани ёмон тарафга ўзгартираётган бўлса, ундан воз кечиш керак. Берилаётган жазо қилинган айбга яраша бўлсин, ундан кўп ҳам, оз ҳам эмас.

86. Жазо аста-секин кучайтирилиши (насихат, маслаҳат, пўписа, қаттиқроқ танбеҳ, гаплашмаслик, калтак) ва боланинг руҳий ҳолатига мос бўлиши шарт. Болага жазо бериш ёки бермаслик ҳақида иккилансангиз, яхшиси, жазо берманг. Бир нечта айбга битта жазо бериш керак. Илгари содир этилган айбларга ўз вақтида жазо бермаган бўлсангиз орадан вақт ўтгач жазоламанг.

87. Бола ёлғон гапиришни, одатда, атрофидагилардан ўрганади. Шунингдек, унинг ёлғон гапиришига ўзига

ишонмаслик, ота-она эътиборини тортиш, ота-онанинг ўта қаттиққўллиги ва боласидан жуда кўп нарса кутиши ҳам сабаб бўлади. Ёлғонни келтириб чиқарувчи сабаблар бартараф этилса, ёлғон ҳам ўз-ўзидан йўқолади.

88. Бола айбига яраша жазолангач ва ўз ишига пушаймон бўлгач, у билан аввалгидек яхши муомалада бўлиш зарур. Унга аввалги айбини эслатаверманг. Ҳар қанча жазоламанг, сиз уни яхши кўришингизни ҳис этиб турсин.

89. Жазолаш воситаси сифатида уй юмушларини бажартиришни қўлламанг. Бундан меҳнатга нафрат келиб чиқади. Мақтов боланинг шахсига эмас, балки қилган ишига қаратилиши керак бўлганидек, жазо ҳам боланинг шахсиятига эмас, қилган ишига қаратилгани маъқул. Масалан, «Сен ёмонсан» эмас, «Нега ёмон иш қилдинг?» дейиш лозим.

90. Болани ўз меҳнати билан эришмаган нарсалари учун мақтаманг (ҳусни, чиройли ўйинчоғи, уст-боши каби).

91. Болани уриш энг сўнги воситадир.

92. Агар уриш лозим бўлса, болани ўз ота-онаси урсин.

93. Боланинг сиз билан ярашиш йўлларини асло тўсманг.

94. Боланинг қайсарликларини баъзан мутойиба билан бартараф этишингиз мумкин.

95. Каттароқ ёшдаги бола ўғрилиқ қилганида унга муносиб жазо беришда иккиланмаслик лозим. Унга ёлғон гапиргани имкон берманг. Шунинг учун у ўғирлаган нарсаларини дўстарига тарқатиб уларнинг меҳрини қозониш орқали ўзининг меҳрга ташналигини қондирмоқчи бўлгандир, балки.

96. «Бурч» сўзи болада оғир ва қўрқинчли ҳиссиётни эмас, аксинча, қувонч, роҳатланиш ҳамда ўзини енгил ҳис этиш каби туйғуларни уйғотсин.

97. Ота-она ажрашган ёки улардан бири мавжуд бўлмаган ҳолларда бола онгида улар ҳақида ижобий тасаввур сақланиши шарт. Бу тасаввурга зинҳор путур етмасин.

98. Ўзини бахтсиз ҳисобловчи она ҳеч қачон бахтли фарзанд тарбиялай олмайди.

99. Аёл ҳукмрон бўлган оилада фарзандларнинг дангаса ёки тепса тебранмас бўлиб ўсишлари кўпроқ кузатилади. Чунки она ўз табиатига кўра болани аяб, ҳамма ишни ўзи қилиб қўяди, бунинг эвазига боласидан фақатгина бўйсунушни талаб қилади. Бундай оилада катта бўлаётган ўғил боланинг келажакда қандай оила бошлиғи бўлишини тасаввур қилаверинг. Бундай оилада тарбия топаётган қизда эса отаси мисолида эркак кишига нисбатан нотўғри муносабат шаклланади. Чунки оила масъулиятдан узоқда, кун бўйи диванда телевизор кўриб ўтирадиган ота унда салбий тасаввур қолдиради.

100. Бола тарбиясидаги нуқсонлар унинг ўсмирлик даврида юзага қалқиб чиқади.

101. Ўсмирлик даври руҳияти шундайки, бу пайтда ўсмирнинг бутун эътибори фақат ўзига қаратилган бўлади. Ўзига нисбатан бўлаётган муомалага муносабати ўта нозик ва сезгир ҳолга келади. Бу пайтда у ҳамма нарсани қайта баҳолаб, қайта кўриб чиқади.

102. Ўсмир бир пайтнинг ўзида ҳам катта одам, ҳам ёш бола. У тўла мустақил бўлишни хоҳлайди, айти вақтда, мустақил бўлишдан чўчийди ҳам. У ўзида кечаётган ўзгаришларни ўзи ҳам тушунмайди (бу ҳолни климакс даврига ўхшатиш мумкин). Бу ёшда унинг оила ташқари-сидагилар билан боғланиши кучаяди.

103. Ўсмирга нисбатан ота-она ўта сергак бўлиши, у билан алоқаларини ёмонлаштирмаслиги, уни билвосита (ўртоқлари, китоблар, дисклар воситасида) бошқаришга ҳаракат қилишлари лозим. Унинг бўлажак оила бошлиғи, уй бекаси ролига пухта тайёрланишларида беминнат ёрдамчи бўлишлари шарт. Бу даврда ўсмир уларнинг маслаҳатларига ҳар қачонгидан ҳам кўпроқ муҳтождир.

104. Ҳар қандай мустақиллик тартибга, қонун-қоидага интилади. Ота-она назоратидан қочиб кўчага чиққан бола ўз ўртоқларига бориб қўшилади.

Уни бу ерда янада қаттиқроқ тартиб, янада синчковроқ «назорат» кутиб туради. Шунинг учун ҳам ота-она ўсмирга тўлиқ мустақиллик эмас, балки мавжуд мустақилликдан тўғри ва унумли фойдаланишни ўргатиши лозим.

105. Уларга ишонинг ва бошқарувни қўрқмасдан уларга топширинг!

106. Жинсий тарбия боланинг ёшини инобатга олган ҳолда бериб борилади. Уни тахминан қуйидаги тартибда бериш мумкин:

- а) эшикни тақиллатиб кириш (изн сўраш);
- б) гуноҳ нималигини англатиш;
- в) шаҳватни қўзғовчи омиллардан асраш;
- г) ўсмирлик гигиенаси ҳақида тушунча бериш;
- д) таносил касалликлари ҳақида тушунча бериш;
- е) турмуш қуришга оид масалаларни ўргатиш.

ЯХШИ ОТА

Оилада отанинг ўрни

Ота бўлиш ... янги бир ҳаётнинг яралиши, қанотингиз остига олиб ҳимоя қиладиганингиз, умид берадиганингиз, суйиб йўл кўрсатадиганингиз бир жажжи вужуднинг сизга етишишидир.

Бир эркак туғилади, улғаяди ва ўлади. Фарзанд бўлади, ўқувчи бўлади, касб эгаси бўлади, умр йўлдоши бўлади, ота бўлади, бобо бўлади...

Фарзандликнинг ўз масъулияти бор. Ўқувчилик, талабалик ва бирор жойда ишлашнинг ҳам масъулияти анчагина.

Эр бўлиш, умр йўлдоши бўлиш бир аёлни ўз паноҳига олиш ва бир оиланинг раҳбарига айланиш демакдир.

Ота бўлишга санокли кунлар қолар экан, вужудни ажиб бир ҳаяжон қоплайди. Эркак бу ҳаяжонни сездирмасликка ҳаракат қилади. Шу туфайлими, ўзи ҳам маза қилиб севинолмайди.

Ота бўлганининг хушxabари етиб келганида юзига табассум югуради... Тили айланмай қолади. Эрлик номи ёнига оталик дегани ҳам қўшилади.

Ота бўлиш жажжи, гуноҳсиз кўзларни порлатмоқ, ҳаёт йўлида ҳамроҳ бўлмоқ, унинг ёнида бўлмоқ, уни тўлдирмоқ демакдир, аслида.

Жажжи баргни шох-навалари билан қучиб, томирлари билан озиқалантирмоқ, эсаётган шамолга дош беришини хавотир билан кузатиб, қулоч ёзмоғини таъминламоқдир оталик.

Фарзанднинг елкасига қўл қўймоқ, орқасини енгилгина шапатилаш, пешонасидан ўпич олиш, нозик хилқатга шафқатли бўлмоқдир оталик.

Охиригача таслим бўлмаслик, умидсизликка тушмаслик, оёқда тик туриш, жасорат кўрсатиш, юракли бўлиш, жанг майдонидан қочмаслик, керак бўлса, жон бермоқдир оталик.

Шуларни қойилмақом қилиб бажарган, йўқни йўндирган оталаримизга бизга берган ҳамма-ҳамма нарсалари учун ташаккур!

Унутилган одам – ота

Бола тарбиясидан гап очилганда мавзу оналарга улашиб кетади. Яширин ва унутилган одам – ота четда қолади. Ваҳолонки, бола ота сабабли дунёга келади. Дуоларда «ота-онамни» деган жумлалар бўлишига, мактабдаги мажлислар «Ота-оналар мажлиси» дейилишига қарамай, ота мавзуси бугун унутилган. Унга фақат боқувчи сифатида қараш урф бўлган.

Ота дейилганда қўрқув солувчи, қўпол, боладан узоқроқ турувчи, эркататмайдиган, қаттиқ жазоловчи, ҳар қандай гапи бажарилишини истаган, боланинг ҳамма машмашаларини аёлига юклаб қўйган одам тушунилади. Энг қизиғи, бу аҳволдан оталарнинг ўзлари ҳам розилар. Бунга сабаб нима? Оталик ҳақидаги фикрларимиз ўзгариб кетдимми ёки оналарнинг ҳукмронлиги бунга йўл бермаяптими?

Балки, оналар ўз бўйинларига ортиқча юк олиб ўзларини ҳам, болаларини ҳам қийнаётгандирлар?

Балки, оталаримизнинг бу мавзуда билимлари камлиги панд бераётгандир?

Нима бўлганда ҳам, бу ерда ҳам оталар, ҳам оналар, ҳам болалар, ҳам жамият ютқазмоқда.

Бу вазиятни ўзгартириш вақти эса аллақачон келган. Атрофимизда юз бераётган нохуш ҳодисалар шундан дарак бермоқда.

Наҳотки, фарзандларимиз бир оддий кўчат кўрадиган парваришни кўрмай катта бўлсалар? Наҳотки, мол-қўйимизга ажратган вақтимизни болаларимизга ажрата олмасак?

Ота – оила қўрғони ва ҳимоячиси

Ота нимага жавоб беради?

Наҳотки, отанинг вазифаси фақат едириш ва ичириш бўлса? Албатта, йўқ! Бугунги кунда жамият шундай хулосага келди: «Тарбия масаласида ота фарзандга она бера олмайдиган нарсаларни беради. Ота-онанинг вазифалари турлича бўлиб, улар бир-бирини тўлдирадilar. Ота-онанинг ҳамкорлигигина бола шахсиятининг тўғри шаклланишига имкон беради».

Бола онани ўзининг бир бўлаги деб ҳис қилса, отани ҳаётда йўл кўрсатувчи шахс деб билади. Она бола учун меҳр манбаи бўлса, ота бола учун дунёга олиб чиқувчи йўлдир.

Айнан ота боланинг дунёни англашини рағбатлантирувчи, унга шакл берувчи куч ҳисобланади. Лекин ота бу ерда фақатгина йўл кўрсатувчи эмас, балки назорат қилувчи ҳамдир. Она меҳри шартсиз ва чексиздир. Ота меҳри эса талабчанликка қурилган. У кўпроқ боланинг эришган ютуқларига қараб берилади.

Ота – бу қонун-қоидалар, интизом тимсоли. Фақат отагина ўғил боланинг эркақдек, қизнинг аёл кишидек етилишини таъминлай олади.

Отанинг вазифаси моддий таъминотчилик ёки жазовчиликдан иборат бўлиб қолганида тарбиядаги мувоzanат бузилади.

Болага таъсирингиз йўқолишини истамасангиз, боланинг сиз тўғри деб билган йўлдан чиқиб кетишини хоҳламасангиз ёшлигиданоқ у билан мустаҳкам алоқа ўрнатинг.

Ота бола учун дунёга очилган йўл дедик. Унинг саволларига жавоб беришдан қочмаётган экансиз, нима қилиш ёки қилмаслик кераклигини айтишдан оғринмаётган экансиз, қандай қилса тўғри бўлишини ўргатаётган экансиз, демак, оталик вазифангизни бажармоқдасиз.

Отанинг тарбиядаги устунлиги шуки, у бутун атрофмуҳитни ўрганиш майдони деб кўра олади. Болага сабаб ва натижа қоидасини амалий кўрсата билади. Одатий нарсалардан ноодатий нарсалар чиқара олишни ўргатади ва бу йўл билан боланинг онгини кенгайтириб юборади. Отагина фарзанднинг қийинчиликлар орқали тобланишини таъминлайди.

Асосийси муносабатларнинг самимий, илиқ ва яқин бўлишида.

Ота туфайли бола қуйидагиларни ўрганади:

1. Ташаббускорлик.
2. Ҳаёт босимига қарши тура олиш.
3. Руҳий босиқлик.
4. Айтган сўзига жавоб бериш.
5. Тушкунликка тушмаслик.
6. Вазиятдан чиқиб кета олиш.
7. Ўз олдига улкан мақсадлар қўя билиш.
8. Вазиятни ўзи истаган томонга бура олиш.
9. ...

Отанинг тарбиядаги ролини орттириш учун оналарга 5 та йўл-йўриқ:

1. Жим ўтирмай болангизнинг муаммолари ҳақида отаси билан гаплашинг. Чекинманг. Қулай пайтни пойлаб туриб масалани ўртага ташланг.

2. Болани отаси билан бирга кўчага чиқариб туринг. Ота қаршилиқ қилса, бор маҳоратингизни ишга солиб кўндиринг.

3. Боланинг муаммоларини ҳал этишда отадан унумли фойдаланинг.

4. Болани отаси ёнида қолдириб туринг.

5. Болани тарбиялашда отанинг ёрдамига муҳтож эканингиз ҳақида тез-тез, лекин қисқароқ қилиб гапиринг.

Баъзи оталар боласига бўлган муҳаббатини «сандиқ»ларида яширин сақлашади

Барча оталар ўз фарзандларини севадилар, бироқ ўз муҳаббатларини болага намоён қилишни билмайдилар ёки билдиришдан қўрқадилар. Аксар оталар болаларга алоҳида меҳр кўрсатишнинг зарурати йўқ дейдилар. Болаларни қадрлашимизни уларга қилаётган ғамхўрликларимиздан ҳам билиб олаверадилар деб ҳисоблайдилар. Бу қуёшнинг нурисиз ҳам ўсимлик ўсаверади дейишнинг айнан ўзгинаси. Тўғри, қуёш нурисиз ҳам ўсимлик ўсиши мумкин. Бироқ бу ўсимликнинг бўйи паст, танаси нимжон, меваси йўқ, бўлса ҳам, пишмайдиган «ногирон» мева бўлади. Бундай фикрлаш бола тарбиясидаги хатонинг негизидир. Агар фарзанд болалигида ўзини «Севимли» деб ҳис этмаса, улғайгач ҳам «Севиш» ва «Севилиш» ҳиссини билмайди.

Оталар ўз болаларининг ҳаётга бўлган муносабатлари тўғри шаклланиши учун жавобгардир. Болалар гўдаклик

чоғлариданоқ ота-оналарининг уларга бўлган муҳаббатини ҳис қилмаётганликлари ҳақида хабар берадилар. Айнан шунинг учун улар доим: «Сиз ҳам мени яхши кўрасизми?» – деб сўрашларини қўймайдилар.

«Ҳа, мен сени яхши кўраман!» – дейиш бола учун етарли эмас. У ота-онаси учун энг гўзал, ақлли, ягона, бетакрор ва ҳ.к. эканлигини эшитишни истайди. Ачомлаш, бошини силаш, қўлини сиқиб қўйиш ёки шунчаки елкасига шапатилаш орқали ҳам ота болаларнинг энг яқин ва энг қадрдон кишилари эканлигини билдириб қўйиши мумкин.

Меҳр кўзда. Нигоҳларнинг тез-тез бир-бирига тушиши ҳиссий кечинмаларни тушуниш учун муҳим ҳолатдир. Болани катталарнинг ишончи, мадади ва норозиликларини нигоҳларидан уқиб олишга кичиклик чоғиданоқ ўргатиш лозим. Доно ота бола билан мулоқот қилиш давомида унинг кўзларига қараб қалбида нималар кечаётганини ҳис қилади. Кейинги ҳаракатларини шу ҳисларга қараб олдиндан айтиб бера олади. Ўзи ва боланинг атрофида боланинг ҳиссиётларига мос, меҳрга бой бўлган «Оламча» яратади.

Боланинг ўзига ва атрофидаги кишиларга бўлган ишончи унинг ота-она меҳрига бўлган эҳтиёжи тўғри қондирилганлигига боғлиқ. Шу эҳтиёжнинг қондирилмаслиги сабаб фарзанд ўзини кераксиз ва ҳимоясиз ҳис этади. Бу каби болалар ҳаётда ўз кучларига ишонмайдиган, қўрқоқ ва номустақил, доим ҳаётдан нолувчи шахслар бўлиб ўсадилар.

Меҳр улашишнинг бу тури сабр, вақт ва эътибор талаб қилади. Бугунги кунда оталарнинг фарзандлари билан мулоқот қилишга вақтлари йўқ, чунки улар ҳаётда уй-жойли, машинали, муҳташам ҳаёт тарзига эга бўлиш муҳимроқ деб ҳисоблайдилар. Улар адашадилар. Адаш-

ганликларини бугунги кунда ўзлари тарбиялаган европача уйларда яшайдиган, «иномарка»ларда юрадиган, лекин ҳаётда ўзига ишончи йўқ, ҳурматга нолайиқ, мустақил қарор қабул қила олмайдиган, жамиятнинг энг оғриқли нуқтасига айланиб улгурган бахтсиз «Шаҳзода» ва «Малика»лар ҳам исботлаб туришибди.

Аброржон 12 ёш. «Ўн баллик ўлчовда айтадиган бўлсанг, ота-онанг сени қанчалик яхши кўришади?» – дея сўрадик ундан. У ўйлаб ҳам ўтирмасдан: «Ўн балл», – деб жавоб берди. Нима учун болакай ота-онасининг меҳрига бунчалар ишонади? У тушунтириб берди: «Биринчидан, улар доим бу ҳақида ўзимга айтиб туришади, меҳрибонликларини эса айтиб тугатолмайман. Ҳатто отам билан биргаликда ўтказадиган энг қисқа вақтларимиз ҳам мен учун олам-олам қувонч, ўзгача лаззат бағишлайди. Бирга ўйнашни ёқтирадилар, иккимиз кураш тушамиз. Ҳар куни елкамга қўлларини қўйиб мактабга кузатадилар, менга ишонишларини айтишни унутмайдилар. Ойим бўлса тез-тез мени қучиб турадилар, ўпиб қўядилар».

7 ёшли Мунисахон озгина нимжонроқ, тез-тез касал бўлиб туради. «Отамнинг мени яхши кўришларини биламан. Менга уй вазифаларимни бажаришда шароит яратиб берадилар. Врач қабулига боришим учун доим ишхоналаридан жавоб сўрайдилар. Агар тобим қочса, мен яхши кўрган ширинликларни ҳадя қиладилар».

Демак, болалар оталари ва ўзлари орасида қурилган меҳр кўприги орқали ўтувчи алоқаларнинг ҳажмини, сифатини, кайфиятини баҳолай олишга қодир. Биз ҳам ўз фарзандларимиздан шу ҳақда сўраб кўрайлик-чи, улар нима деб жавоб беришаркин?

Муҳаббат билдирилиши, сездирилиши керак бўлган туйғудир.

ЯХШИ КЎРИШНИНГ, МЕҲР КЎРСАТИШНИНГ САБАБИ, ШАРТИ БЎЛМАСЛИГИ ЛОЗИМ

Бу нима дегани?

Бу яқинларимизни ва бизни ўраб турган инсонларни севишимиз дегани. Уларни ўзимиз қандай кўришни хоҳлаганимиздек эмас, балки қандай бўлсалар, шундайликларича қабул қилишимиз дегани. Уларга ўзларини қандай тутишлари, қандай сўзлашлари, нима қилишлари ҳақида танбеҳ беравермаслик дегани. Уларнинг муомалаларидаги камчилик ва нуқсонларни уларга гўзал намуна бўлиш орқали бартараф этиш дегани. Шунчаки уларни қандоқ бўлсалар, шундоқлигича қабул қилиш дегани.

Фарзандларимизни фарзандимиз бўлгани учун, бор бўлгани учун яхши кўрамиз. Бу муҳаббатни ўзимизча бошқа нарсалар билан боғлаб қўймаслигимиз керак («беш» баҳо олсанг, яхши кўраман, шўхлик қилмасанг, яхши кўраман каби). Унутманг, ўғил-қизларингиз ҳам сизни боқиб, кийинтириб, эҳтиёжларини қондираётганингиз учун эмас, борлигингиз учун яхши кўришади.

Фарзандларимиз жамият учун фойдали инсонлар бўлишсин. Уларга ўзларидаги иқтидорни намоён қилишга имконият яратинг. Бошқалардан иложи йўқ нарсани кутманг! Бу дунёда уларнинг ўз вазифалари бор. Улар дунёга ўзларига хулоса олиш учун келганлар, сизнинг хулосаларингиз билан яшаш учун эмас. Улар дунёга Сизнинг «Ўхшамеди», «Мен ўйлагандек бўлмади»ларингизни эшитгани эмас, балки шахсий ҳаётларини яшаш учун келганлар. Уларни «Ўзлари» бўлишга имконият беринг.

Фарзанд билан муносабатда оталар қандай бўлишади:

Акула. Бошқарувни маҳкам тутати. Болалар эркини тамоман ўзига бўйсундиришга ҳаракат қилади. Уларнинг ҳар бир қадами ва ҳаракатини назорат қилиб туради. Бошқаларнинг туйғулари билан асло ҳисоблашмайди. Бундай инсонда бошқарув ҳисси туйғудан устун туради.

Натижа: Муносабатлар узоққа бормайди. Ота-она кексади, бошқарув фарзандларга ўтиб кетади. Ёки фарзандлар ота-онага бошқача қиёфада, ўзгаларга эса бошқача қиёфада кўрина бошлайдилар.

Кўнгилчан. Бу инсон бошқаларнинг туйғулари учун ўз ҳуқуқларидан, жумладан, бошқарувдан ҳам воз кечиши мумкин. Бундай кишида туйғулар бошқарувдан устун туради.

Натижа: Фарзандлар ота-онани босиб ўтиб кетадилар. Чунки руҳан заиф одам билан ҳеч ким ҳисоблашмайди. Охир-оқибат ота-она фарзандлар қулига айланади.

Бепарво. Бу инсонда на бошқарув бор, на туйғу.

Натижа: Бошқарув бошқалар: амаки, амма, хола ёки фарзандлардан биротасининг қўлига ўтиб кетади.

Тулки. Бу инсон ўз манфаати учун керак бўлганда туйғудан, керак бўлганда бошқарувдан фойдаланади. Бундайларда манфаат туйғу ва бошқарувдан устун.

Натижа: Фарзандларда ҳам барқарор туйғу кўринмайди, балки товламачи, шароитга мослашувчи кишилар бўлиб шаклланадилар.

Намунали. Бу инсонда бошқарув ҳам, туйғулар ҳам ўз ўрнида ва меъёрида.

Натижа: Бу оилалардаги ўзаро муносабатлар намунали даражада, кўнгилдагидек бўлади.

Оилалардаги оталарнинг турлари

Жадвални ўқиб чиққач янги қўшимчалар қилишингиз мумкин. Сиз қайси турга кирасиз, буни аниқлаштириб қўйсангиз ёмон бўлмайди. Қани, кетдик:

1. Фарзандлари уни бир кунда аранг кўриб қоладиган ота.
2. Фарзандларга умуман кўринмайдиган ота.
3. Ишдан келиб ағанаб ётадиган ота.
4. Иши амал ва фақат пул топиш бўлган ота.
5. Қилган меҳнатини миннат қилувчи ота.
6. Бақироқ ота.
7. Футболчи ота.
8. Телевизорчи ота.
9. Телефончи ота.
10. Чойхоначи ота.
11. Маишатбоз ота.
12. Ваъдабоз ота.
13. Илимлик ота.
14. Тепса-тебранмас ота.
15. Лоқайд ота.
16. Меҳрибон ота.
17. Масъулиятли ота.
18. Жонкуяр ота.
19. Ваҳимачи ота.
20. Ўзига, оиласига, касбига ва жамиятга вақт топа оладиган ота.

Инсонни тасаввури бошқаради

Баъзи оталар ҳали бола туғилмасданоқ ўзларини боланинг хизматчиси деб тасаввур қиладилар. Болапарастлик ҳам ёмон бало. «Боламга, боламга» деб бўғзингда-

гини ҳам бераверсанг, «У келажакда бекаму кўст яшаши керак», – деб мол-дунё йиғишга тушсанг ўзлигингни йўқотиб бераверасан. Болангинг эса нафси ҳакалак отгандан-отаверади! Ортиқча меҳр қўйиб, ақлни кўр, виждонни қар қилганинг учун етган жойинг шу бўладики, боланг охири текинтомоқ бўлиб қолади.

Баъзилар эса болани ўз хизматчиси деган тасаввурда. Бундай ота билан яшайдиган болалар бир умр юрагини чангаллаган ҳолда, вужуди доим кичрайиб, қисиниб яшайди. Бундай ота истаган пайтда фарзандининг бошидан ҳақорат тошини ёғдираверади. Ҳаракатда сал адашдимиз, аяб ўтирмайди. Айтилганни бажармасанг-ку, тамом деяверинг. Ҳаё, андиша йўқ; отилаётган маломат тошидан боланинг вужудига ўт кетади. «Мана, қаттиқ турганим учун болалар чизган чизигимдан чиқмайдилар», – дея мағрур гапирдилар. Мурғак инсонларнинг юрагини дарз кетказишда давом этавердилар, асабларини қақшатавердилар. Бугунги кундаги қаҳри қаттиқ, аламзада, тўнг инсонлар шу алфозда экилган уруғлар меваси бўлсалар ажаб эмас.

Бошқалар эса болани ҳаётдаги ўз шериги деб қабул қилади. Бундай ота фарзандини ҳаётдаги ўз ёрдамчиси сифатида кўради. Унга зарурат туғилганда ёрдам беради, ўз навбатида, фарзандининг ёрдамидан фойдаланади ҳам. Ҳаётнинг муҳим жабҳаларида фарзандлари билан ҳамкорлик қилади. Фарзандининг қабул қилган қарорлари билан ҳисоблашади. Ўз-ўзидан бу ҳамкорлик ота ва фарзанд алоқаларига заррача салбий таъсир кўрсатмайди. Оилада барчанинг бурч ва мажбуриятлари аниқ тақсимланган бўлади. Шубҳасиз, бу оилада бахт ҳукмонлик қилади.

Сизнинг кейинги муносабатларингизни қайси тасаввурни танлаганингиз белгилайди. Шунча гапдан кейин фарзандингизни ҳаётингиздаги шерингиз деб қабул

қилишингизга шубҳам йўқ, албатта. Чунки бу энг тўғри танловдир!

Эр-хотинлик бошқа, ота-оналик бошқа

Эр-хотин орасидаги алоқа вақтинчалик (ажрашиш, ўлим), ваҳолонки, ота-она ва фарзандлар орасидаги алоқа абадийдир. Бир фарзанднинг битта отаси ва битта онаси бўлади, холос. Шунинг учун эр-хотин фарзандларга бир-бирларини асло ёмон кўрсатмасликлари керак. Фарзандларнинг ота-она ҳақидаги ижобий тасаввурларини сақлаш лозим. Эр-хотинлик масаласи бошқа, ота-оналик масаласи эса мутлақо бошқа.

Аёл болалик хотираларини эслаганча ўйлаиб қолди:

«Менинг дадам билан ойим тез-тез жанжаллашиб туришар, ҳатто уларнинг орасидаги адоват кундан-кунга авж олиб бораётгандек туюларди. Еттинчи синфда ўқиб юрган кезларимда ота-онам ажрашдилар, лекин менга билдирмасликка роса уриндилар. Бироқ иложини қила олмадилар, оқибатда мен бу мудҳиш воқеани эшитиб, дадам ва ойим ораларида иккига бўлинишимга тўғри келишидан жудаям қийналдим. Онамга раҳмим келарди, барча иш ўзига қолган бўлса ҳам, билдирмасликка ҳаракат қилишини кўриш менга жуда оғир эди. Ҳар иккалалари ҳам мен учун алоҳида-алоҳида олам туюлардилар. Дадам эса уйга умуман келмай қўйдилар. Борган сари кам кўрадиган бўлдим. Онам дадам тўғрисида бўлар-бўлмас гаплар гапиравериб чарчамасдилар. Билмадим, шу гаплар таъсир қилдими ёки ҳақиқатда ҳам шундайми, қийналган пайтларимизда чиндан ҳам дадамни ёмон кўриб кетар эдим. Улардан ғазабланадиган, уларни эсласам тушкунликка тушадиган, ҳамма нарсага бефарқ қарайдиган бўлиб қолдим. Бора-бора эркак киши мен учун зулмкор, бевафо қиёфаларда кўрина бошлади.

Ундан кейинги ўтган йиллар менинг ҳаётимда чуқур из қолдирди, қайтага ҳамма нарсани дадамдан кўравериб юрагимни доғ босиб кетди.

Дадам бир-икки марта мени кўргани коллежга келдилар, мен эса кўриш тугул, бу ҳақда ўйласам нафратим ошарди. Коллежга келишга қизиқишим ҳам қолмади. Яна дадам келиб қолсалар-чи деган таҳлика ич-этимни ерди.

Чамамда, бир ой бўлди. Машғулотларим тугаб уйга келсам, уйда, ҳа, ҳа, уйда ўша «Бизни ташлаб кетган», «Бераҳм», «Бевафо», «Зулмкор» дадам онам билан гаплашиб ўтирибдилар. Қандай қилиб хонамга кириб кетганимни ўзим ҳам билмай қолдим. Онам билан анчагача гаплашиб ўтиришди. Ўн-ўн беш кун ўтиб яна келдилар. Кейин яна келдилар. Эртаси куни онам дадам билан бирга яшашимизни айтдилар. Мен эса донг қотиб қолдим. Энди нима қиламан? Мен у одам билан қандай қилиб бир том остида яшайман? Дадамни қабул қиладиган қалбим доғ босиб ётибди-ку!..»

Баъзи оилаларда ота ароқ, наркотик моддаларга ружу қўйган ҳолатлар ҳам учраб туради. Бу каби хулқи ёмон отадан узоқроқ яшашнинг иложи бўлмаганда уни «Оиланинг ичида четга суриб қўйиш» ҳам мумкин. Бунинг йўли унинг фикрларига, ҳаракатларига эътиборсиз бўлишдир, бироқ айни вақтда унга ҳурмат кўрсатилмаверади.

Бундай отанинг оила аъзоларига фойдасидан кўра зарари кўпроқ тегади. Шунинг учун баъзи ҳолатларда ундайларнинг тарбияда қатнашмаслиги ҳам яхши.

Эр-хотинлик муносабатларида баъзан мантиққа эмас, муҳаббатга таянишга тўғри келади. Жуфтингизга кутилмаганда совға беришингиз, ёки бўлмаса бирга сайр қилишингиз, қулоғига пичирлаб ёқимли сўзларни гапиришингиз ёқар. Балки... Хуллас, жуфтингиз хусусиятларини

яхшироқ ўрганинг, муносабатларингиз зерикарли тус олмаслиги учун ёқимли, бир-бирига ўхшамаган «Фантазия»лар ўйлаб топинг.

Отанинг вазифалари

Ота оиланинг ҳам моддий, ҳам руҳий томонларини тўғридан-тўғри кўтарадиган инсондир. Унинг оиладаги ўрни доим яққол кўзга ташланиб туради. Оила аъзоларининг ҳимояси ҳам унинг бўйнида. Бундан ташқари, унинг:

- Оиладаги тотувликни сақлаш;
 - Оила аъзолари учун суҳбатдош, маслаҳатчи бўлиш;
 - Оиладагиларни қўллаб-қувватлаш;
 - Муаммоларни ҳал қилишда ҳакам бўлиш;
 - Фарзандлар учун намуна бўлиш;
 - Болага дунёни танитиш;
 - Вақти келиб бола мактабга борганида ўқитувчи билан яқин алоқада бўлиш (ҳафтада бир марта);
 - Мактабда ўргатилганларни уйда ҳаётий мисоллар билан мустаҳкамлаш;
 - Болани ёшлигиданоқ режали иш қилишга одатлантириш;
 - Болага бошлаган ишини охирига етказишни ўргатиш;
 - Боланинг ўз фикрига эга бўлиши учун унинг гап-ларига қулоқ солиш;
 - Нима яхши, нима ёмонлигини билдириш;
 - Оилада тарбия олиш учун муносиб шароит яратиш;
 - Боланинг бўш вақтдан унумли фойдаланишини таъминлаш каби жавобгарликлари ҳам бор.
- Булар ҳали ҳаммаси эмас.

Фарзанднинг отадаги ҳақлари

1. Фарзандлар учун ақлли, фаросатли, покиза она танлаш.
 2. Чиройли, маъноли исм қўйиш.
 3. Гўзал тарбия бериш.
 4. Болага меҳр-шафқатли бўлиш.
 5. Болани қарғамаслик.
 6. Фарзандга яхшилик қилиш.
 7. Ҳалол йўл билан боқиш.
 8. Билим, одоб ва ҳунар ўргатиш.
 9. Уларнинг ҳақиға яхши дуолар қилиш.
 10. Фарзандлар орасида адолатли бўлиш.
 11. Қўлидан келмайдиган, оғир ишларни буюрмаслик.
 12. Назорат қилиш.
 13. Яхши ишларини тақдирлаш.
 14. Ўринли танбеҳ бериш ва жазолаш.
 15. Фарзандга болалик бахтини ҳис эттириш.
 16. Оғзидан чиройли сўзлар чиқишини таъминлаш.
 17. Ибодат қилишга одатлантириш.
 18. Мардлик ва сахийликка ўргатиш....
- Оталик бурчи бу билан тугамайди. Мукаммал фарзанд истасангиз мукаммал ота-она бўлинг!

Яхши отанинг фазилатлари

– Яхши ота, аввало, ўзини тарбиялайди. Билмаса ўрганишдан уялмайди.

– Яхши ота болалари учун етарли вақт топа олади. Фарзандларига вақт ажратмаган отага кейинчалик фарзандлар ҳам вақт ажратмайдилар.

– Яхши ота оталикнинг фақат пул топишдан иборат эмаслигини билади. Бола учун овқат, кийим-кечак ҳам муҳим, унинг ақлий камолоти ундан-да муҳим.

– Яхши ота боланинг фақат онага эмас, отага ҳам муҳтожлигини ҳис этиб туради. Ишингиз кутиб туриши мумкин, лекин фарзанд тарбияси кутмайди.

– Яхши ота уйга келганда болалар хурсанд бўладилар. Ёмон ота эса уйдан чиқса, оилага хурсандчилик киради.

– Отаси эътиборли фарзанд дарсларда кўпроқ муваффақият қозонади. Отанинг доимо ёнида эканини билиш болага жасорат ва ишонч бағишлайди.

– Яхши ота вазифаси фақат жазолаш эмас, балки боланинг ҳаётда ўз ўрнини топишига ёрдамлашиш эканини асло унутмайди.

– Оталик вазифангизни ўқитувчига юкламай, ўзингиз бажаринг. Мактаб отанинг ўрнини босадиган эмас, балки унга ёрдам берадиган маскандир.

– Яхши ота бўлсангиз намуна эканингиз асло ёдингиздан чиқмасин.

– Бола сизнинг сўзларингизга эмас, қилаётган ишингизга қараб ўрганади.

– Болага яхши-ёмон, тўғри-нотўғри орасидаги фарқни кичиклигидан тушунтириб боринг.

– Ҳар қандай вазиятда «Хўп бўлади» дейдиган РОБОТ-ни эмас, ўзи ўйлаб иш қиладиган инсонни тарбиялашга интилинг.

Яхши ота бўлишнинг олтин қоидалари

Дунёдаги энг майда ишни бажаришнинг қонун-қоидалари бўлганидек, энг катта иш – инсонни камолга етказишнинг нега қонун-қоидалари бўлмасин ахир?

1. Болангизни тингланг ва тушунинг.
2. Бола сиздан қўрқадиган бўлмасин.
3. Болани ҳақоратламанг.
4. Фарзандларингизни бир-бири билан қиёсламанг.

5. Болага оз бўлса ҳам, соз вақт ажратинг.
6. Болага қўл кўтаришдан аввал яхшилаб ўйланг.
7. Унинг дўсти бўлинг, лекин оталик ўрнингизни йўқотманг.
8. Ҳамма айтганини бажарманг.
9. Ўрнатган қонунларингиз мантиқли ва тушунарли бўлсин.
10. Эркинликлар билан бирга чекловлар ҳам бўлсин. Бу чекловларнинг сабабини болага тушунтиринг.
11. Унга ишонинг ва масъулият юкланг.
12. Бағрингизни кенг қилинг. Чуқур-чуқур нафас олинг. Истиффорни кўпайтиринг.
13. Хато қилганингизни тан олинг. Тан олишдан уялманг.
14. Ютуқлари учун ўз вақтида тақдирланг.
15. Кечиримли бўлинг ва қайта имкон беринг.
16. Овқатни бирга енг.
17. Китоб ўқиб беринг.
18. Онасини ҳурмат қилинг.
19. Интизомли бўлинг ва оилада ҳам тартиб ўрнатинг.
20. Билганингизни албатта ўргатинг.
21. Оила мажлиси уюштириб туринг (ҳафтада 1 марта).

Ота-ўғил ҳамда ота-қиз ўртасидаги ўзига хос муносабатлар

Ота фарзанд тарбиясида қуйидаги 8 йўналишга алоҳида эътибор бериши шарт:

1. Эътиқодий тарбия (инсоннинг дунёдаги вазифаси, ҳалол-ҳаром масалалари).
2. Ахлоқий тарбия (ёмон хулқлардан қайтариш).
3. Жисмоний тарбия (саломатлик ва спорт).

4. Ақлий тарбия (диний ва дунёвий илмлар).
5. Фикрий тарбия (ҳаётдаги муаммолар ва уларнинг ечими ҳақида фикрлаш).
6. Руҳий тарбия (болада бўлиши талаб қилинган хислатлар мувозанати ва уйғунлиги).
7. Ижтимоий тарбия (боланинг ҳақ-ҳуқуқлари ва бурчларини англатиш).
8. Жинсий тарбия (бола ёшини эътиборга олган ҳолда)...

Отанинг оилада мавқеи йўқлиги – фожиа

Кейинги пайтларда отанинг ўғил тарбиясидаги роли янада долзарб масалага айланди. 30 – 40 йил олдин ота тарбия мавзусидан узоқроқда, асосан, пул топувчи, оилани ҳимоя қилувчи сифатида намоён бўлган бўлса, шу кунларда унинг яқинроққа келганини, бола билан муносабатлари она-бола муносабатига ўхшаб кетаётганини кўрамиз. Ҳаётдаги ўзгаришлар, оналарнинг ишлаши ёки узоқ вақт таълим олиши, боланинг қаровсиз қолиш хавфи, аёлларнинг кўпроқ ижтимоийлашуви, тушунчаларимиздаги ўзгаришлар отанинг вазифаларига ҳам таъсир қилаётир.

Ҳамма нарса бир-бирига боғлиқ. Отанинг ўз вазифасини қониқарли бажаришига онанинг ўз вазифасини қандай уддалаётгани таъсир кўрсатади. Бунинг акси ҳам худди шундай. Ота ва онанинг биргаликдаги ҳаракатлари боланинг феъл-атворини шакллантиради. Аёлнинг эрига қилаётган муомаласидан боланинг ота ҳақидаги тасавури пайдо бўлади. Хотиннинг ўз эрига қилаётган муомаласи эса аёлнинг ўз отаси билан ўрнатган алоқаларидан келиб чиқади.

Оилавий ҳаётни кўздан кечирсак, бола тарбиясининг 90 фоизи, унинг соғлиғидан, ақлий қобилиятидан ва ша-

роитидан қатъи назар, аёлга юкланганини кўрамиз. Ота эса узоқдан туриб кузатувчи ёки онанинг оёқ тираши билан тарбия ишларида биров қатнашувчи ёхуд мутлақо ўз вазифаларидан воз кечган ҳолатда ўз юмушлари билан овора. Она ҳар қанча кучли ва ақлли бўлмасин, бутун бошли отанинг ўрнини тўлдириши мумкин эмас. Фақат меҳр билан катта қилинган, қонун-қоида нималигини билмай улғайган бола эса ҳаётда жуда қийналади. Бунинг акси ҳам шундай. Шунинг учун оталар ўз вазифаларидан бўйин товламасликлари керак. Оналар ёлғиз қолдирилмасликлари лозим.

Ҳар нарсадан олдин ота ўзининг «Ота» эканини билсин. Қизиқ-а?! Бугун оилаларимиз ҳалиям болаликдан чиқмаган, оиласи, хотин ва болалари борлигини англаб етмаган эркаклар билан тўлиб ётибди. Оилада ўз ўрнини топа билмаган, уйга меҳмондек келиб кетадиган одам фарзандларига арзигулик нима бериши мумкин?

Ота уни оилада кутиб ўтирганлари борлигини билиши, оилага ажратиши керак бўлган вақтни кўчага сарфламаслиги, фарзанд тарбиясини пул топишга алмаштириб юбормаслиги шарт. Ҳар ишнинг ўз вақти ва меъёри бор. Аслида, пул ҳам одоб-ахлоқли, билимли фарзандлар етиштириш учун ишлаб топилади. Пул асосий мақсад эмас, балки мақсадга етиш учун восита, холос.

Фарзанднинг фақат қорнини тўйдириш оталик қилиш эмас. Умрини чойхонада, компьютер ва телевизор қаршида ўтказаётган оталар ҳам ўзларига, ҳам фарзандларига хиёнат қилаётирлар. Ўзларини ҳам, болаларини ҳам руҳан мажруҳ қилмоқдалар. Бугун болаларини кўришни ҳам истамаган, уларни бош-оёғи билан оналарига топшириб қўйган оталар келажакда бошларига тушадиган балолар учун фақат ўзларини айбласинлар. Фақат болани туғиб қўйиш билан аёл она бўлиб қолмаганидек, бир боланинг қорнини тўйдириш билан ҳам отага айланиб

қолинмайди. Оиланинг моддий таъминоти билан бирга унинг рухий-маънавий таъминотини ҳам ота ўйлаши шарт. Ота оиласига ё ўзи муаллимлик қилсин, ё уларнинг рухий-маънавий эҳтиёжларини қондирадиган муаллим топсин. Акс ҳолда, оилани фалокат кутиб турибди... Унутманг, бола бизга топширилган омонатдир...

Ҳурматли ота! Сизнинг тарбиядаги ўрнингиз бебаҳо. Биринчи даражали вазифа бу – тарбия. Сиз берган тарбия нафақат болаларингизга, балки неварачевараларингизга ҳам татийди.

Ортингиздан тарих ёзадиган қаҳрамонларни, дуои хайрлар келтирадиган солиҳ инсонларни қолдириш ўз қўлингизда! Ўрнингиз фақат кўчада ёки фақат оила ичида эмас, Сиз оила ва жамият ўртасидаги кўприксиз.

Ўғлингизнинг қандай эркак бўлишини истасангиз ўзингизни ўшандай тутинг. Сиз қандай бўлсангиз, ўғлингиз ҳам шундай бўлади:

- Меҳр кўрган ўғил юмшоқтабиат бўлиб қолмайди.
- Ўғилнинг жисмоний соғломлигига, эпчил-чаққонлигига, сабрли-бардошли бўлишига ота жавобгар (спорт билан муаммо ҳал бўлмайди).
- Ўғил бола ўз-ўзига хизмат қилишни билиши керак.
- Ўғил болага ҳам ота ҳимояси керак.
- Ота сабабли бола ўз чегараларини билиб олади.
- Бола ҳурмат қилиниши зарур.
- Хато қилишдан қўрқманг.

Ота ва ўғил

Ҳар қандай ота ўғлининг ҳақиқий эркак бўлиб улғайишини хоҳлайди. Шунинг учун ҳам ўғилга нисбатан қаттиққўллик усулини қўллайди. Лекин ортиқча қаттиққўллик боланинг қўрқоқ бўлиб қолишига олиб келади. Бунинг ўрнига ўзаро муносабатлар самимийлик ва

илиқлик устига қурилса, бола хотиржам ва муваффақиятли тарзда катта бўлади. Болакай билан яқин алоқа ўрнатишнинг энг синалган йўли бироз ўзни эркин қўйиб (оталик тахтидан бир лаҳзага бўлса ҳам тушиб) бола билан самимий суҳбат қуриш ва бундан қувонишдир.

Шу билан бирга, болага қўйилаётган талаблар унинг ёши ва имкониятига мос келишига эътибор беринг. Акс ҳолда, боланинг ўзига бўлган ишончи йўқолади.

Отага қараб бола ўзининг келажагини: қандай эр, қандай ота бўлишини белгилайди. Бунда у отасининг нималар деяётганига эмас, ўзини қандай тутаётганига қарайди.

Ота – қонун, она – ҳаёт манбаи

Бугунги ёш йигитчаларга ота тарбияси етарли бўлмаётгани, натижада улар ўзларини «эркакдек» тутмаётгани ҳақидаги шикоятларни эшитиб қоламиз. Бу ҳақиқат. Лекин гап шундаки, ўша биз гапираётган оталик тарбиясини ким бериши керак? Оталарнинг ўзлари шу тарбияни беришга тайёрмилар? Оналар ўғилларининг шундай тарбия олишида эрларига нечоғлик ёрдамчи бўляптилар? Ҳамма гап мана шу саволларга рўйирост жавоб беришда.

Боланинг шахс бўлиб етишишини истасангиз

Боланинг шахс бўлишини истасангиз, яхши кўриш ёки ёмон кўришда унинг шахси ва феъли орасини ажратиб олиш керак бўлади. Бунинг учун болани иккига ажратасиз:

1. Шахси

Боланинг шахсияти ривожлантирилади. Шахсиятни ривожлантиришнинг энг муҳим йўлларида бири, юқо-

рида айтиб ўтганимиздек, болага қандай мақсадлар учун яратилганлигини, қандай пайғамбарга уммат эканлигини, миллионлар ичидан танлаб олинганлигини англатиш.

2. Иши

Боланинг шахсига эмас, ишига (феъли) баҳо беринг. Боланинг шахсияти доимо ҳурмат қилиниши керак, аммо унинг хатти-ҳаракатлари вазиятга қараб рағбатлантирилиши ёки танқид қилиниши мумкин. Афсуски, худди шу мавзу остида ота-оналарнинг энг кўп тарқалган, шу билан бирга, энг жиддий хатолари яшириниб ётади. Болага айнан шундай пайтларда «Сен ёмон иш қилдинг» (ҳаракатига баҳо) дейиш ўрнига «Сен ёмон боласан» (шахсига баҳо) деган гап айтилади.

Бугунги кундаги оилалардаги бир-бирига гапирмаслик ёки гаплашмасликнинг асосий сабаби шахс ва унинг феъли орасидаги фарқни ажратмасликдир.

Бунга мактабдаги ҳолатлар мисол бўлиши мумкин. Ўқитувчи ўқувчи хато қилганда ёки адашганда тўғридан-тўғри унинг шахсиятига ўтиб кетади. Аҳмоқсан, калтафаҳм, зеҳнинг паст дея салбий сифатлар билан камситади. Ўзи мактаб ёшида бўлса-да, ҳали полвон бўлиб одамларнинг оғирини енгил қилгиси келиб, кун ўтган сайин ўзини баландроқ сезиб бораётган ўғлонни кўпчиликнинг олдида: «Ҳа, лапашанг, латталиқ қилиб шу мисолни ҳам еча олмадингми?!» – дея койишлари унинг қовурғалари орасидаги мурғак юрагини парчалайди! Руҳини синдиради! Бола бунақанги кезларда «Устозлар шунақа ёмон бўлар экан-да» деган тўхтамга келади. Кўз ўнгида теварак-атроф ёқимсиз бўлиб кетади. Ерга урилганига гувоҳ бўлиб турган бир синф ўртоқлари, айниқса, кўзига совуқ кўриниб кетади!.. Ёмон нарса боланинг хотирасидан ҳеч қачон ўчмайди! Ҳеч қачон! Аксинча, вақт ўтган сари тиниқлашиб, илдиз отиб боради! Руҳи

лат еган боланинг феълида мувозанат бузилади. Унда одамларга нисбатан шубҳа уйғонади. Одамларга ҳуркиб, ишончсизлик билан қарайдиган, салга чарсиллаб жавоб қайтарадиган ёки одамови бўлиб қолади. Энди бу боладан тузукроқ меҳр-мурувват кутиш амри маҳол.

Унинг бошқа яширин қобилиятлари бўлиши ҳам мумкинлиги ҳақида ўйлаб кўрасизми? Асраб-авайланса, у эртага буюк инсон бўлар, балки, элнинг дардини оладиган, мушкул ишларнинг чорасини топадиган солиҳ фарзанд бўлар. Ундан олим ҳам, мансабдор ҳам чиқмасин, аммо ўзидан тарқаладиган авлодларнинг боши-ку, ҳеч йўқ, унинг Ҳазрати Инсонлиги, қалби шишадай нафислиги ёдимизда турсин!

Оилада ота бўлмаса-чи?

Шундай бўлса, боланинг эркаклар ичида ўсишини таъминлаш керак. Баъзан отанинг вазифасини опоқи, амаки, тоғалар ҳам бажарадилар. Гоҳида қўшнининг ҳам нафи тегади. Буларнинг бирортасини қилишнинг иложи бўлмаганида онанинг ўзи ҳам гоҳ қаттиққўллик, гоҳ юмшоқлик қилиб ота ролини бажариши мумкин.

Ота ва қиз

Ота қиз бола ҳаётидаги илк эркақдир...

Кўпчиликда чақалоқни тарбиялаш онанинг вазифаси деган фикр ўрнашиб қолган. Лекин қуш ҳам икки қаноти билан учганидек, бола ҳаётида ҳам отанинг, ҳам онанинг роли бор.

Ҳар икковлари воситасида бола дунёга келади, атрофчилар билан мулоқотга киришади.

Айнан ота қизининг қандай аёл бўлишини белгилайди. Қизнинг ўз шахсий ҳаётидаги ютуқлари, дўст танлаши

ва улар билан қандай муносабат ўрнатиши – буларнинг бари отага боғлиқ.

Қизалоқ учун отанинг эркалатишлари ўта муҳим. Булар орқали қиз бола ўзининг қадрини ҳис қилади. Шунинг учун оталар қизлар билан муносабатда ўзларини бироз нозикроқ тутишни ўрганиб олганлари маъқул. Донолар «ҳақиқий аёлни ота тарбиялайди» дейдилар. Отанинг ҳимоясини, меҳрини сезиб, маслаҳатларини эшитиб катта бўлган қиз ҳақиқий аёл бўлади.

Бу қиз болани талтайтириб, ҳаётга мослашишга қийналадиган қилиб тарбиялаш дегани эмас, албатта. Қизга ғамхўрлик қилиш билан бирга унда аёл киши учун керакли сабр, мослашувчанлик, фаросат каби сифатлар ривожлантирилади. Жамиятда қийналмаслиги учун унинг ақлий қобилияти ўстирилади. Ота ўғлига вақт ажратганидек, қизга ҳам вақт ажратади.

Ота – қиз бола учун қарама-қарши жинс вакили. Отанинг қиз билан, унинг онаси билан бўлаётган муомаласига қараб қиз бола ўзининг келажак ҳаётини хаёлида гавдалантира бошлайди. Отанинг онага бўлган муомаласини эркаларнинг аёл зотига муомаласи деб ҳисоблайди. Ўзини келажакда мана шундай муомалага фикран тайёрлайди.

ОТА ТАРБИЯСИ ҚИЗ БОЛАГА ҚАНДАЙ ТАЪСИР ҚИЛАДИ?

Ота – бу ҳамма нарса

Ота – ҳимоячи. Қиз катта бўлаётган хонадонда эркак-аёл муносабатларининг илиқ бўлиши жуда муҳим. Шундагина қиз ўзини ҳимояда деб ҳис эта олади. Уриш-жанжал ичида ўсган қизда турмушга чиқиш истаги бўлмайди ёки кимга бўлса ҳам турмушга чиқиб ота-она можароларидан тезроқ қутулиш нияти кузатилади.

Ота – дўст. Ота ўз кичкинтойи билан тил топиша олиши, боланинг қизиқишларига эътибор бериши керак. Боланинг ўйинларида, дарс тайёрлашида отанинг ҳиссаси бўлиши лозим. Бола мана шу орқали отасига боғланади. Чексиз меҳр болани эрка қилиб юборса, фақат жазолаш ва койиш сабабли бола қўрқоқ бўлиб қолади. Бу ишда оналар ўз маҳоратлари билан оталарга ёрдамчи бўлсалар яхши. Оталар эса меъёрни билганлари маъқул.

Ота – маслаҳатчи. Ўз маслаҳатига қулоқ солдиришни уддалаган оталарнинг қизлари ҳаётда қоқинмайдилар. Бунинг учун оталар қизлари учун вақт ажратишлари, улар билан кўпроқ дам олишга, сайр қилишга чиқишлари керак. Бундай отага қизлар ўз сирларини қўрқмай айта оладилар, ҳаёт сўқмоқларида адашиб қолмайдилар.

Ота шахсияти нақадар муҳим?

1. Ота-қиз муносабатлари эрта болалиқдан тўғри йўлга қўйилган бўлса, ўсмирлик даври сокин ва тинч кечади.

2. Қиз бола қутилмаган ҳаётий муаммолар олдида гангиб қолмайди. Одамлар, хусусан, эркаклар билан тил топишишда қийналмайди.

3. Қиз бола ҳаётга ота-онасининг илиқ муносабатларидан олган бой ҳаётий тажрибаси билан кириб келади.

4. Ота сабабли қиз бола ўзининг ҳимоя остидалигини, ҳомийси борлигини сезиб улғаяди. Бу унинг ҳаётга умидвор кўз билан қарашини, руҳан бардам бўлишини таъминлайди.

5. Ота тарбияси она томонидан кўрсатилаётган кўр-кўрона меҳрибончиликни мувозанатлаштириб туради. Боланинг оёғи ердан узилиб қолмаслигига сабаб бўлади.

6. Отанинг ўринли мақтов ва танқидлари қиз бола томонидан жиддий қабул қилинади. Фақат мақташга одатланган оталар ўзига ортиқча баҳо берувчи қизларни етиштирсалар, мутлақо ота мақтовини эшитмаган қизлар ўзларига паст баҳо берувчи, ҳаётда бирор мақсадга эришолмайдиган бўлиб улғаядилар.

7. Қизлар катта бўлганлари сари ўзларини оналарининг эмас, оталарининг қизи деб биладилар.

Ота тарбияси онаникидан фарқли, албатта. Айни мана шу фарқли тарбиянинг қанақалигига қараб қиз боланинг келажаги шаклланади. Шундай экан, ота-қиз муносабатларига енгил қараб бўлмайди. Она қизи ҳақида ғамхўрлик қилар экан, уни оилада яшашга, рўзғор ишлари билан шуғулланишга, аёлга хос сифатларга эга бўлиш, хуллас, келажакда рафиқа ва она бўлишга ҳозирлайди. Отанинг тарбияси орқали эса қиз руҳий барқарорликни, ўзини назорат қилиш, ўзига талабчанлик, ҳаёт ва оила ҳақида тўғри тасаввурга эга бўлишни ўрганади.

Қиз тарбиялашда отага маслаҳатлар

Тарбияда отанинг роли онаникидан кам эмас. Қиз бола ота-она ҳамкорлигидагина керакли тарбияни олиши мумкин. Лекин ҳамма вақт ҳам эркак ўзининг бу соҳадаги ўрнини, вазифасини тўғри аниқлай олмайди. Шундан келиб чиқиб оталаримизга асқотиши мумкин бўлган баъзи мулоҳазаларни келтириб ўтишга ижозат бергайсиз:

1. Аёлингизни ҳурмат қилинг (бу унинг чизган чизиғидан чиқманг дегани эмас). Айниқса, болалар олдида уришиш ва жанжаллашишга асло йўл қўйманг. Эр-хотинлик муаммолари болалардан холи жойда ҳал этилади.

Қизингиз сизнинг аёлингизга қилаётган муомалангизга қараб ўзининг келажакдаги оиласи, эркаклар билан бўладиган муносабатларини аниқлаштиради.

2. Қизингизнинг сўзларини уни койимасдан эшитишни ўрганинг. Инсонга кўрсатиладиган энг катта ҳурмат – уни эшитиш. Қизнинг гапиришга, сизнинг эса керак бўлганда унинг гапини қабул қилмасликка ҳаққингиз бор.

Муҳими, тингланг. Шундагина қизингиз сизга ишонди.

Зарурат туғилганида ёрдамингизни таклиф қилинг. Қиз бола ҳам мустақил инсон сифатида ўз муаммоларини ўзи ҳал эта олиши керак. Лекин баъзида отанинг ёрдамисиз ҳал бўлмайдиганлари ҳам учраб туради.

4. Қизингизнинг туйғулари билан қизиқинг. Қиз бола доимо ўз туйғуларини кимлар биландир ўртоқлашиб туриши керак. Ўша одам сиз бўлинг. Бу нарса қизга ҳимояланганлик ва ички ишонч ҳиссини беради. Бола ўз фикрларини очиқ-ойдин айта олса, унинг келгусидаги ҳаёти ҳам муаммосиз бўлади.

5. Уни мақтанг ва рағбатлантиринг. Отанинг вазифаларидан бири болада ўзига баҳо бериш қобилияти-

ни ривожлантиришдир. Бу эса унинг яхши ишларини ўз вақтида рағбатлантириш, унинг гўзал сифатларини самимий мақташ орқали бўлади. Мақталмаган, рағбатлантирилмаган қиз беқарор, қайсар бўлади. Бир оғиз ширин сўз ҳам мақтов, ҳам рағбатлантириш вазифасини бажариши мумкин.

6. Унинг фикрларига қизиқинг.

Бунинг учун унга савол бериб, жавобига қулоқ тутинг. У билан бирор мавзуда баҳслашинг. Нега, нима учун каби саволлар беринг. Фикрларини ўз фикрингиз билан бойитинг. Бу унинг келажакда ўз фикрига эга она бўлиб етишишига ёрдам беради.

7. Унинг шахсий эркинликларига ҳурмат кўрсатинг. Яъни ораларингиздаги масофани сақлай олинг.

Унинг ётоғига тақиллатиб кириш, дугоналари билан бемалол ўтириши каби ишларида эътиборлироқ бўлинг. Имкон қадар уни билвосита, яъни ўзига сездирмасдан назорат қилинг. Бу ишда аёлингизнинг ёрдами роса асқотади.

8. Қиз болага ҳар куни совға беришингиз керак эмас. Акс ҳолда, онасидан ҳам шуни талаб қила бошлайди.

9. Қиз бола билан муносабат юмшоқ, лекин қатъиятга қурилган бўлиши керак.

10. Қизингизда қизиқувчанликни ўстиришингиз, бир нарсани ҳар томондан кўра олишни ўргатишингиз керак.

Отанинг йўқлиги қизга қандай таъсир қилади?

Юқорида айтилганлардан тушуниш мумкинки, отанинг ёки ота ўрнини босувчи одамнинг йўқлиги қиз болада руҳий беқарорлик, ҳимояланмаганлик ҳиссини келтириб чиқаради. Бундай қизлар катта бўлганда «мудофаачи»га айланади, яъни ўзини ўзи мустақил ҳимоялашга ҳаракат қилади.

Отасиз ўсган қизлар эркаклар билан очиқ мулоқотга кириша олмайдилар. Уларда оила ҳақида тўлиқ тасаввур бўлмайди. Улғайгач отасизликдан пайдо бўлган бўшлиқ-ни эркаклар билан гаплашиб тўлдирмоққа уринадилар.

Эркаклар ҳақида ҳаётдан йироқ ғира-шира тасаввурда юрадилар. Ўз болаларини ҳам отасиз ўстиришга журъатлироқ бўладилар. Агар оилада оналарининг оталари ҳақидаги «дийдиёлари»ни эшитиб улғайган бўлса, унда кўяверинг... Ё турмушга чиқмай ўтади, ё хаёлидаги-ни излаб ўтади. Тирикчилик билан банд бўлиб, фақат пул топиш дарди билан яшайдиган оталарнинг қизлари ҳам ўзларига оталарига ўхшаган таъминотчини танлайдилар.

Оталари дарс тайёрлатадиган қизлар мактабда бошқалардан яхшироқ ўқийдилар. Фаолликлари, самимийликлари ва сергакликлари билан ажралиб турадилар. Отанинг тарбиядаги роли баъзи сабаблар туфайли пасайиши мумкин:

- ота бўлмаганда;
- онанинг ҳукмронлиги ва ўзбошимчалиги сабабли;
- хоҳиш йўқлиги боис.

Шундан келиб чиқиб бола тарбиясида қуйидаги нуқсонлар кўриниши мумкин:

- ақлий ривожланишнинг орқада қолиши;
- жамоат ишларида заифлик;
- одамови бўлиб етишиш;
- ўзининг ўрнини билмаслик.

Ота доимо банд бўлса

Бу ерда гап отанинг болага қанча вақт ажратишида эмас, балки оз бўлса ҳам, соз вақт ажратишида, ажратилган вақтнинг сифатида. Энг банд ота ҳам боласининг бетидан ўпиб қўйишга, у билан 5 дақиқа бўлса-да ўйнашга ёки гаплашишга вақт топа олади. Қолаверса, дам

олиш кунларидан, таътил вақтидан унумли фойдаланиш мумкин.

Асосийси, буларга отада хоҳиш бўлсин. Бола отаси уни яхши кўришини, отаси учун муҳимлигини, отаси доим уни қўллаб-қувватлашини билиши керак.

Ота ўзини эркақдек, она эса аёлдек тутмаганда

Ҳа, бундай ҳолатлар ҳам учраб туради. Ота-оналар бир-бирларининг вазифаларини аралаш-қуралаш қилиб бажараётганликлари ёки ўз вазифаларидан мутлақо воз кечганликларининг гувоҳи бўлиб турамиз.

Бу ҳавас қиладиган ҳолат эмас, албатта. Ота ва она вазифалари аниқ белгиланган оилаларда бола вазиятни аниқ тасаввур қилади, ноаниқликлар олдида гангимайди. Бу зарурат туғилганида эр-хотин бир-бирига ёрдам бермасин дегани эмас. Бу ерда гап оиладаги умумий муҳит ҳақида кетяпти.

Ота оилада ўз вазифаларидан воз кечган ҳолатда бола гўё чегараси белгиланмаган маконда яшай бошлайди. У гўё ўзи билмасдан чегараларни бузиб қўяди ёки чегараларни бузмаслик учун бир бурчакка кириб олади. Отанинг вазифаларини она бажара бошлаганида эса бола унга қулоқ тутмайди ва она томонидан қўлланаётган жазоларни меҳрни қизғаниш сифатида қабул қилади. Шунинг учун ота мавжуд бўла туриб, унинг вазифаларини она бажариши мутлақо нотўғри. Ҳар қандай бола учун отага қулоқ солиш осон ва табиий.

Шундан келиб чиқиб зарурат туғилганида она ўз буйруқларини отанинг оғзи билан айтгани маъқул. Шунда ҳамманинг ўрни сақланади. Ақлли оналар оилада эрларининг ролини кучайтириб, уларни қўллаб-қувватлаш орқали ўғилларини тарбиялайдилар.

Ролларни тўғри ва аниқ тақсимлаш

Ҳамма нарсанинг аниқ ва тиниқ бўлгани, чегараларнинг равшан бўлгани яхши. Она – бу ҳаёт манбаи. Унинг вазифаси – яхши кўриш, меҳр улашиш, ғамхўрлик қилиш. Ота – бу қонун. У оила ичида қонун-қоидаларни белгилайди ва назорат қилади. У оила аъзоларининг хатти-ҳаракатларига баҳо беради, лозим топганда рағбатлантириб, керак бўлганда жазолайди.

Отанинг гапи доимо онаникидан устун туради. Отанинг гапи – қонун, онаники – шахсий фикр. Отанинг оддийгина «Мумкин эмас» деган гапи ҳар қандай ишни тўхтатишга етарли бўлади. Отадан ўз гапини тушунтириб беришни, одатда, ҳеч ким талаб қилмайди (гарчи тушунтириб бериш фойдали бўлса ҳам). Она қанчалик қаттиқ гапирмасин, бақирмасин, бола унинг тезда «эриб» кетишини билади. Шундан келиб чиқиб унинг сўзларини жиддий қабул қилмайди. Буни билган она кўпинча: «Даданг айтдилар, бундай қилиш керак экан ёки қилмаслик керак экан», – деб отанинг гапини рўқач қилади.

Биз отамизга унинг гапи қонун бўлгани учун бўйсунсак, онамизга уни яхши кўрганимиз учун бўйсунамиз.

Онанинг вазифаси ҳар қандай вазиятда ҳам болага меҳр бериш, болани қабул қилишдир. Отанинг вазифаси эса ўзи ўрнатган адолатли қоидаларнинг бузилишига йўл қўймаслик, мантиққа мос бошқарувни ўрнатиш, оилада бўшлиққа йўл қўймасликдир.

Ота йўқ бўлса

Болани отасиз катта қилиш ёлғиз онага оғир, албатта. Бироқ бу уддаласа бўладиган иш.

Аввало, миядаги ҳар хил салбий фикрлардан қутулиш ва қувватни болани тарбиялашга йўналтириш керак. Имкон қадар қариндошлар ичида ёки таниш-билишлар

орасида болага намуна бўладиган эркакни топиш ва болани у шахсга боғлаш лозим (баъзан спорт секциясидаги тренер ҳам бу ишни бажариши мумкин).

Она эса ўғилни уй ишларига ёрдам беришга ундасин, ўзини ўзи эплашини қўллаб-қувватласин. Муҳими, боладаги мустақиллик, ўз ишига масъулият ҳисси ривожлантирилиши керак.

Ёлғиз она ўстираётган қизга бироз осон. Чунки унинг намуна оладиган одами – онаси ёнида. Бироқ шунда ҳам қизалоққа ғамхўрлик қиладиган эркакни топиш долзарб масала бўлиб қолади. Акс ҳолда, у келажакда эркак тилини тушунмайдиган бўлиб улғаяди.

Оиладаги муаммоларнинг сабаби нимада?

Оиладаги муаммоларнинг асоси ички қонун ва унинг ижроси йўқлигидир.

Одамларнинг уйига бирор-бир юмуш билан кириб қолсангиз, уларнинг яшаш тарзидаги хатоликларга кўзингиз тушади. Шулардан бири – озодалик масаласи. Қачондир таъмирдан чиққан пайтда уйнинг ҳамма жойи озода, янги бўлган. Фақат уйдаги бошқарувчи озодаликни сақлаб туриш учун керакли қонунларни қабул қилган ё қабул қилмаган. Қабул қилган бўлса ҳам, қонунларнинг ижроси назоратга олинмаган. Натижада бу уйда яшайдиган барча оила аъзолари шундай ҳаёт тарзига мослашиб кетишган.

Қонун ва унинг ижроси йўқлигини давлат миқёсида ҳам кўриш мумкин. Бугунги кун одами сайру саёҳат, тижорат одами бўлиб қолди. Баъзи давлатларга борганда озодалик масаласи кўнгилдагидек эмаслигига гувоҳ бўляпмиз. Нима, бу давлатда озодалик борасида қонунлар қабул қилинмаганми? Албатта, қабул қилинган. Бу ҳақда қатор қонунлар ишлаб чиқилган. Озодаликни назорат

қилувчи ташкилотлар тузилган, раҳбарлар тайинланган, керакли техника-анжомлар билан таъминланган, маблағ ажратилган ва ҳ.к.

Муаммо шу қонунлар ижро қилинмай қолаётганида. Бу, ўз-ўзидан, барчанинг бузилишига олиб келади.

Қилган яхшиликларингиз ўзингиз учун

Боласининг қорнини тўйдираётган, кийимларини то-залаб, уни парваришлаётган она кимга яхшилик қиляпти? Хотинига орзу қилган кийимини олиб берган эр кимга яхшилик қилди? Албатта, «Ўзи»га. Ҳар иккала ҳолатда ҳам улар ўз зиммаларига юклатилган вазифани адо этиптилар. Фарзандни парваришлаш – ота-онанинг вазифаси, хотиннинг нафақаси эрга вожиб. Улар бу қилган ишлари эвазига ажр-мукофотлар оладилар. Бу яхшиликлар фарзанд ёки хотиннинг эмас, балки онанинг, эрнинг ҳисобига ёзилади.

Демак, яхшиликни инсон «Ўзи»ни ўйлаб қилиши керак. Ўзини бахтсиз қилиш эвазига бошқаларни бахтли қилиш энг катта аҳмоқликдир. Ўз фойдангизни яхши биллинг!

Мисол: Уйингизда бус-бутун турган автомашинангизнинг шиналарини бугун ён қўшнингиз сўраб чиқди, бериб юбордингиз. Кеч бўлмай тоғангиз рулини олиб кетди. Сал нарироқдаги сиз ҳурмат қиладиган акахонингизга ўриндиқларни олиб бориб бердингиз ва ҳ.к. Охи-роқибат ўзингизга зарур бўлганда бузуқ, ҳеч нимага ярамай-диган темир уюми қолди.

Ёки ликопчага таом солиб қўшниларга узатамиз, бироқ ликопчанинг қайтиб чиқишига асло бефарқ эмас-миз, унутмаймиз. Жуда қайтиб чиқмаса, айттира-миз, жуда бўлмаса, олиб чиққани болаларни киргизамиз. Бу ликопча, нари борса, 1000 сўм турар...

Шу арзимас 1000 сўмлик лycopчани қайтариб оламиз, лекин баҳоси йўқ умримизни кимларгадир бўлиб-бўлиб тарқатиб юборяпмиз. Тарқатгандаям эвассиз тарқатамиз. Аслида, бу ҳаёт «ЎЗИМ»ники, аввал «ЎЗИМ»ни бахтли қилишим керак, «ЎЗИМ» учун сарф бўлиши шарт деб айтмаймиз.

Унга яхшилик қилиб юрагингиз увушади. Бунга яхшилик қилиб асабингиз, танангиз чарчайди. Яна кимгадир яхшилик қилиб кўзингиз кўрмай қолади. Ўзингизга эса касал, ожиз, ҳеч нимага ярамайдиган, шалвираган жисмингиз қолади.

Шундан хулоса қилиб айтамикки, баъзиларнинг «Фарзандларимиз борлиги учун биз бормиз», «Топганимиз шуларники», «Булар бўлмаганда нима қилар эдик?» деган фикрлари умуман мантиқсиз. Фарзанд оилада ўзига муносиб ва лойиқ жойда, фарзандлик мақомида бўлиши керак. Унутманг, улар ҳаётимизнинг маълум бир қисмини эгаллайдилар, холос, барчасини эмас. Ҳеч ким ФАРЗАНДИ УЧУН яшамасин, лекин фарзанди билан БИРГА яшаши мумкин. Бу биз уларга яхшилик қилмаймик дегани эмас, албатта. Биз улар учун яшаймаймик», лекин ўзимизга яхшилик қилиш учун улардан фойдаланамиз. Парваришлаймик, тарбиялаймик. Инсоннинг ўз фарзандларига қолдирадиган энг қимматбаҳо нарсаси – тарбия. Болани бетарбия қолдириш динимизда ҳаром ҳисобланади. Шундан хулоса қиладиган бўлсак, чеккан машаққатларимиз эвазига ажр-мукофот оламиз.

Ўзини ўзгартирган дунёни ўзгантиради

Дунё тарихида ўчмас из қолдирган, ҳаёт ўзанида муҳим бурилиш ясаган шахсларнинг ҳаёт йўлига назар солсак, амин бўламизки, улар албатта, аввал ўзини ўз-

гартирган шахслардир. Дунёни ўзгартириш учун инсон аввал ўзини таниши керак. Мен кимман? Менинг яхши сифатларим мана булар... Ёмон сифатларим мана булар... Кучли томонларим мана булар... Мана булар эса менинг ожиз томонларим... ва ҳ.к. Инсон мукамал, тўла-тўқис яратилган. Бошқаларда учрайдиган яхши сифатлар ҳар бир инсонда аввалдан бор. Яхши сифатлар ва кучли томонлар устида ишлаб уларни сайқаллаймиз, жило берамиз. Ҳар бир ёмон сифат ёки ожиз томонимиз билан алоҳида-алоҳида ишлаш орқали уларни ўзимизда бор яхши сифатлар сояси остида қолиб кетишга аста-секинлик билан мажбур қиламиз. Айна мана шу ўзимиздаги ожиз нуқталар юзага чиқмай, яширин ётган ижобий сифатларимизнинг намоён бўлишида «Двигатель» вазифасини ўтайди. Худди фақир кишининг фақирлиги уни бойлик сари интилтиргани каби. Шу йўсинда жамлаш мумкин бўлган сифатлар рўйхатини фақат яхши сифатларимиз билан тўлдирамиз, ёмонларининг эса рўйхатдан тушиб қолишига, феъл-атворимизда намоён бўлмаслигига астойдил уринамиз.

Ўйлаб-ўйламай: «Қўлимдан ҳеч нарса келмайди», – деб такрорлашга одатланиб қолганмиз. Йўқ, асло ундай эмас. Қўлимиздан кўп нарсалар келади. Инсон табиатида барча нарсани ўрганишга, уддалашга истейдод бор. Бунинг учун ўзингизни ўрганиб чиқинг, камчиликларингизни бартараф этиш учун қатъий режа тузинг. Натижада аввал ўзингиз ўзгарасиз, кейин атрофингиз ўзгаради, охир-оқибат дунёни ўзгартирасиз.

Ота ҳақида сўзлар

- Туғдирган эмас, тарбия берган отадир.
- Тарбия берган ота икки дунёдаги роҳатнинг сабабчисидир.

– Сўз билан ифодалаб бўлмас фидокорлик, беминнат меҳр, ҳақи олинмайдиган меҳнатларнинг номидир ота.

– Отангдан мерос истайсанми? Унда билимини ол, тажрибасини ўрган.

– Отасиз уйга тун тез келади.

– Ота тўплаганини ўғил сочар.

– Ота жаннат эшигидир.

– Отанинг фазилати – фарзанднинг хазинаси.

– Қандай унутаман? Кўзим тушган ҳар жойда сиз борсиз, отажон!

– Бир ота юз болани эплайди, юз бола бир отани эп-лолмас.

– Дунёга қайта келсам яна сизнинг фарзандингиз бўлишни истардим, отажон!

– Отангизга эътиборли бўлинг. Унинг ташвишлари сиз ўйлаганингиздан анча каттадир.

– Ота чинор дарахти кабидир. Меваси бўлмаса ҳам, соясининг ўзи етарли.

– Оталар совуқ кўринади, иссиқлиги вафот этганда билинади.

– Отанинг қадрини ота бўлганда биласан.

– Болаларини севмаган ота бўлиши мумкин, лекин невараларини севмаган бобо йўқ.

– Қизлар оталарининг қилган ва айтганларини асло унутмаслар.

ЯХШИ ОНА

ОНАНИНГ ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДАГИ ЎРНИ

Ҳар бир она боласининг комил инсон бўлиб вояга етишини хоҳлайди. Лекин бунинг иложи йўқлиги ҳаммага аён. Чунки дунёда комил инсоннинг ўзи йўқ. Бироқ болани ёшлигидан яхши хулқларга одатлантириш, миллий қадриятларни англатиш, ҳар томонлама ривожланиши учун замин ҳозирлаш ҳар бир ота-онанинг муқаддас бурчидир.

Боланинг етук инсон бўлиб етишишида онанинг ўрни беқиёс. Она боланинг келажақдаги ҳаётини белгилайдиган асосий шахсдир. Айнан у берган тарбия бола ҳаётига тамал тоши бўлади.

Она болага бериши мумкин бўлган энг катта неъмат бу – меҳр-муҳаббат. Аслида, Аллоҳ таолонинг буюк ҳикматларига кўра бу туйғу аёлларга фарзанд ҳали дунёга келмасиданоқ ато этилади. Гап онанинг бу муҳаббатни боласига гўзал тарзда билдириши ҳамда кўрсата олишида, холос.

Болалар жуда кичик ёшлариданоқ ҳар қандай ҳис-туйғуни сезиш қобилиятига эга бўладилар.

Онанинг бола тарбиясидаги масъулияти фақат меҳр бериш билан чегараланиб қолмайди. Оналик доим болани суяш ва бутун ҳаётини унга бағишлаш дегани ҳам эмас.

Она бола билан бўлиш учун вақт ажратиши керак, аммо бола мустақил ривожланиши учун ҳам имкон бе-

риши шарт. Бола ўзини ривожлантириш мобайнида хатолар қилиши мумкин ва бунинг ҳеч қўрқинчли жойи йўқ. Ҳар бир инсон хато қилади ва хатоларидан сабоқ олишни ўрганади.

Ҳар бир кичкинтой, аввало, ўз ота-онасидан ўрناق олади. Шунинг учун ҳам ота-она ўз устида ишлаш, одобахлоқли бўлиш, илм олишда ва жисмоний фаолликда фарзандларига намуна бўлишни мақсад қилиши даркор.

Агар ота-она боласининг келажакда омадли ва бахтли бўлиши учун эртароқ қайғурса ва бу учун зарур шарт-шароитларни яратса, бола албатта бахтли ва омадли бўлади.

Ҳамма ҳам ҳаётда ўз мақсадини англайвермайди. Бу эса нотўғри ҳаёт кечиришга сабаб бўлади.

Оила ва фарзанд ҳар биримиз бор кучимизни сарфлашимиз шарт бўлган ва эртага албатта ўз натижасини берадиган асосий мақсаддир. Шунинг учун ҳар бир ота-она болаларининг ривожланиши, униб-ўсиши ва бахтли бўлиши, энг асосийси, бунга ўзи мустақил эришиши учун шароит яратиб бериши шарт.

Яхши бир инсонни вояга етказиш учун уни фақат яхши кўришнинг ўзи кифоя қилмайди. Шу боис ота-она меъёр даражасида талабчан, керак пайтида жазо-чора кўрадиган бўлиши керак.

Бола ёшлигидан тарбияда онасининг ўрни борлигини билиши шарт. Болада онага бўлган ҳурматни шакллантира билиш лозим. Чунки сўнгги пайтларда ота-онасини ҳурмат қилмайдиган болалар кўпайиб бормоқда. Бу ҳам тарбиядаги катта бир хато оқибатидир. Шунинг учун тарбия бир томонлама – фақат яхши гап ва меҳр бериш ёки фақат қаттиққўллик бўлиб қолмаслигига эътибор қаратиш талаб этилади.

Она фарзанд учун, у неча ёшга киришидан қатъи назар, энг аҳамиятли шахс бўлиб қолаверади. Онадан бош-

қа ҳеч ким инсоннинг хатти-ҳаракатларига холис-ҳаққоний баҳо бера олмайди.

Она – бола учун унга ғамхўрлик қиладиган ва атроф билан таништирадиган олам. Бола онадан келадиган барча маълумотларни ҳеч қандай тўсиқсиз осонгина қабул қилади. Шунинг учун иложи борича салбий ҳиссиётларни болага кўрсатмаслик керак. Бу бола руҳиятига ёмон таъсир қилиши мумкин.

Унутманг, бола – ёзилмаган «оппоқ қоғоз». Унга нималар ёзилиши эса ота-оналарга боғлиқ.

Яхши она ва ёмон она

Бирор онани бу яхши она ёки бу ёмон она деб таърифлаганда биз кўпинча ҳақиқий ўлчовларга қараб эмас, миямизга ўрнашиб қолган тасаввурларга кўра баҳо берамиз. Аслида, яхши онанинг мезон-ўлчови борми? Ёмон она деганда кимни тушунамиз?

Дунёда шундай оналар борки, улар ёнида экан, болалар ўзларини ёмон ҳис қиладилар. Шундай оналар борки, болалар уларнинг борлигини сезмайдилар ҳам. Ҳар қайси вазиятнинг ўзига яраша ижобий ва салбий томонлари бор.

Демак, ҳар қайси ҳолатни батафсил кўрадиган бўлсак, яхши она деганда камида меҳр бериш, ғамхўрлик қилиш, болани урмаслик ва унга бақирмаслик тушунилади.

Она меҳр беришни меъеридан ошириб юборганлиги белгилари: боласи учун ҳамма нарсани ўзи қилади, унинг ҳамма хоҳишларини олдиндан сезиб, дарҳол бажаради, ҳамма нарсага рухсат беради.

Болага бундай муносабатда бўлиш ҳаётда уни муте, ожиз ва номустақил қилиб қўяди, бола худбин ва тажовузкор бўлиб вояга етади. Бундай фарзанд вазиятни тўғри баҳолай олмайди, ечимларни қабул қилмайди, ҳатто ўзи

нима хоҳлаётганини ҳам билмайди, бунинг устига, ўз олдига мақсад қўймайди ва унга эришишга ҳаракат ҳам қилмайди. Унинг қиладиган иши кичиклигида фақат йиғлаш, катта бўлгач эса такасалтанглик бўлиб қолади. Онанинг ғамхўрликлари жуда ошиб кетса, бола бу ортиқча меҳрдан «бўкиб» қолади. Онасидан бир қадам силжимайди ва бундай ғамхўрликдан қийналади, ўзини ёмон ҳис қилади.

Ёмон она болага, агар айтган ишларини бажармаса, уни ортиқ яхши кўрмаслигини айтади, бола ўзини яхши тутмаса, унга «ёмонсан» дейди, бошқа тенгқурлари билан уни таққослаб кичик одамчанинг шахсиятига тегади. «Менга ёпишаверма, сен ахлоқсизсан, одобсизсан» деб совуқ муомала қилади. Бундай сўзлар болага энг ёмон жазодан ҳам оғирроқ таъсир қилади. Қўрқитиш ва пора усули билан тарбияланган болалардан иккиюзламачи инсонлар етишиб чиқади.

Унда қандай йўл тутиш керак? Яхши кўрмаслик, ғамхўрлик қилмаслик керакми? Бақриш ёки уриш лозимми? Албатта, йўқ.

Меҳр, меҳр ва яна меҳр бериш зарур. Баъзида танлаш ҳуқуқи ва ечимларни қабул қилишни ўзига топшириб туриш ҳам фойдадан холи эмас. Фақат шу йўл билан боланинг ўзига бўлган ишончини шакллантиришга эришамиз.

Ғамхўрлик қилиш.

Бундай она болага ғамхўрлик қилади ва ўрни келганда маълум муддат болани ғамхўрликдан маҳрум ҳам эта олади.

Қачон ва қаерда унга қулай ва маъқул бўлиши фақат боланинг ўзига аён. Агар йиқилишни танлаган бўлса, демак, унга шу дарс керак.

Бақриш ва калтаклашнинг кераги йўқ, булар ёрдам бермайди. Булар ўзига ишонмаган ва умидсиз ота-она-

ларнинг усуллари дир. Улардан фойдаланган ота-она фақат ютқазади.

Болага гапимизни илтимос ёки тақиқ билан тушунтиришимиз даркор: «Бу сенга нега керак (керак эмас)?» каби.

Мабодо ғазабингиз қайнаб, ўзингизни билмай қолган бўлсангиз ва бола шахсиятига ноҳақ қаттиқ теккан бўлсангиз дарҳол кечирим сўранг. Хато қилишга ҳамманинг ҳаққи бор, ҳатто ота-онанинг ҳам.

Ана шунда бола ўз қаршида фақат «мумкин» ва «мумкин эмас» билан чегараланадиган роботларни эмас, балки ўз ҳис-туйғуларига соҳиб бўлган тирик мавжудотни кўради.

Яхши оналикнинг 7 белгиси

Яхши она қуйидагиларни қилмайди:

1. Охиратда фойда бермайдиган ишларга пул сарфламайди.
2. Эрталабдан-кечгача фикри-хаёли пардоз-андоз қилишда бўлмайди.
3. Раҳмдиллик ва қаттиққўллик орасидаги мувозанатни билади.
4. Майда-чуйда ишлар сабабли асабини бузавермайди.
5. Ноўрин маслаҳатлари билан атрофидагиларни бездирмайди.
6. Болани едириб-ичиришни асосий вазифа қилиб олмайди.
7. Фарзандларини фақат айтилганларни қиладиган роботлар деб билмайди.

Яхши она қуйидагиларни қилади:

1. Фарзандларига меҳр беради. Уларни тез-тез қучиб ўпади.
2. У дидли ва фаросатли. Уйни шинам ва уст-бошларини озода сақлайди. Таоми мазали. Қўли гул. Йўқдан бор қила олади.
3. Фарзандларини керакли ишларга йўналтира олади ва тартибни сақлайди.
4. Ўзини ривожлантиргани вақт топа билади (ҳеч бўлмаганда 10 дақиқа).
5. Эрини, фарзандларини, дўстларини тинглашни билади. Уларни қўллаб-қувватлайди ва илҳомлантиради.
6. Ҳаётдан завқланиш йўлларини билади.
7. Болалари ўзларини керакли ва аҳамиятли инсон эканликларини ҳис этишлари учун ҳамма нарсани қилади.

Турмуш азобларига қарамай, ўзининг ва оиласининг маънавий камолоти учун интилаётган Она!

Раҳмат сизга!

Ҳаёт зарбалари толиқтирган ҳорғин Она!

Меҳнатларингизнинг меваларини тотган пайтда чеккан барча ташвишларингиз унут бўлади ҳали. Бўшашманг!

Уй ишларига, фарзанд тарбиясига, кўча юмушларига, атрофидагиларга қандай вақт ажратишни, қаердан куч топишни билмай боши қотган Она!

Изланишдан тўхтаманг, сиз жуда кўп нарсага қодир-сиз!

Фарзандларим учун кўп нарса қила олмаепман дея ўзидан хижолат бўлаётган Она!

Сиз кўп нарса қилдингиз! Бироз бўшашинг. Кучни йиғиб яна олға! Келажакнинг қандай бўлиши сизнинг ҳолатингизга ва сиз бераётган тарбияга боғлиқ.

Кўнглингиз тўқ бўлсин, сиз дунёдаги энг яхши онасиз!

ЯХШИ ОНА УЧУН КУНДАЛИК МАСЛАҲАТЛАР

Болангизга ғамхўрлик қилар экансиз, сизга яхши она бўлишда жуда керак бўладиган қўйидаги уч нарсани ёдда тутиш шарт: мулоқот, меҳр ва ғамхўрлик.

1. Мулоқот

Болангиз билан тез-тез мулоқот қилиб туринг. Энг оғир кунда ҳам бола билан гаплашишга вақт топинг. Унинг ишлари, қизиқишлари ва талабларидан хабардор бўлиб туришга интилинг.

Бола билан суҳбатда самимий бўлинг. Бола сизнинг мисолингизда бошқа кишилар билан мулоқот қилишни ўрганади. Ёқимсизроқ одатингиз бўлса (масалан, телефондан кўз узмаслик), уни йўқотинг. Мулойимлик ва хушмуомалаликни оширинг.

Агар бола жуда бандлигингизда гаплашишни хоҳласа, уни бутунлай рад этманг. Кейинроқ ёки қўлингиз бўшаши билан гаплашишга ваъда бериб, суҳбат вақтини суринг. Аммо бажаролмайдиган нарсангизни ваъда қилманг.

Бола билан мулоқот қилиш қоидалари!

Ўз талабларингизда қатъий бўлинг. Болага қилаётган ҳаракатининг моҳиятини тушунтириб беринг.

Болани мақтанг, уни рағбатлантирувчи гапларни айтинг. Сизнинг қўллаб-қувватлашингиз ва баҳоингиз боланинг ривожланиши учун асосий омил ҳисобланади.

2. Меҳр-муҳаббат

Тарбия жараёнини нечоғлик мукамал қилиб тузсангиз-да, меҳр-муҳаббат бола учун энг асосийси бўлиб қолаверади. У ўзининг сеvimли эканини билиши шарт. Иложи борича бола билан очиқ бўлинг.

Мақтовга хасислик қилманг. Бирор ишидан жаҳлингиз чиқса, фақат ўша ҳаракати учун жазоланг, асло шахсиятига тегманг.

Болангизни тез-тез қучоқлаб тулинг. Жисмоний яқинлик ўғил болага ҳам, қиз болага ҳам ҳиссий ривожланиш учун бирдек муҳим.

Боланинг шахсиятини ҳурмат қилинг. Қизиқишларини тушунишга ва қабул қилишга интилинг. Бола психологияси шуни кўрсатадики, улар ота-оналарининг шахсий қизиқишларига эътиборли эканликларини кўрган онларидан бошлаб иштиёқ билан мулоқотга киришадилар.

3. Онанинг ўзи ҳақида қайғуриши

Хотири жам, хушфеъл она ва унинг хуш кайфияти – оиладаги энг бебаҳо нарса. Шунинг учун болаларингиз ҳақида қайғулар экансиз, ўзингизга ҳам эътибор қаратишингиз ва вақт ажратишингиз шарт.

Ўзингизга дам олиш учун вақт ажратиб тулинг. Уй ишлари ва болалар парвариши анчагина куч талаб қилади. Чарчоқ устига чарчоқ асабийликни келтириб чиқаради. Яқинларингизни хафа қилиб қўймаслик учун ҳам дам олишга вақт топинг.

«Ҳар куни 0,5 – 1 соатни фақат ўзим учун ажратаман». Бу оилангизнинг анъанаси бўлсин. Болани қанчалик яхши кўрманг, у ҳаётингизнинг асосий мазмунига айланиб қолмаслиги керак. Ўзингизни ривожлантиринг, қизиқишларингизга вақт ажратинг. Болалар шахсий чега-рангизни билиши, тушуниши, ҳурмат қилиши шарт. Акс

ҳолда, зерикарли уй бекасига айланиб қолишингиз мумкин. Бундай она бола учун қизиқ бўлармикан?

Ўзингизни ҳеч нимада айбланманг. Идеал оналар бўлмайди. Идеал бўлишга интилиш шарт эмас. Аммо бу хатоларни тўғрилаш, ўз устида ишлаш керак эмас деган маънони англамайди. Агар бола билан нотўғри муносабатда бўлсангиз ундан кечирим сўранг, лекин ўзингизни таъна-дашномлар остида қолдирманг.

Она ва рафиқа бўлиш бебаҳо неъматдир. Унутманг, оилада энг муҳими – яқинларига меҳр-муҳаббат бера олиш. Она бўлиш осон эмас, лекин сабр, меҳр ва тушуниш билан болага бахтли бўлиб вояга етиш имкониятини яратиб берасиз.

«ЁМОН ОНА»ЛАР ҲАҚИДА...

Бундай она болага эътибор бермайди, бу жуда ёмон. Чунки бундай она вояга етказган бола ҳис-туйғусиз, совуққон бўлиб улғаяди. Лекин битта яхши томони ҳам бор – бундай она ўзи ҳам англамаган ҳолда болага мустақилликни ўргатади.

Баъзи оналар нотўғри турмуш тарзига риоя қилишади. Бу фарзанд учун жуда ёмон намуна. Аммо онанинг муҳаббати самимий бўлса, мазкур хатоларни ёпиб юбориши мумкин.

Яна шундай оналар борки, болалар уларнинг борликларини ҳис қилишмайди ҳам. Бундай оналар фақат иш учун дунёга келишган гўё. Ишлайверадилар, ишлайверадилар, болалар эса энага қўлида ёки боғчада. Агар она фақат иш билан банд бўлиб боласига эътибор қаратмаса, у йўқ ҳисоби. Лекин бир соат бўлса ҳам боласига вақт ажратиб, эътибор қаратса ва яхши муносабатда бўлса – бу бола учун катта нарса.

Баъзи оналар боласидан хавотир олиб ҳаддан ортиқ ва ўринсиз ташвиш чекишади. Бу боланинг кучи ва имкониятига ишонмасликдир. Бундай бола қўрқув ичида вояга етади.

У ҳолда нима қилиш керак?

1. Фарзандни ҳеч қандай шартларсиз яхши кўриш ва буни болага билдириб туриш.
2. Болага танлаш ва хато қилиш ҳуқуқини бериш ҳамда унга ишониш.
3. Бола ўз хатти-ҳаракатлари учун масъулиятни бўйнига олганида унга ишониш.
4. Фарзандни тушуниш ва унинг хатти-ҳаракатларини тўғри қабул қилишга тиришиш, эҳтиёжларини қабул қила билиш.
5. Ҳис-туйғу ва фикрларда самимий бўлиш.

Ана шундай оналар билан болалар ўзларини руҳан хотиржам ва яхши ҳис қиладилар.

БАХТЛИ ФАРЗАНД ЎСТИРИШНИНГ 12 ҚОИДАСИ

Аёл фарзандни дунёга келтирганидан сўнг кўпинча ўз қизиқишлари ва машғулотларини унутиб бутунлай уй юмушларига шўнғиб кетади.

Мувозанатни сақлашни истаган оналар учун асқотадиган 12 та олтин қоидани эътиборингизга ҳавола қиламиз.

Қандай қилиб яхши она бўлиш мумкин?

1. Ўз қизиқишларингизга эга бўлинг.

Бола туғилиши муносабати билан ўзингизнинг илгариги қизиқиш ва машғулотларингиздан воз кечманг. Улар билан шуғулланишга вақт ажратинг. Кун тартибингизга китоб ўқиш, спорт билан шуғулланиш ва ҳ.к.ни албатта қўшинг. Шулар сабабли сиз бахтли бўласиз ва болангиз учун ҳам қизиқарли шахсга айланасиз.

2. Қурбон бўлишга ҳаракат қилманг.

Болаларга бу керак эмас, улар оналарининг ҳамма оғирликни ўз бўйнига олишини талаб қилишмайди ва хоҳлашмайди. Агар кўнглингиз ёлғиз қолишни тусаса, болаларни бирор юмуш билан машғул қилиб қўйинг-да, дам олинг. Ота-онангизни ёки дугоналарингизни кўрингиз келяпти, болаларни отасига қолдириб борадиган жойингизга бориб келинг.

3. Мукамалликка интилманг.

Ҳаёт алғов-далғов ва турли хил кутилмаган «совға»-ларга бой. Айнан шунинг учун мукамал бўлишга интилиш ёмон ғоя. Айниқса, бола туғилганидан кейин ҳаётнинг бир маромда кетиши қийин бўлади. Шу боис уйингизнинг доим ҳам тоза турмаслигига, нималарнингдир синиши ёхуд тўкилиб кетишига кўникишга тўғри келади.

4. Айбдорлик ҳиссидан воз кечинг.

Ишга чиқиш ёки бола билан уйда қолишни танлаб бўлганингиздан кейин ўз танловингиз учун айбдорликни ҳис қилишдан қочинг. Сиз кўлингиздан келган ишни қиляпсиз. Ҳеч ким мукамал эмас, ўз-ўзини айблайвериш вақтни бекорга кетказиш демак.

5. Сабрли бўлинг.

Фарзанд тарбияси осон иш эмас. Болалар шўх ва жуда тўполончи бўладилар. Агар сабрсизлана бошласангиз чуқур нафас олинг ва болаларингиз ёрдамнингизга муҳтожлигини эсланг.

6. Болангизни тингланг.

Доим болани диққат билан тинглаш керак. Кўпинча биз болаларимиздан кўра анча кўп нарсани биламиз деб ҳисоблашга одатланиб қолганмиз, шунинг учун уларга қулоқ солишимиз қийин кечади. Бундан ташқари, кўпинча биздан шунчаки тинглаш талаб қилинадиган вазиятларда ҳам болани эшитиш ўрнига дарҳол ўз хизматини тиқиштирадиган маслаҳатчи бўлишни афзал кўрамиз.

7. Ўртоқ эмас, она бўлинг.

Маълум бир чегараларни ўрнатинг. Бугун биз болаларимиз билан муҳим қарорларни қабул қиламиз, лекин болалар ота-оналари қўядиган кўпгина чегара-тақиқларга муҳтож бўладилар. Биз уларни тинглашимиз ва ҳурмат қилишимиз шарт, бироқ улар бизнинг тенгқурларимиз эмас.

8. Бахт оддий нарсаларда эканини ўргатинг.

Болангизга бахт бойлик тўплашда эмаслигини тушунтириб боринг. Қанча эрта бошласангиз, боланинг қабул қилиши шунча пухта ва осон бўлади.

9. Болага кучли босим ўтказманг.

Болангиз омадли ва ўз қобилиятларини тўлиқ намоён эта оладиган бўлишини хоҳласангиз унга кучли босим

ўтказманг. Мактабдаги ютуқларига хотиржам муносабатда бўлинг.

10. Болага ўзини яхши кўришни ўргатинг.

Ўзига юқори баҳо бера олиш бу – ота-она фарзандига бериши мумкин бўлган энг қимматбаҳо совға. Ўзига яхши баҳо берадиган киши ўзини ноҳақ хафа қилдириб қўймайди, барча қобилиятларини намоён эта олади ва ҳаётда кўп ютуқларга эришади. Болага ўзини қадрлашни қандай ўргатиш мумкин?

Уни қадрлашингизни кўрсатинг, у билан кўпроқ вақт ўтказишга ҳаракат қилинг ва уни тингланг.

11. Болани мустақил бўлишга ўргатинг.

Ҳар бир ривожланиш босқичида бола ўзи ниманидир мустақил қилишни ўрганиб бориши шарт. Агар унга ёрдам беришни бошласангиз уни орқага тортган бўласиз. Баъзи ишларни ўзи мустақил амалга оширишига имкон беринг.

12. Қувонинг ва роҳатланинг.

Оналик мақомига кўтарилар экансиз, бола билан бўлиб ўзингизни бўш қўйишни ва ҳаётдан лаззат олишни ҳам унутманг. Болангиз сизга яна ва яна болалик даврига қайтишингиз учун ажойиб имкониятни беради. Бундан фойдаланиб қолинг.

Болангиз билан ўйланг, қувонинг, оналик сиз учун дунёдаги энг катта бахтга айлансин! Аммо ҳеч қачон болангиз сиз билан фахрланиши, қойил қолиши мумкин бўлган қизиқишларингиз ва интилишларингизни унутиб қўйманг!

БЕШ ТОИФА ОНА: СИЗ ҚАЙСИ ТУРГА МАНСУБСИЗ?

Албатта, ўзини билган ҳар бир аёл жигаргўшасига яхши она бўлишни, унинг соғлом ва комил инсон бўлиб етишиши учун ҳаракат қилишни хоҳлайди. Аммо баъзида нимадир бунга монелик қилади ва сабабини ахтариб қоласан киши. Бундай паллаларда оналарга қандай маслаҳат бериш мумкин?

Ҳар бир она ва ҳар бир бола бетакрор, улар турган вазият ҳам ўзига хос. Аммо она-бола ўртасидаги кўпгина муаммоларнинг келиб чиқиш сабаблари бола ҳаётининг бошланғич даврларига бориб тақалади. Буни англаш учун онанинг ўзига ташқаридан баҳо бериши фойдадан холи бўлмайди.

Келинг, биз ҳам ўзимизга баҳо бериб кўрамиз. Қани, биз оналарнинг қайси тоифасига мансуб эканмиз?

«Ҳарбий она». Бундай она меъёр ва қоидалар бўйича яшайди. Нима тўғри ва нима нотўғрилигини аниқ билади. У амал қиладиган қонун ва қоидалар илмий асосланган ҳамда машҳур фикрларга таянган, хатога йўл қўймаслик учун кундалик ҳаётдаги ҳар бир нарса режа асосида ташкиллаштириб чиқилган.

Боланинг туғилишига ҳам у барча муҳим ишлар сингари олдиндан тайёргарлик кўриб қўйган: «сўнги тенденциялар ҳақидаги» ақлли китобларни ўқиган, унинг нуқтаи назаридаги тарбия услуби, ниҳоят, унинг ҳаётида амалга ошишига оз қолди.

Бундай оналар учун бола тарбия объекти, холос, шу боис унинг хоҳишлари умуман ҳисобга олинмайди. «Керак» сўзига асосланган режа ва кун тартиби мавжуд, холос. Масалан, бола очқадими, йўқми, фарқи йўқ, у маълум соатда овқатланиши шарт, унинг кайфияти, хоҳиши ва умумий аҳволи ҳисобга олинмайди.

Бунинг акси ҳам бўлиши мумкин. Бирор-бир қўлланмада чақалоқни бир кунда 20 марта қўлга олиш лозим ва 4 соатдан кам кўтармаслик керак дейилган бўлса, «ҳарбий она» «тўғри эмоционал» муносабатда бўлишга, лекин ҳеч қандай табиий ҳис-туйғуларсиз бу қоидаларга қатъий амал қилишга интилади, унинг бу хатти-ҳаракатлари боласига руҳан яқин бўлишига тўсқинлик қилади.

«Ўр она». Атрофдагилар ҳам, ҳатто онанинг ўзи ҳам ўзини катта, мустақил шахс, болага ғамхўрлик қилишга қодир, масъулиятли киши сифатида қабул қила олмайди. Бундай онанинг ёши аҳамиятга эга эмас.

Бундай она ўрлиги туфайли ҳам жуда хавфли. У доим хато қилиб қўйишдан, шу сабабли айбдор бўлиб қолишдан хавотирланиб яшайди. У ҳамма вақт ўзидан катталарга қулоқ солади, ўзи учун аҳамиятли кишилар фикрига қарам бўлади. Ўр она болага бирор зарар етказиб қўйишдан жуда хавфсирайди ва тушириб юборишдан қўрққани учун ҳам болани қўлига камроқ олишга ҳаркат қилади.

Бундай она ўзига, ички туйғуларига ишонмайди. Ўз туйғуларини билдиришга қўрққанлиги боис, болага меҳри чексизлигига қарамай, бола она меҳри ва эътиборидан мосуво бўлиб вояга етади.

«Ҳушимкелди она». Бу тоифа она – кайфият одами: тутуриқсиз, ўзгарувчан, худди баҳор об-ҳавосига ўхшайди – ҳозир кўёш чарақлаб турган бўлса, сал ўтмай ҳаво айниб, жала қуяди. Онанинг ҳис-туйғулари боланинг ҳаракатлари эмас, балки ўз ички руҳий ҳолатига боғлиқ бўлади. У ўз ҳиссиётларини назорат қила олмайди, болани тушунишга ҳаракат қилмайди.

Бундай она ўз фикрини, болага нима яхшию нима ёмонлиги ҳақидаги қарашларини доим ўзгартириб тура-

ди. Навбатдаги янги таъсирга берилса тарбия услубини ҳам, энага ёки докторни ҳам осонгина ўзгартириб юбориши мумкин.

Ҳаммаси шундай тез ўзгарадики, бола доим вазиятдаги ноаниқликлар ичида қолади. Баъзида эндигина кўз ёш тўкишни бошлаши билан она уни юпатишга тушади. Баъзан эса, кўз ёшларга кўмилиб ўтиришига қарамай, онаси унинг ёнига келишни ўйламайди ҳам. Бола бунга асло мослаша олмайди, ниҳоят, онаси унга эътибор қаратиши учун нима қилиш ва ўзини қандай тутиш кераклигини билолмай қийналиб кетади.

Бироқ кичик ёшли болалар таомил ва одатларга, тартибларга тез мослашувчан бўладилар. Уларга иш-ҳаракатнинг такрорланиши ва нарсаларнинг ўзларига ажратилган ўрндан жой олиши жуда муҳим. Лекин «хушимкелди» она ва бирор нарсани олдиндан аниқ билиш, турғунлик ва қатъият бутунлай бошқа-бошқа тушунчалардир.

«Идеал она». Бундай тоифа оналарнинг ҳаётидаги ҳамма нарса идеал ҳолатда бўлиши шарт. Идеал она учун фарзанд гўё у ҳаммага намоёйиш қилиб мақтанадиган «фахрий ёрлик».

Бундай оналарнинг боласи комил фарзанд бўлишга мажбур: идеал кўриниш (ҳеч қандай тошмаларсиз), ўзини идеал тутиш (меҳмонлар ёнида бурнини тортмаслик) каби. У тенгқурлари ичида биринчи бўлиб юриши, гапирishi, расм чизиши, ўқиши ва энг яхши мактабга бориши шарт.

Аммо болада бирор муаммо бошланса, масалан, соғлиги ёмонлашса, она буни сезмайди ёки бунга узоқ вақт эътибор қилмайди, ахир, булар идеал бола ҳақидаги тасаввурини бузади-да. У фақат нимани кўришни хоҳласа ўша нарсани кўради, шунинг учун ҳам вазиятни қийин-

лаштир юборади – вақтида хавотирланмайди, ёрдам сўраб мурожаат қилмайди.

Бундай муносабат бола учун жуда хавфли: болалигида онасининг шартсиз меҳрини кўрмаган бола доим рад этилишдан кўрқиб катта бўлади. Айнан ҳеч қандай шартсиз яхши кўришгина болага куч-қувват ва руҳий барқарорлик туйғусини беради.

«Хизматкор она». Бундай она бола инжиқликларининг олдини олишга уринади, унинг хархашалари ва тантиқлигига йўл беради. Бундай она боланинг ғамхўрлигини елкасига борица ортиб олади, бир нафас бўлсин болани ўз ҳолига қўймайди. Она учун боланинг айтган ҳар бир сўзи қонун, унинг ягона мақсади боласининг барча талабларини қондиришдир.

Гўдак барча нарсалар ўртасида тўсиқ бўлиб қолади, оиланинг қолган аъзолари унутиб юборилади ёки ташлаб қўйилади, улар учун онанинг ўй-хаёлида жой йўқ.

Хизматкор онада «бола йиғламаса бўлди» деб унинг ҳар қандай истаги ва талабини қондиришдан бошқа ҳеч қандай тарбиявий мақсад бўлмайди. Тартиб йўқ, «агар у хоҳламаса», ҳар қандай режим осонгина бузиб юборилади. Бундай она ўзининг оналик масъулиятини жуда тор – фақат болага хизматкорлик қилиш деб тушунади. Бола эса ҳеч қандай қийинчиликсиз, салбий ҳиссиётларсиз «идеал» ҳаётга фарқ бўлиб ўсади. Натижада сабр қилишни, кутишни ўрганмайди, кичкигинагина бўлса-да тақиқ ва чегарани қабул қилолмайди, оқибатда қарам, инжиқ, тантиқ, ҳаётга мослашмаган инсон бўлиб вояга етади.

Ўзида у ёки бу сифат борлигини пайқаган она бунинг ёмон асоратларига дуч келмаслик учун нималар қилиши керак?

«Ҳарбий она» бола билан қоидалар ва тартиб билан эмас, балки эркин ва табиий муомалада бўлишни йўлга қўйиши лозим. Тарбия борасида барчага бирдек мос келадиган ягона услуб мавжуд эмаслигини тушуниб олиши шарт. Ҳар бир она ва ҳар бир бола ўзига хос ва бетакрор. Ҳар қандай тарбиявий услуб, қанчалик пухта ишлаб чиқилган бўлмасин, барчага қолип бўлолмайди.

«Ўр она» – барча нарсадан қўрқувчи бу турдаги оналар дунёда «супер она»лар бўлмаслигини, бола катта қилишда адашиш ва хатолар бўлишини (айниқса, биринчи фарзандда) тушуниб олишлари шарт. Демак, секин-аста бўлса ҳам ҳаракат қилиб кўриш ва ўзига ишониш керак.

«Ҳушимкелди она» – оналар ичидаги энг мураккаб тоифа. У жуда ҳам ўзгарувчан, бола билан бўладиган муносабатига барқарорлик ва доимийликни олиб кириш учун унинг одатлари, муносабатлари ва муҳитига ўзгартириш киритиш лозим. Албатта, ўзини ўзгартириш осон эмас, аммо кайфиятдаги бундай беқарорлик билан боланинг руҳиятига ҳам зиён етказиб қўйиш мумкин.

«Идеал она» атроф-оламга ва боланинг дунёсига реал қараши керак. Бола қўғирчоқ эмаски, доим тоза ва бенуқсон кўринишда бўлса. Ҳар бир бола ўзига хос ва онанинг идеал бола ҳақидаги тасаввурига мос келавермаслиги мумкин. Аммо бу болани яхши кўрмаслик учун сабаб бўла олмайди. Онанинг ҳеч қандай шартларга боғланмаган меҳри эса жажжи қалб эгасининг энг катта эҳтиёжидир.

«Хизматкор она» – болани меҳри ва ғамхўрлигига фарқ қилаётган оналар ўзи ва оиласининг қолган аъзолари ҳақида ҳам ўйлаши, секин-асталик билан болага қиладиган «васий»лигини камайтириб бориши шарт. Ахир онанинг энг муҳим вазифаси болани катта ҳаётга тайёрлаш, сабр қилишга ўргатишдир, унга ҳамма нарса ни муҳайё қилиб бериш эмас.

ЕТУК ОНА

Аксарият аёллар ҳали оналик мақомига эришмай турибоқ юраги остида ураётган миттигина жонга муносиб она бўлишга жазм этадилар. Улар соғлом турмуш тарзига, тўғри овқатланиш тартибига риоя қиладилар, турли-туман курсларга қатнайдилар, ниҳоят, эрларини уйни «янги меҳмон» келишига мослаб ремонт қилдириш ва жиҳозлашга кўндирадилар.

Бундан ташқари, бўлғуси оналар нуридийдаларини қандай қилиб етук инсон қилиб тарбиялаш ҳақида кўп ўйлайдилар.

Атрофда қарама-қарши фикрлар кўп бўлса, оналарнинг вазифаси мураккаблашади. Қай бирини танлаш керак: икки ёшгача қулай тагликларми ёки уч ойликдан тувакка ўргатиш? Она сути билан боқишми ёхуд дўконларда сотилаётган ранг-баранг Nestle маҳсулотлари? Шифокорларнинг тавсияларими ёки халқ табobati усулларини қўллаш?

Ўз-ўзидан кўриниб турибдики, бўлғуси чақалоққа ўзимизни бахшида қилишимиз тайин: у билан кўп вақтни бирга ўтказиш, кун тартибига риоя қилиш, уни турли-туман тўғаракларга, айниқса, спортга олиб бориш.

Идеал онанинг фарзанди мунтазам равишда мутахассис шифокор томонидан текшириб турилиши керак, балки, бундай она ўз боласини бир лаҳзага ҳам қарамоғидан қўйиб юбормас, арзимаган нарсага ҳам ваҳимага тушар, ҳатто бувисининг ёнида қолдиришга қўрқар?

Бу саволларимизга жавоблар олгимиз келади. Чунки тўғриси билиб олсанг, хавотирга, нотўғри қарор қабул қилиб қўйиш ҳақидаги қўрқувга ўрин қолмайди, албатта, виждон азобига ҳам. Вазифангни адо эт ва кўнглингни хотиржам қил. Аммо кўпинча биз шундай вазиятларга ҳам тушиб қоламизки, ҳатто «тўғри» деб

билганларимиз ҳам биз кутган натижани тўла кафолатламайди.

Онанинг асосий вазифаси – боланинг ҳаёти ва соғлигини сақлаш, фақат бартараф қилиб бўлмас тўсиқларгина бу вазифани адо этмасликка халақит бериши мумкин. Бунга боланинг олган ҳар бир нафасига эътибор бериб туриш ва бола эмаклайдиган йўлларни хлор билан тозалашни унутмаслик киради.

Бу онанинг энг асосий масъулиятидир. Шу боис ҳаёт учун хавф туғдирувчи (ўткир буюмлар, кимёвий воситалар, касалликнинг хавfli белгилари) ва унчалик хавfli бўлмаган (бувижоннинг болага совуқ сув ичкизиб қўйиши, боланинг ердаги ўйинчоқни олиб оғзига солиши, қўшни амакининг бола ёнида чекиши) кабиларни яхшилаб ажратиб олиш зарур. Муҳим ва номуҳим нарсаларни ажратиб олиш ўзингизга бўлган ишончни оширади ҳамда болангизнинг хавфсизлигини таъминлайди.

Онанинг яна бир муҳим вазифаси – фарзандини яхши инсон қилиб вояга етказиш. Бунда ўзимиз ҳам болалик тажрибаларимизни эслаймиз ва ота-онамизнинг бизни қандай ўстирганини ўйлаб қаерда ёрдам бериш керак, қаерда эса халақит бермаслик лозимлигини англаб оламиз. Фалаж қилиб қўювчи васий ва жинояткорона бепарқлик ўртасидаги олтин ўрталикни шу тариқа белгилаб оламиз.

Шуни унутмангки, бола дунёни англаш учун туғилади, кимдир унга англатишини кутиш учун эмас. Дунёни идрок қилиш ҳатто тушда ҳам тўхтовсиз давом этади. Биз, оналар, ўзимизнинг барча ҳис-туйғуларимиз билан – мулойимликдан тортиб асабийликкача – бола учун «руҳият қўлланмаси» бўлиб хизмат қиламиз, чунки боланинг келажак ҳаётида айнан ана шу ҳиссиётлар турли-туманлиги муҳим роль ўйнайди. Бизнинг минимум вазифамиз

бу «қўлланма»да иложи борича ёқимсиз саҳифаларнинг камроқ бўлишини таъминлаш.

Олдимизда идеал онанинг намуналари жуда кўп ва бу турли-туманлик ҳар хил шароит таъсирида келиб чиққанлигини англашимиз шарт.

Энг қийини биз ўзимизда «бизнесмен аёл», «саришта уй бекаси», «севимли рафиқа», «меҳрибон она», «шахс сифатида доим ўсишга интилувчи аёл»ни жамлашга интилганимизда келиб чиқади. Ҳеч биридан воз кечмаслик керак! Барчасига улгуриш шарт! Болани ривожлантиришга ҳам, нодир таом рецепти бўйича таом тайёрлашу яна бир чет тилини ўрганиш ва, албатта, ажойиб маниякюрга ҳам.

Нега энди йўқ? Бу жуда ажойиб, фақат бир томони ни ҳисобга олмаганда: ҳар сафар узун рўйхатингизнинг бирини амалга оширганингизда албатта қувонасиз ва ўзингиздан фахрланасиз. Бу машғулотлар билан узоқ шуғулланишга шунчаки вақтингиз етмайди ва бу кўнгилсизлик ишингиз юришмаган пайтда қўшимча хафагарчалик келтиради. Ҳа, нимадир ўхшамади. Аммо сабабларни холисона таҳлил қилиб кўрсангиз ва «балки, агарда» деб ўзингизга эслатсангиз нимагадир эришганингизни ҳис қиласиз.

Хуллас, сиз «идеал» бўлишга интилсангиз-у, ўзингизга жуда кўп хато қилаётгандек туюлса ва хатолар натижаларини катталаштириб ич-этингизни еяверсангиз ўзингиз билмаган ҳолда бола учун қилишингиз шарт бўлган ишни ҳам қилолмайд қоласиз. Ўтган иш ўтиб бўлди, ҳозир олдингизда турганига эътиборсизлик қилиб бўлмайди. Акс ҳолда, яна адашасиз ва сизда айбдорлик ҳисси ортиб кетади.

Бундан қандай халос бўлиш мумкин? Ҳеч иккиланмасдан «идеал она» ролини ўйнашдан воз кечинг. Энг

аввало, хато қилишга ва бу хатоларни тўғрилашга ҳаққингиз борлигини тан олинг. Ўз-ўзидан оналик бурчингизни энг яхши ҳолатда, ўзингизга ҳам шодлик олиб келадиган тарзда адо этишга интилишингиз шарт.

Она ва фарзанд муносабатлари ҳеч қандай шартларга боғланмаган муҳаббат асосига қуриладиган муносабатлардир. Айнан ана шу меҳринга онани ягона ва бетакрор инсон қилиб кўрсатади. Ҳеч ким унинг ўрнини эгаллай олмайди ва онанинг вазифаларини ундан кўра яхшироқ адо этолмайди.

Биз ўзимизнинг хато-камчиликларимиз борлигини билганимиз ва хато қилиш имкониятидан фойдаланганимиздан кейин бошқаларнинг ҳам хато қилишига ва нуқсонли бўлишига ижозат беришимиз шарт. Бизни бир ишда қойил қолдирган киши (масалан, болага қарашда) сабр қилиш тимсоли бўла олмайди.

Аммо биз ўзлаштиришимиз керак бўлган асосий дарс – болаларимизга халақит бермасдан уларга ёрдам қўлини чўзишни ўрганиш. Болалигингизда сизга яқин бўлган кишиларни кўз олдингизга келтиринг (ота-она, устозлар ва ҳ.к.), уларнинг қилган хатоларини такрорламасликка интилинг, мабодо хатолар содир этган бўлсангиз, уларни тўғрилашга ҳаракат қилинг. Шунда идеал она бўлиш томон яна бир қадам ташлаган бўласиз.

Агарда сизни, бир томондан, «яхши она бўлолмаслик», иккинчи томондан, бола билан оғирликни ҳис қилиш туйғуси чулғаб олаётган бўлса, ҳушёр тортинг. Ўзингизни бундай хавfli ҳолатдан зудлик билан олиб чиқшингиз, нуридийдангиз учун «идеал она» бўлмасангиз ҳам, жилла қурса, «хотири жам» она бўлишга ҳаракат қилишингиз керак.

Агар ўзингизни ёмон ҳис қилсангиз ёки ҳаммаси жонингизга теккан бўлса, ҳадеб ўйланаверманг. Бола

сизнинг кайфиятингизни жуда яхши ҳис қилиб туради ва унга мослашади; ҳиқиллашни бошлайди, инжиқлик қилади, йиғлайди. Сиқиялпсизми – бўлиб ўтган кўнгилсизликдан хулоса чиқаринг-да, орқага ташланг. Ҳаммасининг ўз вақти бор. Яхши она ўз оналик вазифаларини суиистеъмом қилиб ғам-ташвишларга берилмайди, болалари учун ҳам ўзини қўлга ола билади.

Ўзингизни қийин вазиятларда ҳам банд қила билинг.

Атрофингиздагилардан боладан эътиборингизни чалғитувчи нарсалар ёки гап-сўзлар билан диққатингизни бўлмасликларини илтимос қилинг, айниқса, бола ҳаётининг илк кунларида.

Агар эҳтиёж туғилса, яқинларингиздан ёрдам сўранг. Аммо аввал ўзингизга нима керак эканини аниқ билиб олинг.

Замонавий, ўқимишли аёлнинг «идеал она» бўлишида жуда катта масъулият ётади. Буни қандай қилиб кўтара олиш мумкин? Табиий инстинктлар, анъаналар ва оналаримизнинг тутган йўлларига қайтиш осонроқ эмасмикан?

Энг муҳими, ҳар қандай ҳолатда ҳам танлов сизда; бегона идеалларга мос бўлишга ҳаракат қиласизми ёки ўзингизнинг шахсий услубингизни жорий этишга интиласизми? Идеалда ҳаммаси ўз ўрнида бўлади: оналик инстинктлари ҳам, момоларнинг тажрибалари ҳам, тиббиётга доир билимлару замонавий ғоялар ҳам, энг асосийси, ўзингизнинг шахсий фикрингиз ҳам.

Етук онанинг белгилари

1. Етук она доим хотиржам ва руҳан барқарор. Бола шўхлик қилса, айтилганларни дарҳол бажармаса, ғазаб отига минмайди. Овозини кўтариш, болани уриш етук онага хос эмас.

2. У бўш вақтини боласига ажратади. У билан бир-га расмлар чизади, китоблар ўқиб беради, турли ўйинлар ўйнайди.
3. Болани ривожлантирадиган, такомиллаштирадиган тўғаракларга олиб бориш идеал она учун ҳар нарсадан муҳим.
4. У дилбанди ҳаётидаги ҳар бир ҳолатдан хабардор.
5. Бундай она ҳар бир вазиятда боласига ёрдам беришга шай.
6. У боланинг саломатлигига эътиборли, касалликнинг олдини олишга уринади.
7. Дўконма-дўкон санғиш ва дугоналари билан телефонда соатлаб гап сотиш етук онага хос эмас.
8. У боласининг ташқи кўриниши ва хулқ-атвориغا аҳамиятли. Унинг боласи тартибли кийинади, сочлари силлиқ қилиб таралган ва атрофидагиларни одоб-ахлоқи билан мамнун қилади.
9. У боласи ейдиган озуқаларга эътиборли. Кичкинтойининг соғлом овқатланишига ҳаракат қилади, турли-туман нотабиий маҳсулотларни бермайди.
10. Унинг уйида доим тозалик ва тартиб ҳукмрон...

Айфон билан тарбия қилолмаймиз

Асрлар бўйи ота-оналар келажак ворисларини энг керакли нарсаларга ўргатиб, ҳаёт давомида учраши мумкин бўлган барча хавфлардан ҳимоялана оладиган қилиб тарбиялаганлар. Афсуски, вақтлар ўтиши ва фан тараққиёти кўп нарсаларнинг ўзгаришига сабаб бўлди, бугун биз ахборот технологиялари асрида аждодларимиздек йўл тутмаётганимизни тан олишга мажбурмиз.

Бугун ота ҳам, она ҳам куни бўйи ишлаб пул топиш билан овора, болалар ўз ҳолича вақт ўтказмоқдалар. Асосий вазифаси фарзандига маънавий озуқа бериш бўлган ота-онанинг биринчи даражали иши боласининг қорнини тўйдириш, ҳеч кимдан кам қилмай кийинтириш ва дунёнинг жамики бойлигига алишмайдиган жигарпорасига айпад ёки айфоннинг сўнгги русумдагисини олиб беришдангина иборат бўлиб қолди.

Қанчалар ачинарли бўлмасин, кўплаб оилаларда бола тарбияси ана шу мажбуриятлар билан яқунланади. Болаларнинг маънавий тарбияси интернет, телевизор, ижтимоий тармоқлар ва уларда орттирилган дўстлар таъсири остида шаклланмоқда. Тасавури, фикрлаши оппоқ қоғоздек тоза фарзандимизнинг ҳеч қандай тўсиқсиз хизмат кўрсатадиган тармоқларда нималарни томоша қилиши, телевизорнинг қайси канални танлаб кўриши, кимлар билан дўст тутиниши – буларнинг бари биз назоратимизга олишимиз керак бўлган нарсалардир.

Гап фақат интернет ҳақида кетса, кўз ўнгимизда ҳеч қандай қийинчиликсиз топиш мумкин бўлган беҳаёлик ва қабихликнинг барча турлари маданият деб тиқиштирилаётган олам намоён бўлади. Албатта, интернет фақат ёмонликка хизмат қилади демоқчи эмасман, интернетнинг афзалликлари бисёр, қайси мақсадда ишлатилишига қараб у бизга жуда кўп қулайликларни яратади.

Бироқ борлиқдаги ҳар бир нарсага қизиқувчан болакай ўзини қизиқтирган барча маълумотларни осонгина топиб олмоқда ва томоша қилмоқда. Таҳлил қилиш ёшида бўлмаган бу болалар ушбу маълумот узатувчи манбалардан келаётган ҳамма нарсани ишонч билан қабул қилмоқдалар, энг ёмони, бу маълумотлар таъсирида бола шахсияти нотўғри ривожланмоқда, оқибатда бугуннинг болалари ота-она орзусининг ушалишига са-

бабчи эмас, аксинча, уларнинг юзини ерга қаратадиган бўлиб улғаймоқдалар.

Агар бемехр, ахлоқсиз фарзандларни вояга етказишни хоҳламасак фарзандларга бўлган муносабатимизни, бола тарбиясидаги услубимизни қайтадан кўриб чиқайлик ва хатоларимизни тузатайлик, чунки нечоғлик ақлли гаплар гапириб, маъруза ўқимайлик, болалар бизнинг сўзларимиздан эмас, қилаётган ишларимиздан ўрнак оладилар.

Болаларимиздан айфон учун пулни эмас, меҳримизни ва эътиборимизни аямайлик, чунки бола тарбиясига етарли вақт ажратиб, тўғри тушунчаларни англатибгина уларни яхши инсонлар сафига қўшиш мумкин.

Инсонга ота-оналик мақоми шунчаки бериб қўйилмаган ва уларнинг масъулияти болаларининг қорнини тўйдириш ва мавсумга қараб кийинтириш билангина чекланмайди. Ота-она, энг аввало, тарбиячи, нафақат бир неча фарзанднинг, балки бутун бир жамиятнинг тарбиячисидир.

Эслатма: 4 нафар фарзанднинг отаси, айфон асосчиси Стив Жобс болаларининг айфон ушламаслигини қаттиқ назоратга олган, уларга телефон тутқазмаган экан.

ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ЯХШИ ЎГАЙ ОНА БЎЛИШ МУМКИН?

Ўгай она ёки она йўқ бўлганида

Тақдир тақозоси билан аёл ўгай она бўлишига тўғри келиб қолса, у бир қанча саволларга тўқнаш келиши аниқ.

Қандай қилиб бола билан тил топишиш мумкин?

Ўгай фарзандни тарбия қилиш имкони мавжудми?

Эртақлардагидек ёвуз эмас, аксинча, яхши ўгай она бўлишнинг иложи борми?

Мулоқотга киришиш

Бўлғуси ўгай онани ташвишга соладиган энг биринчи нарса бу – бола билан қандай ва қаерда танишиш. Психологлар бир овоздан тавсия қилишади: танишув боланинг уйида бўлмаслиги керак.

Даствабки бир неча учрашувни боланинг ёши ва қизиқишига қараб у учун ёқимли жойларда ўтказиш лозим. Янги жой уйдаги баъзи ишлар ва нарсаларга чалғишга йўл қўймайди, учрашувнинг барча иштирокчилари шароитга тенг мослашадилар.

Бола кўнглига йўл топиш учун ўзимизга азиз бўлган киши билан танишишга билдиргандек қизиқиш билдиришимиз керак. Нимага қизиқади, нималарни хуш кўради ва кимлар билан дўстлашган – буларни билиб олиш ва шундан келиб чиқиб мулоқот учун мавзу ва биргаликда шуғуллангани машғулот топиш мумкин.

Яхшиси, танишув маросими секин-асталик билан бўлгани маъқул. Болани безовта қилмаслик ва унга озор етказиб қўймаслик учун хавфсиз ва қулай муҳитни яратиб олиш даркор.

Агар боланинг фақат отаси бўлиб, онаси дунёдан ўтган бўлса, ўгай она отасини олиб қўяётган аёл тимсолига айланиб қолмаслиги зарур. Шундай йўл тутиш керакки, боланинг ўзи отасини ўгай онаси билан «бўлишгиси» келиб қолсин.

Тарбиядаги қийинчиликлар

Ўгай она янги оилада яшашни бошлар экан, дарҳол тарбияга аралашиб кетиши тўғри эмас, яхшиси, буни отанинг ўзига қолдириб турган маъқул. Вақт ўтиши билан она тарбия ишларига секин-асталик билан қўшили-

ши мумкин. Болага уни ўз оила аъзосидай кўра бошлагунича вақт бериш керак.

Уй бекаси ва она ролига киришиш бирданига бола ва ўгай она муносабатларида зўриқишни келтириб чиқариши мумкин.

Ўгай она ота ва бола муносабатлари ўртасида туради, шунинг учун бу муносабатларда ўта эҳтиёткор бўлиш лозим. Бу муносабатларга футур етказиши мумкин эмас.

Тарбия жараёнидаги баъзи тушунмовчиликларда аёл аввал буни боланинг иштирокисиз, эри билан муҳокама қилиб олиши зарур.

Агар аёл қандайдир муҳим қоидани жорий этиш керак деб ҳисобласа буни жуда моҳирона қилиши лозим.

Бир оилага бека бўлиш ундаги болаларнинг тарбиясига масъул бўлиш демакдир. Бунинг учун Аллоҳдан ажр-савоб умид қилган ҳолда ишга киришиш ҳар бир ўгай она учун жуда катта туртки, куч-қувват манбаи бўлиб хизмат қилади.

Шунинг учун буни жуда эҳтиёткорлик билан амалга ошириш керак, оиладаги мавжуд тартиб-қоидаларни бирдан ўзгартириб юбориш ярамайди.

Ўгай она олдидаги мураккаб вазифалардан яна бири боланинг онасига бўлган муносабатидир. Қанчалик қийин бўлмасин, у аёлни тушуниш ва қабул қилиш зарур.

Яхши ўгай она бўлишни истаган ҳар бир аёл, боланинг онаси қандай бўлганидан қатъи назар, унга ҳурмат билан муносабатда бўлиши ва буни болага билдириши керак. Акс ҳолда, бола кўнглига йўл топиш мушкул бўлади.

Синов

Баъзи болалар «янги она»нинг яхши ёки ёмон эканини билиш ва бошқа мақсадларда синовдан ўтказишга ҳаракат қилишлари мумкин. Бунда «фитна»ларга таслим бўлиб қолмаслик лозим.

Агар бола ўгай она билан гаплашишни хоҳламаса вазиятга боланинг кўзи билан қарашга ҳаракат қилиши зарур. Балки, шунда бегона бир «хола» келиб унинг уйида ўз тартиб-қоидаларини жорий қилаётгандек кўринаётганини тушуниш мумкин бўлар. Бу усулдан кўп фойдаланиш керак эмас, лекин баъзида ёрдам беради.

Бола билан яхши муносабат ўрнатишнинг яна бир усули ўйинлардир.

Ўйин жараёнида болалар катталар билан ўзлари хоҳлаб мулоқотга киришадилар ва биргаликда ўтказилган ёқимли дақиқалар ўзини албатта оқлайди.

Агар аёл уни қабул қилишмаётганини сезса бунинг сабабини аниқлаши ва унга қарши курашиши даркор.

Ҳар қандай боланинг тажовузи остида қандайдир оғриқ турган бўлади. Балки, у отасини қизғонаётган ёки онасини ўгай она сиқиб чиқаряпти деб ҳисоблаётгандир.

Сабаблардан қатъи назар, бу мураккаб вазиятни ҳал қилиш керак. Агар бу рашк бўлса, отани ёки онани боладан ҳеч ким тортиб ололмаслигини тушунтириш имконияти пайдо бўлади. Онадан хафа бўлиш бўлса ҳам, ҳеч қачон унинг обрўсини туширмаслик керак. Ўгай она қанчалик яхши бўлмасин, бола учун ўз онаси муҳимроқ.

Баджаҳл ўгай онага айланиб қолманг

Бола билан бўладиган муносабат 99% аёлга боғлиқ. Агар унда оналик ҳис-туйғулари етарли бўлса, болаларни чин қалбдан яхши кўра олади ва уларга ғамхўрлик қила билади. Болалар меҳрни ҳис қиладилар ва ундан гуллаб-яшнайдилар.

Агар эрининг болалари аёлда оналик туйғуларини уйқотмаса, унда оила бошқа мақсадда қурилгани аён бўлади. Масалан, аёл ўзини хавфсиз ҳис қилиш учун турмушга чиққан бўлиши мумкин. Кейинроқ аёл болаларни ўз

отасидан қизғонишни бошлайди, худди «Зумрад ва Қим-мат»даги каби. Боладан қутулишни, бувисиникига жўна-тиб юборишни, эркакнинг ҳиссиётларига таъсир қилиб, ўзига нисбатан масъулият ва қарздорлик туйғуларини қўзғатишни хоҳлайди.

Эрнинг боласи ёқмаётган бўлса, шунчаки эркак билан муносабатларни бошдан-оёқ таҳлил қилиш зарур. Эркак ҳам, аввало, боланинг келажаги ҳақида ўйласа яхши бў-лади.

Ўсмир ўғай бола

Ўсмир болалар билан муносабат ўрнатиш бироз му-раккаброқ. Улар билан ота-онадек эмас, дўст каби муло-қотда бўлиш лозим. Унга ўз фикрини билдиришига им-кон беринг, унинг шахсини ҳурмат қилишингизни кўрса-тишга тиришинг.

Агар ўсмир ўта тажовузкор бўлса, вазиятга ота ҳам аралишиши даркор. Ўсмир қалбидаги тажовузнинг са-бабларини аниқлашда бор имкониятни ишга солиш ке-рак. Уни нимадир қаттиқ хавотирга солаётган, нимадан-дир қўрқаётган ёки уялаётган бўлиши эҳтимол.

Гап шундаки, ўсмирлик ёшида бола организми ва ру-ҳиятидаги жуда кўп ўзгаришлар туфайли ҳам кўпинча ҳаётдаги ва ўзидаги ўзгаришлар билан келишавермай-ди. Айнан шунинг учун у бутун дунёни ўзига душман деб қабул қилиши мумкин.

Боланинг онаси вафот этган бўлса

Онасининг вафотидан сўнг ярим йил, бир йилга-ча бола чуқур қайғуда бўлиши мумкин. Ўз уйида янги «она»нинг пайдо бўлиши эса болага ўта оғир ботади. Ал-батта, отага ҳам осон эмас. Янги аёл қўллаб-қувватлаши, эркакка ҳамдарад ва ёрдамчи бўлиши, мусибатни енгиб ўтишларига кўмаклашиши керак.

Халқ оғзаки ижоди ва бадиий адабиётда ўгай она кўпинча салбий томондан кўрсатилган, бу бола билан муносабатни янада қийинлаштиради. Аслида, мазкур вазиятда нафақат бола, балки аёл ҳам кучли стресни бошдан кечиради.

Бегонанинг боласини ўз боласидек қабул қилиш осон эмас, ҳатто у гўдак бўлса ҳам. Бошқа оилада шаклланиб бўлган болани-ку айтмаса ҳам бўлаверади. Агар аёл қийинчиликларга учрайверса ёрдам сўрашга тортинмаслиги керак.

Балоғатга ёшига етган фарзанд учун қандай қилиб яхши она бўлиш мумкин?

Волидаи муҳтарама бўлиш фақат боланинг кундалик эҳтиёжларини қондириш эмас, балки бола ҳаётининг муҳим қисми ҳамдир.

Болалари учун яхши она бўлишни ўз бурчи деб биладиган аёлларга яхши она бўлишда ва нуридийдаларини бахтли қилиб ўстиришда ёрдам берадиган баъзи тавсияларни эътиборингизга ҳавола этамиз.

Қиз бола тарбияси

Ҳар бир қизалоқ ўз онаси учун дунёдаги энг ажойиб қиздир. Ҳар бир она қизининг фақат энг яхши сифатлар ҳосил қилишини хоҳлайди.

Қиз бола тарбиясида хато қилмаслик ва гулдан-да нафис бўлган ғунчамизнинг бахтли ҳаёти ҳақидаги орзуларимиз амалга ошиши учун қандай йўл тутиш даркор?

Қандай қилиб қиз болага ўрнатилган бўлиш мумкин? Ахир унинг келажакдаги ҳар бир хатти-ҳаракати болалигида олган тарбияси ифодаси бўлади-ку.

Қиз фарзанд билан мулоқотда нималарга эътибор бериш керак?

Аёл кишининг энг муҳим вазифаси ўзига ишонган аёл бўлишдир. Она ҳеч қачон қизига унинг хунуклиги ёки беўхшовлиги ҳақида гапирмаслиги лозим. Агар уйда қиз боланинг камчилик-нуқсонлари танқид қилиб гапирилса (ўта семиз, ўта ориқ ёки новча), бола ўзини нуқсонли ҳис қила бошлайди ва бу салбий туйғу ривожланиб боради. «Мен чиройли эмасман» деган тушунча билан вояга етган қизнинг ўзини бахтли ҳис қилиши даргумон.

Қиз бола тарбиясида жисмоний жазолаш усуллари-дан ҳам воз кечган маъқул. Руҳшунослар фикрича, ўта қаттиққўл ва қаҳрли ота-онанинг қизлари келажакда шахсий ҳаётини тиклашда қийналар экан.

Қиз боланинг яна бир вазифаси бека бўлишдир. Қизини бека бўлишга она тайёрламаса, бошқа ким ҳам тайёрларди? Рўзғор ишларига фарзандни ёшлигидан ўргатиб бориш қиз болада мустақиллик, масъулият ва ўзига ишонч туйғусини ривожлантиради.

Она – кичик хоним тақлид қиладиган энг яхши намуна. Агар қизингизнинг бахтли ва омадли бўлишини хоҳласангиз, аввало, ўзингиздан бошланг.

Ўғил бола тарбияси

Ўғил болага она тарбияси ота тарбияси қадар муҳимми деган саволга «ҳа» деб жавоб берамиз.

Ўғил болага ёш боладек эмас, эркак кишидек муомала қилиш керак.

Ўғлингизни масхаралаб, устидан кулишдан эҳтиёт бўлинг. Аёлнинг эркак киши устидан кулиши у учун жуда оғриқли. Бу унинг ўзига берадиган баҳоси шаклланишига салбий таъсир кўрсатади.

Ўғил бола кичкиналигидан ўз ҳаракатларига жавобгар эканини билиб бориши шарт. Ўғлингизда ёшлигидан эркакларга хос хислатларни шакллантириб боринг:

унинг мустақил ҳаракатланишини таъминланг ва рағбатлантинг, оилавий қарорлар қабул қилишда ёшини эътиборга олган ҳолда у билан маслаҳатлашинг.

Қизиқишларини қўллаб-қувватланг. Ишлари билан қизиқинг. Эркак учун ўзини намоён қила олиш омадли бўлишнинг туб негизидир.

Ўсмир фарзанд тарбияси

Болангиз ҳали кичик – сизни чексиз севадиган ва қучоғингизга ўзини тинмай урадиган ёшда экан, сизга она ролини бажариш унчалик қийин бўлмайди. Лекин бир куни ҳаммаси бирданига ўзгаради – кичкинтойингиз бирданига катта бўлиб қолади. Бундай пайтда ўсмир билан мулоқотни йўқотиб қўймаслик учун нималар қилиш керак?

Аслида, ўсмирлик палласи нафақат ота-она учун, балки боланинг ўзи учун ҳам энг қийин давр ҳисобланади. Шу боис она ўсиб келаётган авлодни иложи борича тушунишга ҳаракат қилиши ва ривожлантириш талаб этиладиган қобилиятларига урғу бериши лозим.

Ўсмир боласи бор оналарга тавсиялар:

- Болангизнинг вояга етганини қабул қилинг, мустақил бўлишига имкон беринг, унга ишонинг.
- Ўсмир фарзандингиз билан мулоқот қилганда керакли томонга ўзгара оладиган, моҳир она бўлинг. Ҳар қандай тортишувда ўз фикрида қатъий туриб олишдан кўра қандайдир келишув йўлини танлаш яхшироқ.
- Нуридийдангизнинг ишлари билан қизиқинг. Аммо болангиз айтишни хоҳламаган нарсани мажбурлаб билиб олишга уринманг.

- Ўсмир болангизнинг шахсий ҳудудини ҳурмат қилинг, у энди хонасига тақиллатмай кириш мумкин бўлган гўдак эмас.
- Ўсмирга қарор қабул қилишида ёрдам беринг, лекин босим ўтказманг.
- Қабул қилган қарорларининг масъулияти ўз бўйнида эканини англating.
- Агар ҳаёти учун хавfli бўлмаса, ниманидир ўзи мустақил қилишига имкон беринг.
- Ўсмирлик палласи бироз мураккаб, лекин вақтинча. Бу даврдан чиройли тарзда чиқиб кетиш учун сабр, сабр ва яна сабр қилиш керак.

Бир пайтнинг ўзида ҳам яхши она, ҳам яхши рафиқа бўлиш мумкинми?

Қандай қилиб бола парвариши ва уй-рўзғор юмушлари билан бўлиб эр билан яхши муносабатни сақлаб туриш мумкин?

Бола фақат бахтли оиладагина бахтиёр бўлиб вояга етади. Бола тарбияси ва парваришидек мураккаб жараёнда эр-хотинлик муносабатларини аъло даражада ушлаб туришнинг имкони борми?

Уй ишлари ва бола катта қилишдек масъулиятли вазифага қўл уриш билан бирга ўз қизиқишларингиз ва шахсий ишларингизга ҳам вақт ажратишингиз керак. Лекин бир нарсани унутманг – мувозанатни сақлай олишингиз лозим. Шахсий қизиқишларингиз оила эҳтиёжларига зид бўлиб қолмаслиги шарт.

Оила эркак ва бола доим талпинадиган, хотиржамлик ва ҳузур-ҳаловат маскани бўлиши зарур.

Оила аъзоларингизни тушунишга ҳаракат қилинг. Агар улар сизнинг қўллаб-қувватлашингизни ҳис қилсалар доим ёнингизга ошиқадилар.

Оилангизда меҳр ва эътибор ўринли талабчанлик билан уйғунлашсагина болаларингиз оиладаги қонун-қоидаларга ҳурмат билан қарашади ва бўйсунушади.

Яхши она бўлишга тиришиб турмуш ўртоғингизни эсдан чиқариб юборманг. Бола эътиборингизнинг асосий марказида бўлиб қолиши эрингизга ёқмаслиги тайин.

Ташқи кўринишингизга асло бепарво бўлманг.

Унутманг, эркаклар кўзлари билан севадилар. Юз учун турли-туман ниқоблар ва оддий жисмоний машқларни кундалик юмушлар билан бирга бажариш қийин эмас!

Баъзи-баъзида «романтик оқшом»ларни ташкиллаштириб туринг. Болаларни бир неча соатга бувижонисиникига жўнатишингиз ёки эртaroқ уйқуга ётқизишингиз ҳам мумкин.

Буларнинг ҳаммасига улгуриш учун эса мақсадларни ва кунни тўғри режалаштиришни ўрганиш керак. Шунда оналик ва рафиқалик мақоми сизга фақат ва фақат қувонч олиб келади.

ОТА-ОНА БИЛИШИ ШАРТ БЎЛГАН 4 МУҲИМ ҚОИДА

Фарзанд – Аллоҳ таолонинг бандаларига ато этган энг ширин ва лазиз неъмат, у шу қадар азизки, боласи учун ҳар бир ота-она ҳатто жонини қурбон қилишга тайёр. Бироқ бу лазиз неъматнинг улкан синов эканлиги ҳам айни ҳақиқатдир.

Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) деганлар: «Сизларнинг ҳар бирингиз раҳбарсиз ва ҳар бирингиз қўл остингиздагилар ҳақида сўраласиз. Имом ўз қавмига масъул ва у қавми ҳақида сўралади. Эркак ўз оиласига масъул ва

у ўз оиласи ҳақида сўралади, аёл эрининг уйидагиларга масъул ва у булар ҳақида сўралади».

Фарзанд ўстираётган ёки энди фарзандли бўлиш арафасида турган бўлғуси ота-оналарда савол:

1. Болани қандай қилиб динимизда буюрилганидек тарбия қилса бўлади?
2. Болаларимиз бахтли бўлиши учун нималар қилиш лозим?
3. Уларда яхши сифатлар шаклланиши учун-чи?

Бу саволларга қуйидагилар жавоб бўла олади деган умиддамиз.

1. Ўзингизни такомиллаштиринг.

Болангизни яхши инсон қилиб тарбияламоқчимисиз? Бунинг учун, аввало, ўзингизни тарбияланг ва такомиллаштиринг, чунки уларга қанча насиҳат қилманг, ақл ўргатманг, барибир, тарбияни сизнинг ҳаракатларингиздан оладилар. Фарзандларингиз ижобий муҳитда ўсиб-улғайиши ва ислом таълимотидан хабардор бўлиши учун динингизни яхшироқ ўрганинг. Болаларга исломнинг гўзаллигини ёшлигиданоқ кўрсатиб бориш жуда муҳим.

2. Турмуш ўртоғингизни ардоқланг.

Эрингиз (хотинингиз) билан илиқ ва тотув муносабатда бўлишга интилинг. Ота-она муносабатлари бола учун жуда аҳамиятли, чунки боладаги никоҳ, турмуш ҳақидаги илк тушунчалар оилада шаклланади ва келгусидаги оилага бўлган муносабатлари ана шу асосга қурилади.

Агар фарзандингиз ўғил бўлса, эрингиздаги яхши ва ижобий сифатларни, хатти-ҳаракатларни эътироф этинг ва мақтанг (болага эшиттириб). Эркак киши эгаллаши керак бўлган сифатлар дилбандингизда кичиклигидан шаклланиши учун унинг кичик «қаҳрамонликлари»ни

ҳам назардан қочирманг ва мақтаб туринг (кичкинагина зараркунандани ўлдиргани учун «менинг паҳлавоним, қўриқчим» ёки дўкандан нон олиб келгани учун «оила-мизнинг боқувчиси, меҳрибони» деб мақтанг).

Фарзандингиз қиз бўлса, оталар қизи ва аёлига муносабатда ғамхўр бўлишлари керак.

3. Гаджетларга қарам бўлиб қолишига йўл қўйманг.

Техника асрида аксарият ота-оналар болалари халақит қилмаслиги ёки зерикиб қолмаслиги учун кўп вақтни компьютер, планшет, телефон ва телевизор қарши-сида ўтказишларига ижозат бермоқдалар. Ўзидаги қобилиятларнинг тўла кашф этилишига монелик қиладиган бундай бемаъни ва зарарли машғулотларга одатланиб қолаётганлар болаликнинг софлиги ва беғуборлигидан ҳам эрта маҳрум бўлмоқдалар.

Болангизга у ёки бу кўрсатувни ёхуд мультфильмни кўришга ижозат бераётганингизда ҳам маълум вақтни белгилаб қўйинг, фақат унинг нима ҳақида эканини яхшилаб текшириб кўринг. Қолган пайтларда болани бундан-да зарур ишлар билан банд қилишга интилинг (тил ўрганиш, ҳунар, спорт каби).

4. Дилбандингизга раҳм-шафқат кўрсатинг.

Пайғамбар (с.а.в.) болаларга шафқатли ва меҳрибон эдилар. Бир куни неваралари Ҳасанни ўпаётганларини кўрган саҳоба Ал-Ақра: «Менинг ўн фарзандим бор, бироқ мен уларни ўпмайман», – деди. Шунда Расулulloҳ (с.а.в.): «Раҳм қилмаганга раҳм қилинмайди», – дедилар (Муслим ривояти).

Фарзанд – Аллоҳ таоло томонидан берилган омонат. Барчамизга шу ширин омонатнинг масъулиятини ҳис қилиш насиб этсин!

ОНА ҲАҚИДА СЎЗЛАР

Туққан эмас, тарбия қилган онадир.

Теракка қараб тол ўсар, онага қараб қиз ўсар.

Бола – лой, она – кулол.

Боласини мақтаган онадан қўрқ.

Она сути билан кирмаган тана сути билан кирмас.

Оналик уйнинг ори бор, оталик уйнинг – зари.

Отаси жиннининг бири жинни, онаси жиннининг – бари.

Фарзанд боққан – ота, жонини қоққан – она.

Эркалатса онаси, талтаяди боласи.

Яхши кўрсанг боласин, иззат қилгин онасин.

Бола соғлиги – она бойлиги.

Гунг боланинг гапини кар онаси тушунар.

Она қилса зўрликни, бола тортар хўрликни.

Хотинни яхши кўрсатган қўлидаги боласи.

Келин ёмон, невара ширин.

Онаси мақтаган қизни олма.

Қиз берсанг отасига қараб бер, қиз олсанг онасига қараб ол.

Ҳаёт денгизининг бешафқат тўлқинлари ўз бағридаги йўловчиларни ҳали у соҳил, ҳали бу соҳилга отиб синайди. Бир этак қаро кўзга ОНА бўлиш бахтига эришган аёл энди биттагина жонига эмас, болаларининг қадди ғоз бўлиб ўсишига, денгиздаги беомон тўлқинлардан бешикаст чиқишига ҳам масъул.

Она зоти борки, боласи бахтли бўлишини, унинг роҳатини кўришни истайди, шу умид билан яшайди, умр кечиради. Аммо «олманинг тагига олма, беҳининг тагига беҳи тушади» . Аёл бахтли бўлса, бутун оила саодатли бўлади. Аёл маъюс, ғамгин экан, болалар кўзлари кулмай катта бўладилар. Жонингиздан узиб ясаган ЖОН

ҳаққи-ҳурмати бахтли бўлишдан, ўзингизни бахтли қилиш йўлларини ахтаришдан чарчаманг!

* * *

Ҳар бир бола учун дунёдаги энг гўзал аёл – унинг онаси, энг яхши эркак – унинг отаси.

Ана шу шаффоф тасаввурдаги мурғаккина қалбга салбий туйғулар, ғазаб ва нафратга йўғрилган сўзлар билан заха етказиб қўймаслик ҳар бир онанинг асосий вазифаси бўлиши лозим.

Эр-хотинлик бошқа, ота-оналик бошқа. Бу мақомларни бир-бирига аралаштириб юбормаслик даркор.

Эрингиз билан орангиздан гап қочса, болангиз билмасин. Чунки эрингиз сиз учун эр бўлса-да, болангиз учун отадир. «Отанга ўхшамай ўл», «Отанг ундоқ, отанг бундоқ» деган сўзларни айтиш асло мумкин эмас.

Эр-хотинлик муносабати бир оғиз сўз билан якун топиш эҳтимоли мавжуд ришта бўлса, ота-оналик то қиёматгача давом этадиган муносабатдир. Бу муносабатга футур етиши бола руҳиятида ўта салбий из қолдиради.

Шунинг учун бутун фарзанд ўстиришни мақсад қилиб олган она боладаги отаси ҳақидаги ижобий тасаввурга зарар еказмаслиги керак.

* * *

Оналик қарз бериш дегани эмас. Ҳаётда ҳамма нарса ниманингдир эвазига берилади, лекин фақат оиладагина меҳр-муҳаббат ҳам, ғамхўрлик ҳам ҳеч қандай шартларсиз бўлиши лозим. Нега болангиздан эваз истайсиз, катта бўлгач сизга қарзини қайтаришини кутасиз? Ота-оналик – Аллоҳ томонидан бизга топширилган буюк вазифа. Бу вазифани адо этиб улкан ажр оламиз. Шунинг ўзи кифоя эмасми?

* * *

Миттигина чақалоқ дунёга келар экан, кўзини очиб кўрадиган илк инсони онаси бўлади. Боланинг келажакда қандай инсон бўлиши кўп жиҳатдан унинг ота-онасига, айниқса, онасига боғлиқ. Чунки бола ниҳол бўлса, унга сув қуйиб парвариш қиладиган, ўғит берадиган боғбонлар унинг отаси ва онасидир. Бола кўпинча онаси билан бўлгани сабабли тарбиянинг асосийсини ҳам онадан олади. Бежизга бир ўзбек адибаси: «Миллатнинг сифат белгисини аёллар белгилайди», – демаган. Ниҳолингизнинг қандай дарахт бўлиши, қандай мева бериши сизга боғлиқ, муҳтарам Она! Албатта, унинг соясидан ўзингиз баҳраманд бўласиз, мевалар хоҳ аччиқ бўлсин, хоҳ ширин, уларни барибир ўзингиз истеъмол қиласиз. Келажакда роҳатда бўлиш учун ниҳолингизни яхши парваришланг, вақтида сув, ўғит беринг, каллаклар кетган шохларини кесиб туринг. Бунинг учун бироз меҳнат, сабр ва қатъият керак бўлади, холос. Агар болангизни яхши тарбия қилсангиз мукофотини ҳар икки дунёда оласиз.

МУНДАРИЖА

Марҳабо Мўминжон қизи. Бола тарбияси борасида ота-оналарга тавсиялар.....	3
1. Фарзандингизни яхши билинг	3
2. Болангизнинг ишончини қозонинг	3
3. Қўйинг, болаларингиз ўйнасин!	10
4. Болангизни дўстларидан айирманг.....	11
5. Болангизни ҳеч ким билан қиёсламанг	12
6. Ука рашки.....	12
7. Кийим ва харажат	13
8. Болангизнинг янада чиройли гапириши учун	14
9. Нарсаларини эҳтиёт қилишни қандай ўргатиш мумкин?.....	17
10. Болага ҳурмат кўрсатилиши лозим.....	18
11. Болангизнинг ўзига бўлган ишончини орттириш учун нималар қилиниши керак?.....	18
12. Болангизга жинсий масалаларда ҳам тушунча беришингиз лозим	19
13. Болангизни ҳаддан ташқари назорат қилишдан сақланинг	21
14. Ота ва она болага ҳар хил муомала қилмаслиги керак	22
15. Болани қандай жазолаш керак?.....	23
16. Мукофотлаш тизими	26
17. Ўсмирлик. Бу даврда ота-оналар нима қилишлари зарур?.....	27
18. Ҳеч ким ҳеч кимга яшашни ўргата олмайди.....	28
Фарзанд тарбиясига доир амалий маслаҳатлар	28
Абдулазиз Миравазов. Яхши ота	48
Оилада отанинг ўрни	48
Унутилган одам – ота	49
Ота – оила кўрғони ва ҳимоячиси.....	50
Ота туфайли бола қуйидагиларни ўрганади:.....	51

Отанинг тарбиядаги ролини орттириш учун оналарга 5 та йўл-йўриқ:.....	52
Баъзи оталар боласига бўлган муҳаббатини «сандиқ»ларида яширин сақлашади.....	52
Яхши кўришнинг, меҳр кўрсатишнинг сабаби, шарти бўлмаслиги лозим.....	55
Оилалардаги оталарнинг турлари.....	57
Инсонни тасаввури бошқаради.....	57
Эр-хотинлик бошқа, ота-оналик бошқа.....	59
Отанинг вазифалари.....	61
Фарзанднинг отадаги ҳақлари.....	62
Яхши отанинг фазилатлари.....	62
Яхши ота бўлишнинг олтин қоидалари.....	63
Ота-ўғил ҳамда ота-қиз ўртасидаги ўзига хос муносабатлар.....	64
Отанинг оилада мавқеи йўқлиги – фожиа.....	65
Ота ва ўғил.....	67
Ота – қонун, она – ҳаёт манбаи.....	68
Боланинг шахс бўлиб етишишини истасангиз.....	68
Оилада ота бўлмаса-чи?.....	70
Ота ва қиз.....	70
Ота тарбияси қиз болага қандай таъсир қилади?.....	72
Ота – бу ҳамма нарса.....	72
Ота шахсияти нақадар муҳим?.....	73
Қиз тарбиялашда отага маслаҳатлар.....	74
Отанинг йўқлиги қизга қандай таъсир қилади?.....	75
Ота доимо банд бўлса.....	76
Ота ўзини эркакдек, она эса аёлдек тутмаганда.....	77
Ролларни тўғри ва аниқ тақсимлаш.....	78
Ота йўқ бўлса.....	78
Оиладаги муаммоларнинг сабаби нимада?.....	79
Қилган яхшиликларингиз ўзингиз учун.....	80
Ўзини ўзгартирган дунёни ўзгартиради.....	81
Ота ҳақида сўзлар.....	82

Зубайда Зокир қизи. Яхши она	84
Онанинг фарзанд тарбиясидаги ўрни.....	84
Яхши она ва ёмон она.....	86
Яхши оналикнинг 7 белгиси	88
Яхши она учун қундалиқ маслаҳатлар.....	90
1. Мулоқот.....	90
2. Меҳр-муҳаббат.....	91
3. Онанинг ўзи ҳақида қайғуриши.....	91
«Ёмон она»лар ҳақида.....	92
Бахтли фарзанд ўстиришнинг 12 қоидаси	93
1. Ўз қизиқишларингизга эга бўлинг.....	94
2. Қурбон бўлишга ҳаракат қилманг.....	94
3. Мукамалликка интилманг.....	94
4. Айбдорлик ҳиссидан воз кечинг.....	94
5. Сабрли бўлинг.....	95
6. Болангизни тингланг.....	95
7. Ўртоқ эмас, она бўлинг.....	95
8. Бахт оддий нарсаларда эканини ўргатинг.....	95
9. Болага кучли босим ўтказманг.....	95
10. Болага ўзини яхши кўришни ўргатинг.....	96
11. Болани мустақил бўлишга ўргатинг.....	96
12. Қувонинг ва роҳатланинг.....	96
Беш тоифа она: сиз қайси турга мансубсиз?.....	97
Етук она.....	102
Етук онанинг белгилари.....	106
Айфон билан тарбия қилолмаймиз	107
Қандай қилиб яхши ўғай она бўлиш мумкин?	109
Ўғай она ёки она йўқ бўлганида.....	109
Мулоқотга киришиш	110
Тарбиядаги қийинчиликлар	110
Синов.....	111
Баджаҳл ўғай онага айланиб қолманг	112
Ўсмир ўғай бола	113

Боланинг онаси вафот этган бўлса.....	113
Балоғатга ёшига етган фарзанд учун қандай қилиб яхши она бўлиш мумкин?.....	114
Қиз бола тарбияси.....	114
Ўғил бола тарбияси.....	115
Ўсмир фарзанд тарбияси.....	116
Ота-она билиши шарт бўлган 4 муҳим қоида.....	118
Она ҳақида сўзлар.....	121

Маърифий-оммабон нашр

Мархабо Мўминжон қизи
Абдулазиз Миравазов
Зубайда Зокир қизи

ОТА-ОНАЛИК САНЪАТИ

Мухаррир: Абдулла ШАРОПОВ
Бадий муҳаррир: Бахриддин БОЗОРОВ
Техник муҳаррир: Дилшод НАЗАРОВ
Саҳифаловчи: Иномжон ЎСАРОВ
Мусахҳиҳ: Отабек БОҚИЕВ

Нашриёт лицензияси: АИ №134, 27.04.2009
Теришга берилди: 04.03.2019 й.
Босишга рухсат этилди: 09.04.2018 й.
Офсет қоғози. Қоғоз бичими: 84x108 ¹/₃₂.
PT Serif гарнитураси. Офсет босма.
Ҳисоб-нашриёт т.: 8,6. Шартли б.т.: 7,92.
Адади: 5 000 нусха.
Буюртма №67

«AKADEMNASHR» нашриётида тайёрланди.
100156, Тошкент шаҳри Чилонзор тумани 20^А-мавзе 42-уй.

Тел.: (+99871) 217-16-77
e-mail: info@akademnashr.uz
web: www.akademnashr.uz

«PRINT LINE GROUP» ХК босмахонасида чоп этилди.
100096, Тошкент шаҳри Бунёдкор шоҳқўчаси 44-уй.